

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Jesenice, 27. maja 1976

Številka 26/VI

Ivan Jan

ZGODOVINSKA POMLAD 1941

V zgodovini naroda leto dni ne pomeni veliko, kaj šele meseci ali celo dnevi. V našem primeru temu ni tako, kajti v začetku 1941. leta so se dogodki pri nas vrstili z bliskovito naglico. Ne bomo pri tem naštevati vsega, kaj vse se je zgodilo, temveč bomo v začetku poudarili predvsem dvoje:

1. da se je 6. aprila zaradi roparskega napada na Jugoslavijo naše ljudstvo znašlo v brezupnem položaju, kajti pred nemškimi in ostalimi fašističnimi zavojevalci ga armada ni branila. Nasprotno: zaradi nezaslišanega petokolonstva v političnih vrhovih, zaradi nesposobnosti v poveljstvih, zaradi protiljudskega in izdajalskega značaja »priznanih voditeljev«, ki so se celo javno poklonili okupatorju, namesto da bi povedli ljudstvo v boj proti njemu, je armada v nekaj dneh razpadla. V Ljubljani in drugod so zavihrale hitlerjevske in italijanske zastave. »Priznani voditelji« so jadrno pobegnili v inozemstvo ali pa so se razkrili kot očitni petokolonci. Prenekateri slovenski izobraženec ali politik, ki si je vse dotlej domišljjal in se predstavljal kot »sol svojega naroda«, je prav nad tem narodom obupal, jokavo odrekel Slovincem življenjsko silo in obrambno sposobnost, se vdal v razmere in razmišljjal zgolj o tem, kako bo v novih okoliščinah poskrbel le za svojo osebo in družino, kot je rekel Boris Kidrič. Vsi ti in taki so ljudstvo, ki je bilo dotlej predmet njihovega izkoriščanja na milost in nemilost prepustili okupatorju in njegovi demagogiji, ki je prav zaradi njih in njihovega dotedanega obnašanja, trenutno, a posebno na podeželju, precej uspevala.

2. da so prav takrat, ko je slovensko zemljo zakril moreči mrak sužnosti, ki mu je botrovalo izdajstvo in nesramno hlapčevstvo protiljudske slovenske gospode, pristne ljudske sile začele najveličastnejši boj, kar jih pozna slovenska zgodovina od kmečkih puntov naprej. Te sile so, naslonjene na široke ljudske množice, ustanovile Osvobodilno fronto slovenskega naroda, ki je v najbrezupnejših in najmračnejših razmerah pronicljivo, odločno in jasno pokazala pot oboroženega boja, ki bo pripeljala do rešitve in svobode.

V boju proti okupatorju ni šlo za nič manj, kot za fizični obstoj ali konec našega naroda, in ne le za svobodo in mir, to nam je znano iz okupatorjevih dokumentov, ki govore o uničevalni germanizaciji naše dežele. Spoznanje in odločitev, da je pot iz uničenja in suženjstva edino pot oboroženega boja, je bila tako globoko pomembna, da je ta pomlad postala resnično zgodovinska. In bolj ko se odklikamo od tega datuma, bolj spoznavamo to resnico. Hkrati je poglobljen in pošten pogled na te dogodke tudi v današnjem trenutku lahko in tudi je poučen. Saj nas k temu vendar priganja spoznanje, da se ne smemo predati samozadovoljni stihiji, ki nas bo kar sama pripeljala v lepšo, pravičnejšo in bogatejšo, ter bolj humano družbo, kakršna nas z različnimi pljuski zaliva danes. Mar

nas ne preplavljajo vsakodnevni drobni, sebični in osebni interesi posameznikov, ki tako, kot v aprilu 1941 ne vidijo nič drugega kakor sebe in tako z dejanji in z besedo razkrajajo temelje, ki smo jih začeli postavljati pred dobrimi tridesetimi leti.

Ne gre za ponavljanje zgodovine, gre za opomin, kaj in kako je treba delati v takih primerih in razmerah. V tem tudi tiči bistvo tistega, ko večkrat govorimo, da je Osvobodilna fronta in polpretekli boj našega in naših narodov, neizčrpen rezervoar ne le zgodovinarjem in pisateljem, temveč in predvsem tistim številnim ljudem, ki v vsakodnevnom delu lahko veliko storijo v dobro ali v škodo skupnosti in prihodnosti. Zato je tudi danes zanimivo, kako in kaj se je zgodilo pred petintridesetimi leti, čeravno je potek okoli ustanovitve Osvobodilne fronte več ali manj znan. In ker je tako, se bomo ustavili le ob nekaterih najznačilnejših dejstvih tega časa. Ta so med drugimi nedvomno naslednja:

– pomembna vloga Komunistične partije Slovenije v teh dneh, revolucionarni značaj Osvobodilne fronte že v njenem začetku, predvsem pa pomen odločitve in usmeritve Osvobodilne fronte na oborožen boj!

Ob tem še obrobno vprašanje, in sicer zakaj zadnja leta kar dva praznika slavita začetek vstaje slovenskega ljudstva: 27. april in 22. julij?

Komunistična partija Slovenije je že dolgo pred napadom na Jugoslavijo sodelovala s predstavniki drugih organizacij, sindikatov in društev predvsem pri uvajanju in delovanju Ljudske fronte in Društva prijateljev Sovjetske zveze. Zato je z vsemi temi predstavniki tudi v pogojih najhujše ilegale vzdrževala tesne stike, rezultati tega pa so bili vidni v nastopih proti vojni in proti peti koloni, v protidraginjskih akcijah in podobnem. Zadnja manifestacija teh skupin, s patriotizmom in antifašizmom prežetih nastopov, je bil odziv številnih prostovoljcev, ki so v temnih aprilskih dneh hoteli podpreti obrambo napadene domovine, kar pa se je zaradi prej navedenih vzrokov končalo z razsulum. Takoj po okupaciji, ko se prah aprilske katastrofe še ni niti polegel, so voditelji komunistične partije Slovenije – tako kakor Jugoslavije, že natanko analizirali obstoječe okupacijske razmere. Ob tem velja omeniti, da je prav isti dan – 10. aprila 1941 – ko je Pavelič že proglasil »Nezavisno državo Hrvatsko«, ko je bila tudi armada na Slovenskih tleh, in sicer v Zagradcu – praktično razpuščena, v Zagrebu zasedal tudi CK KP Jugoslavije in da so tisti dan sestavili vojaško komisijo s Titom na čelu.

O delovanju vodstva Komunistične partije Slovenije v tistih prelomnih dneh, dr. Aleš Bebler pravi:

(Nadaljevanje na 2. strani)

Upor...

Prve akcije...

LISTI izhajajo kot priloga tednika ŽELEZAR – glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Vari.

»V začetku okupacije se je Centralni komite KPS redno sestajal pri Bernardovih, v hiši tik nad staro šišensko cerkvijo. Tu je bilo na seji, pri kateri je bil navzoč tudi Kardelj, sklenjeno, da se ustanovi Osvobodilna fronta. Tu je bila sestavljena tudi nova vojaška komisija Centralnega komiteja. Sprva so določili, da jo vodim jaz, kak mesec ali dva pozneje — v juniju — pa, da jo prevzame Leskošek.« Se pravi, da je vodstvo KPS po vsestranski presoji in analizi pripravilo vse, da bodo v sodelovanju z ostalimi, protifašistično nastrojenimi predstavniški skušali osnovati organizacijo, ki bo pripravljena in sposobna sprejeti ter voditi nekaj tako odgovornega in velikega, kakor je oborožen upor.

x

Tako smo odgovorili na prvo vprašanje, to je na vprašanje o vlogi KPS pri snovanju Osvobodilne fronte. Vendar pa ob tem še nekaj. Ne gre namreč pozabljati, da je bilo aprilsko delovanje KPS — in seveda KPJ — samo nadaljevanje že zdavnaj začetega boja proti fašizmu in za svobodno ter demokratično urejeno domovino. Zato iz zgodovine tega delovanja navedimo še dva druga predhodna, a sila pomembna aprila. Namreč april 1934 in april 1937. Čeprav časovno ločeni, so v resnici vsi trije v tesni zvezi. V aprilu 1934. leta so namreč voditelji treh komunističnih partij: Avstrije, Italije in Jugoslavije spregovorili o slovenskem vprašanju in podpisali izjavo, ki govori, da gre slovenskemu narodu vsa pravica do njegove združitve. Izrazili so tudi pripravljenost slovenskemu narodu pri tem pomagati. Ne bomo se spuščali v vprašanje, kako in če je ta izjava doživljala in doživela potrdilo v praksi, za nas je tu pomembno dejstvo, da je bila s to izjavo prvič v zgodovini boja slovenskega naroda skupno z voditeljicami delavskih razredov zatirajočih narodov izražena povezanost potegovanja za »Združeno Slovenijo«. To pa tedaj ni bilo malo.

Dosti več in velik napredek v tem boju pa je pomenil manifest, ki ga je aprila 1937. leta sprejel prvi kongres Komunistične partije Slovenije na Čebinah. Čeravno je tedaj od aprilske izjave treh partij o pravicah slovenskega naroda preteklo šele tri leta, so se razmere močno spremenile. Našim narodom je tedaj že grozila fašistična obkolitev. Osvajalni in nasilni fašizem je zaradi naše geografske lege najbolj ogrožal prav slovenski narod. Na to je opozoril tudi aprilski manifest 1937. Ta manifest je jasno spregovoril o strašni nevarnosti, ki je preti slovenskemu narodu s strani nemško-italijanske fašistične zveze, zahteval je več demokratičnih svoboščin, in sicer vse od svobodne zveze bratskih jugoslovanskih narodov v obliki zvezne države do potrebe po kolektivni obrambi ogroženih narodov proti fašističnim vojnim hujskačem, ter prek urejanja odnosov s Sovjetsko zvezo do podpore slovenskim narodnim manjšinam v Avstriji in v Italiji. Že tedaj! **Torej: daljnovidna pronicljivost in prepričanje!** Manifest se je obrnil tudi na slovenske katoliške množice in na vse druge demokratične sile slovenskega naroda, ker »med temi množicami... ne more in ne sme biti nobenih pregrad in zaprek, ki bi ovirale združitev vsega svobodoljubnega slovenskega ljudstva v boju proti skupnemu sovražniku, skupnemu zatiranju in skupnemu izkoriščanju.«

V manifestu pa je bilo tudi poudarjeno, da je najbolj zavedni, najbolj napreden in tudi najbolj organiziran del slovenskega naroda pač delavski razred, ki je tedaj sestavljajl tretjino našega naroda. In delavskemu razredu je po manifestu pripadla naloga in odgovornost za našo prihodnost tako, kot jo je prerokoval Ivan Cankar: »... na plečih delavca-proletarca

leži bodočnost slovenskega naroda — naroda proletarca«. Prav zaradi tega je bilo naglašeno, da morajo slovenski delavci v boju proti fašizmu združevati vse sile našega naroda, da bi v tem boju dosegli enotnost.

Tako usmerjena in v različnih bojih preizkušena Komunistična partija Slovenije, je pričakala tudi april 1941 — najtemnejšega in najusodnejšega od vseh. Zaradi globokega ljudskega razočaranja nad obnašanjem dotedanjih oblastnikov je hitlerjevska demagogija o »osvoboditvi« in vpe-ljevanju »novega reda« razmeroma dobro upevala, in zaradi tega teh razočaranih, duševno zgnetenih in zapeljanih ljudskih množic ni bilo prav lahko spet oživiti, jim vrniti zlomljeno zaupanje vase in jih podžgati k pravemu, dolgotrajnemu osvobodilnemu boju. In to še celo brez vsega: brez oblastnega aparata, brez oborožene sile.

Toda Osvobodilna fronta je v aprilu 1941 začela prav to — in tudi uspela. Ko nikomur ni bilo jasno kaj in kako početi, je Boris Kidrič, predstavnik Komunistične partije Slovenije, v Vidmarjevi vili pod Rožnikom z njemu lastnimi, kratkimi, prepričljivimi in jasnimi besedami razložil, kakšen je izhod iz tega in kakšna je dolžnost najnaprednejših sil v tem času. Ta izhod je bil — oborožen boj vseh poštenih Slovencev skupno z ostalimi jugoslovanskimi narodi, ki jih bo združevala Osvobodilna fronta, nova, revolucionarna organizacija slovenskega ljudstva.

x

Kako je to potekalo, kako so ustanovitelji Osvobodilne fronte sprejeli predlog o oboroženem boju, kdo in kako naj se pri tem angažira, bomo zvedeli iz spominov Josipa Vidmarja in pokojnega Ferda Kozaka.

Josip Vidmar pravi takole:

»Od zloma Jugoslavije do vrnitve prostovoljcev v Ljubljano je preteklo precej dni. Zdaj so se stiki (mišljeno je: s Komunistično partijo) obnovili, in Kidrič je sedel pred mano, in že sva razpravljala o usodnih dogodkih, ki so se prehitevali na evropskem političnem odru. Seveda me je zanimal tudi sestanek, ki mi ga je naznanil, toda na moje vprašanje o udeležencih, mi je dal zelo nedoločen odgovor, češ, da vse udeležence poznam... Bil je konspirativen...

Kakor kasneje toliko naših sestankov, je bil tudi ta (ustanovni OF) organiziran, konspirativno. Zame je bila to popolna novost. Povabljeni so prihajali posamič, v presledkih... dokler se nismo zbrali vsi. Kakor je znano, se je sestanka udeležilo osem oseb. Trije komunisti: Boris Kidrič, Aleš Bebler in Boris Zihler; trije kulturni delavci: profesor France Šturm, Ferdo Kozak in jaz; kot predstavnik Sokolov je bil navzoč Jože Rus, in kot predstavnik krščanskih socialistov Tone Fajfar...

V imenu komunistov, ki so sestanek sklicali, je za začetek spregovoril Boris Kidrič... Analiziral je zunanjo-politično situacijo itd... in nato pred nami razvil akcijski načrt partije...«

To je bil načrt o protiimperialistični fronti, o kakršni so govorili že na sestanku CKKP Slovenije, o fronti, ki bi pod vodstvom komunistične partije združila vse zdrave sile slovenskega ljudstva, o fronti, v katero so bile vabljene vse čiste stranke in skupine, vsi, ki so bili pripravljene sodelovati v protifašističnem gibanju ne glede na svetovnonazorska prepričanja, pri čemer naj bi bil osnova preizkušeni, borbeni in napredni proletarijat. Po Kidriču ta program, to gibanje ni priznalo razkosanja Slovenije in seveda tudi Jugoslavije. Poglavitna, ter za nekatere zelo vznemirljiva in dotlej najdrznejša ideja pa je bila, da bi se ta protiimperialistična fronta lotila organizacije oboroženega upora. O tej drzni ideji Josip Vidmar pripoveduje:

»Priznati moramo, da me je misel o takojšnjem oboroženem odporu presenetila in tudi prestrašila. Pričakoval sem predlog za organizirano in smotno vodeno pasivno rezistenco, za tih, toda viden protest zoper okupatorje. Toda — oborožen upor? Kako in s čim? Spominjam se, da sta Jože Rus in Tone Fajfar drug za drugim takoj sprejela predlog komunistične partije v celoti. Mi trije kulturniki smo bili počasnejši. Hoteli smo vedeti, kako si je konkretno predstavljati oborožen odpor in njegovo organizacijo. Pojasnili so nam, da gre kajpada za partizanske akcije, ali z drugo besedo za gverilsko vojno.

Poslušal sem in gledal skozi okno. Zunaj je lil hladen pomladanski dež. Gverila? In zime? In prehrana? In strahotni vojaški in policijski stroj obeh okupatorjev? Ali ne bi bilo to brezupno početje, ali smemo prevzeti odgovornost za vse žrtve in za vse, kar bo temu sledilo? Bilo mi je tesno, priznam. Toda — ali drugačini častna pot sploh eksistira?... Naši tovariši komunisti so imeli prav... Druga izhoda ni bilo!...«

Te besede so nam odgovorile na vse pomisleke, a povedo nam tudi, da je bila Komunistična partija Slovenije že poprej s številnimi nitmi povezana z ostalimi pozitivnimi ljudskimi strujami in organizacijami, med katerimi sta bili najmočnejši sokolska in struja krščanskih socialistov.

Takojšnja pripravljenost njunih predstavnikov na ustanovnem sestanku Osvobodilne fronte je jasno kazala in izražala že poprejšnjo tesno sodelovanje s komunistično partijo. Ta sestanek je tudi jasno pokazal, da je bila res in prav komunistična partija, v času stare Jugoslavije sicer najbolj preganjana stranka, v resnici najbolj patriotska organizacija z najjasnejšimi pogledi in pripravljenostjo stopiti na pot žrtev in boja za osvoboditev, in to v najtrših pogojih močne okupacije.

x

Kakšno množično gibanje se je začelo na Slovenskem z začetkom Osvobodilne fronte, ki se je razlikovalo od vseh drugih, pa bomo najlaže dojeli iz besed pokojnega Ferda Kozaka, ki je med drugim ugotavljal takole:

»...v pogledih in mišljenju tovarišev na sestanku sploh ni bilo čutili kakršnihkoli pridržkov glede določb ustanvljavajoče se Osvobodilne fronte, pač pa so jih vsi v popolnem soglasju sprejeli in odobrili. Prav tako tudi tehtni sklep, da se takoj ves narod pozove na oborožen odpor zoper okupatorja. Ta sklep je prvi od zbranih in s posebno vneto odločnostjo pozdravil zastopnik Sokolov. Zase pa vem, da je ravno beseda o oboroženem uporu odjeknila v meni na svojstven način. V mislih sem se ta trenutek pomaknil skoraj za trideset let nazaj, v čas, ko smo kot mladi Preporodovci snovali zaroto zoper obstoj avstro-ogrške države, da bi na razvalinah te stare monarhije rasla na jugu država svobodnih, enakopravnih južnoslovanskih narodov. Ob pozivu Osvobodilne fronte na oborožen upor sem ostro začutil, v čem je bila pravzaprav »zarota« Preporodovcev pomankljiva, v čem je bila njena slabost in zakaj je ob začetku prve svetovne vojne ostal njen učinek omejen na individualne sabotažne akcije in žrtve. »Zarota« Preporodovcev je bila zarota mlade inteligence, ki pa ni imela svojega množičnega oporišča v narodu. Ljudstvo je malo vedelo za Preporod. Mogoče bi se bilo sčasoma tudi Preporodovcem razodelo, da mora sleherni revolucionarna akcija, ki nima opore v ljudstvu, ostati le »zarotniški« poskus brez pravega učinka. Toda — začetek prve svetovne vojne ni pripustil, da bi preporodovsko gibanje moglo kakorkoli dozoreti.

Poziv Osvobodilne fronte na takojšen oborožen upor pa je bil revolucionarna akcija čisto drugačne narave. V celoti

nem smislu in namenu Osvobodilne fronte, v vseh bistvenih opredelitvah njene dejstevujoče vsebine ni bilo čutiti tistega zarotniškega duha, ki je značilen za majhne, nase navezane krožke. Namesto zarotništva je bil naravnost mogočno podčrtan vsenarodni, vseljidski značaj Osvobodilne fronte. »

x

Tako je odgovorjeno tudi na pomisleke o odločitvi na oborožen odpor, na množično ljudsko gibanje, kar je bilo sproženo ob pravem času. In s tem postane tudi jasneje, zakaj je tako zastavljeno osvobodilno gibanje porajalo vsak dan nove uspehe. Sprožene ljudske sile in volja so dose-gale čudeže.

Zato je bila ustanovitev Osvobodilne fronte prvo revolucionarno dejanje v boju za našo svobodo, kar je nastalo kot dozorel sad razvojne nujnosti, kar kljub tveganosti ni bila ne avantura, ne brezglavo ali trenutno zarotništvo.

x

In tako pridemo še do tretjega vprašanja, in sicer na vprašanje, zakaj mi Slovenci zadnja leta praznujemo kar dva praznika začetka vstaje. Saj je 27. april 1941 — pravzaprav se je to zgodilo že 26. aprila, kot je ugotovljeno pozneje — padla odločitev o oboroženi vstaji, kar je nedvomno nekaj odločilnega, 22. julija pa praznujemo dan oboroženega začetka vstaje, kar je bila realizacija sklepov ustanovnega sestanka Osvobodilne fronte.

Rekli smo že, da v zgodovini leto ali mesec dni ne pomeni veliko, vendar je bila pomlad 1941 tako revolucionarna, tako polna zgodovinskih dogodkov, da gre tu za izjemo. Kajti niti dva meseca ni minilo od ustanovitve Osvobodilne fronte, ko je že postavljeno tudi glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki je bilo s privolitvijo Izvršnega odbora OF potem vodilno telo partizanskih enot, politične zadeve pa je vodila Osvobodilna fronta, neprestano spodbujana po komunistični partiji.

Le slabe tri mesece za ustanovitvijo OF se je začela tudi oborožena vstaja, ki jo znamujemo z 22. julijem. Naj bo tako ali drugače, tudi v tem pogledu, čeravno se je organizacija upora odvijala v vseh jugoslovenskih republikah hkrati, imamo na Slovenskem svoje specifičnosti, kajti drugod in niti tako zgodaj niso imeli Osvobodilne fronte ter tako zgodnjega formiranja osrednjega vojaškega vodstva, kakor je bilo to pri nas. Ne gre za povzdigovanje vsega tega, temveč za pravilno vrednotenje dogodkov, ki so se zvrstili v Sloveniji od aprila do julija 1941 in ki jih označujemo z zgodovinskimi datumi: 27. aprila je bila ustanovljena Osvobodilna fronta, 22. junija je bilo sestavljeno glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, 22. julij pa šteje-mo za začetek naše oborožene vstaje. Upravičeno in v posebnih pogojih štejemo za tako velik dan 27. april, saj je bil to dan, ki ga lahko imamo za mejnik med tistim, ko se je slovenski narod iz »naroda hlapcev začel prelevljati v narod junakov«.

Eno je gotovo: kar je bilo začeto 26. aprila in se zgodilo 22. junija, je bila nova, začetna etapa v razvijanju in pripravah oborožene vstaje, čas med 22. junijem in 22. julijem pa naslednja etapa, ko je slovensko ljudstvo iz političnih in organizacijskih priprav prešlo na oborožene akcije. Zato je bila ustanovitev Osvobodilne fronte za začetek in razvijanje naše ljudske revolucije, kot pravi Edvard Kardelj, eden najvažnejših pogojev.

Naj na koncu povzamemo poglobitna dejstva, značilna ob ustanovitvi Osvobodilne fronte:

1. V najhujših dneh je stara Jugoslavija razpadla, kar je bila posledica nacionalnega izdaistva vladajočih izkoriščevalcev

lastnega naroda. To izdajstvo je izviralo iz strahu pred lastnim ljudstvom. Prav tako pa je bila na drugi strani ustanovitev revolucionarne Osvobodilne fronte rezultat logičnega nadaljevanja in zbiranja protifašističnih in patriotskih sil okoli njenega jedra-komunistične partije Slovenije. Prielšel je čas uresničevanja Cankarjevega izreka, da bo »na plečih delavca-proletarca ležala bodočnost slovenskega naroda, naroda-proletarca«, kajti buržoazija se je razgalila do konca in pokazala nesposobnost, da bi še naprej upravljala z usodo slovenskega naroda.

2. Že ustanovni sestanek Osvobodilne fronte se je odločil za takojšen in oborožen boj proti okupatorju in ugotovil, da resnične pomoči ne moremo pričakovati z zahoda, čeravno je bil Hitler tudi z njim še v vojni, temveč da se je treba nasloniti predvsem na lastne sile, računajoč na sodelovanje s Sovjetsko zvezo in njeno Rdečo armado, ki je v tem boju začela prevzemati glavno breme. Odločitev na oborožen boj proti okupatorju je bila resnično veliko in nadvse odločno dejanje. Saj od časov kmečkih uporov pred 400 leti Slovenci — ne samoiniciativno, ne zase, niso vodili oboroženih bojev. Med osvobodilnim bojem je tudi neprestano živel spomin na kmečke punte, na Matijo Gubca, po katerem smo poimenovali tudi eno prvih slovenskih brigad.

3. Prav tako je bilo že v tem času jasno, da ne more biti nacionalne osvoboditve brez socialne, kar so jasno povedala tudi gesla in dejanja Osvobodilne fronte v njenem nadaljnjem razvoju. Hkrati so temeljne teze Osvobodilne fronte preroško pred-

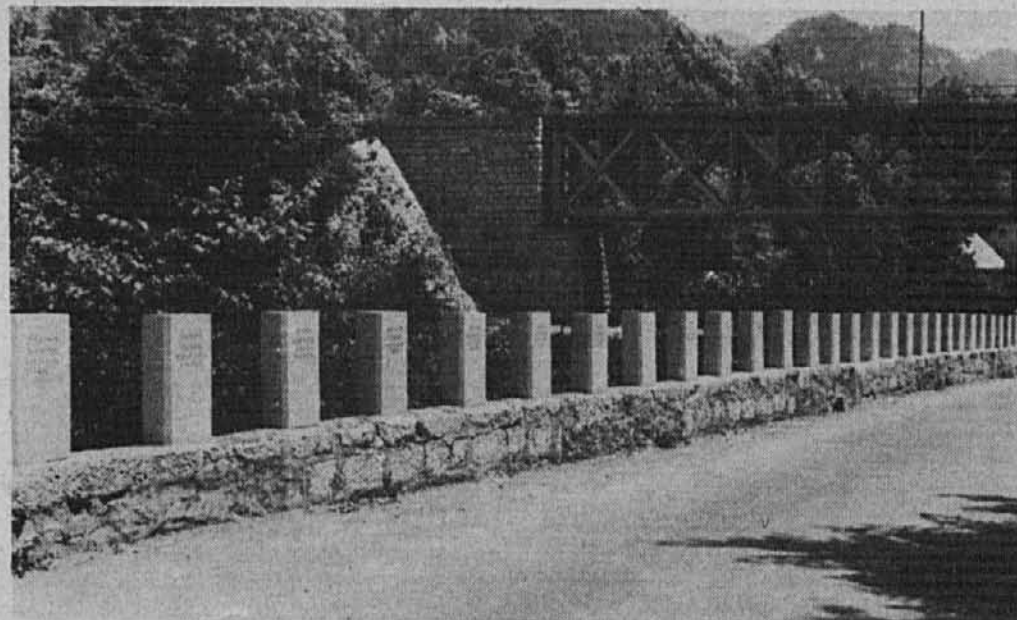
videle, da se bo domača buržoazija vse globlje pogrezala v močvirje izdajstva, kar se je na žalost natanko uresničilo.

4. Vse teze ustanovnega sestanka Osvobodilne fronte ostalih postavk v nadaljevanju osvobodilnega boja pričajo, da je ta fronta dejansko pomenila združitev slovenskega naroda pod novim, v okoliščinah narodnoosvobodilnega gibanja nastajajočim vodstvom. Tedanji in nadaljnji dogodki so pokazali, da se je ob nezadržljivem zgodovinskem razvoju vsak, ki ni soglašal z novo potjo slovenskega ljudstva in njegovega boja proti okupatorju, prej ali slej moral razkriti kot izdajalec lastnega ljudstva in pomočnik smrtnega sovražnika našega narodnega obstoja.

Zaradi vsega tega in ker ni bila namenjena sama sebi, se Osvobodilna fronta — kljub nekaterim poskusom — tudi po vojni ni razšla, temveč je vse bolj združevala najboljše sile svojega ljudstva v njegovem boju proti silovitemu sovražniku. V tem je tudi razredna, ne le nacionalna logika. To je seveda zanimivo, aktualno in sodobno tudi danes. Iz dejanj v zgodovinski pomladi 1941 lahko in moramo črpati moči in pouk za reševanje današnjih vsakodnevnih odločitev, ki se nam vsiljujejo toliko desetletij pozneje in seveda na novi in višji ravni. Seveda in nedvomno s temeljnimi zahtevami, da še bolj kot pred desetletji v vsem še bolj sodelujejo in odločajo delavci.

Odgovor na to je na dlani: ker je delavec mnogo več kakor jih je bilo 1941. leta, ker mnogo več ustvarjajo in ker tudi številnejši med njimi več vedo.

x x x

Pomniki, ki opominjajo ...

CANKARJEVE VEZI Z GORENJSKO IN GORENJCJI

Kratek pregled

Navadno se zadovoljujemo s tremi postajami Cankarjevega življenja: z Vrhniko, Ljubljano in Dunajem. Pa je bil vendarle naš pisatelj živahen popotnik. Tudi sam je o sebi tako mislil. O tem prča zaključek pisma, ki ga je svoji gospodnji Nini Bergmanovi pisal na Rožnik iz Slovenskih goric, kjer je bil 1910 gost prijatelja dr. Lojza Kraigherja:

»In nikar čisto ne pozabi na romarja Ahasverja, ki se gotovo vsako uro spominja na lépi Rožnik.« (1)

Res ni videl širnega sveta; daljše poti so ga vodile le v Pulj, v sremski Šid in v Sarajevo. Tod so bili raztreseni njegovi bližnji sorodniki: v Pulju je obiskal očeta, v Šidu strica, v Sarajevu pa svojega brata Karla.

Toda našo domovino je križemkražem preromal: od Trsta do Slovenskih goric, od Semiča do Vršiča in Belopeških jezer. Zavsavske revirje je spoznal ob svoji kandidaturi za poslanca (2), od tega časa naprej (1907) pa je bil pogosten gost na Bledu, od koder je kdajpakdaj rad odhajal na izlete v bližnjo okolico, zlasti v Gorje. Naš konec Gorenjske od Jesenic do Rateč pa še do Belopeških jezer in Vršiča je Cankar odkrival v avgustu leta 1912, ko je bil za mesec dni gost dr. Henrika Tume v Kranjski gori.

Ivan Cankar je bil izjemen korespondent. Napisal je za celo goro pisem in razglednic, ki so jih naslovniki v večini primerov skrbno hranili. Tudi sam ni zametaval pošte, ki jo je prejemal. Zato so raziskovalci njegovega dela in življenja mogli razvozlati in postaviti v ustrezen okvir skoraj sleherni dan njegovega bivanja. Toliko je že zbranega gradiva, da se bo prej ali slej našel kdo, ki bo napisal »Cankarjev dnevnik«.

Danes pa so spominski zapiski, poročila in ugotovitve o posameznih obdobjih umetnikovega življenja še raztreseni po različnih revijah v obeh izdajah njegovca

Zbranega dela, v Izbranem delu, v nekaterih monografijah, še posebej pa v Pismih. (3). Treba se je prebiti skozi tisoče tiskanih strani in primerjati med seboj na desetine nasprotujočih si podatkov, preden si človek lahko ustvari megleno podobo o našem Ahasverju.

Namen tega zapisa ni v tem, da bi pikolovsko natančno postregel z vsemi datumi, ko se je Cankar mudil kje na Gorenjskem, s kom je bil tistega dne, kaj je počel in kakšen odziv v njegovem delu je našel tak obisk. Navsezadnje bi bila tudi to zanimiva, vendar nadvse zamudna naloga. To je smo kratek, toda strnjen pregled stikov velikega Vrhničana s tistim koncem naše dežele, kjer mi živimo.

CANKAR NA BLEDU

Cankarjeve izlete na Bled, njegove vezi z Blejci pa tudi odmevnost vsega tega v pisateljevih delih je podrobno raziskal prof. dr. Joža Mahnič, (4) zato bi bilo v priložnostnem sestavku nesmiselno navajati prav vse, kar je v zvezi s Cankarjem in Bledom. Že v svojem Življenjepisu (5) pravi Cankar sam:

»L. 1909 sem dal Dunaju slovo. Odtlej sem romal križem po slovenskih krajih, stanoval pa sem največ na Rožniku, kar se pozna mnogim črticam zadnjih let (tudi 'Beli krizantemi'). Tudi mnogi drugi kraji imajo svoj spomenik: Ljubljana v 'Kurentu', Bled v 'Novo življenje', 'Volja in moč' in 'Lepa Vida'. Morda se ni hotel ponavljati; tudi v Beli krizantemi se ni mogel izogniti Bledu. (6)

Ljubljanska družba, sredi katere se je Cankar znašel leta 1907, ko je po osmih letih življenja na Dunaju prvič za dalj časa prišel v našo prestolnico zaradi svoje poslanske kandidature, je bila na Bledu zelo

domača. Kesslerjevi, Rohrmannovi, zakonca Ada in Etbin Kristan pa tudi pisateljev prijatelj – umetniki od Maksima Gasparja do Hinka Smrekarja in Otona Župančiča so prihajali k jezeru na oddih.

Svoja občutja in razpoloženja v letovšču ob jezeru je velikrat prilagodil družbi še večkrat pa so se morali njegovi spremljevalci prilagoditi njemu. Da je temu tako naj potrdi naslednjih nekaj dokazov.

V spominsko knjigo Kesslerjevih 23. julija 1908 zapisal tole pesem: (7)

*Zdaj je pomlad, pa pride jesen
in pride zima –
in Bog se usmili romarja,
ki suknje nima!*

*Zdaj je še dan, pa pride večer
in solnce zajde –
in Bog se usmili romarja,
ki doma ne najde!*

*Zdaj je še jasno, pa pride dež
in planejo strele –
in Bog se usmili romarja,
ki nima marele!*

*Pa kaj nam zima, pa kaj nam noč,
kaj ploha z néba –
če je v srcu pomlad in solnce in dan,
nam nič ni treba!*

*Boljše bi blu,
kob štambuhov ne blu!
Deb taffelj prideru,
vse štambuhe požeru,
oj, vse štambuhe požeru!*

Poleg Škripavca zložil
Ivan Cankar

Čisto drugače je bilo nekaj mesecev preden kn se je Cankarju na vsak način hoti

lo iti na Bled, pa si je v Kranju na silo posikal za družbo Maksima Gasparija, ki v svojih spominih na Cankarja takole pripoveduje: (8)

»Zjutraj (maja 1908, op.p.) sva bila spet pri Sekovaniču prva gosta. Cankar je naročil imeniten angleški zajtrk, nato pa sva se v brinjčevem in vinom na novo pokrepčala. Kar na mizi sva zadremala poleg polnega litra in se okrog desetih dopoldne prebudila v prijetnem mačkovem razpoloženju.

„Ivan, ali greva danes v Ljubljano?“ sem ga vprašal.

„Kaj še! Dokler imava denar, bova tukaj! Ampak veš, jaz imam sedaj važno pot in takoj grem.“

„Kam?“

„Naravnost v farovž k blejskemu župniku, kjer bom plačal za mašo, da bi šla pri Petranu kelnarica stran.“

„Kaaž?“ se začudim. „Napodil te bo, ker se norčuješ iz takih stvari.“

„Pa naj me! Jaz hočem, da se maša bere, pa amen.“ Žalostno se je ozrl v zrcalo nad mizo in vzdihnil:

„Kako pa zgleadam?“

„Slabo in ves si skuštran.“ Segel je v lasé in se z razprostrtimi prsti za silo počesal.

„Pozdravljen! Počakaj me tu, bom kmalu nazaj!“ Gledal sem za njim, dokler ni izginil med hišami proti farni cerkvi.

Dolgo se ni vrnil. Šele okrog poldneva jo štemano primaha in pové, da je stvar urejena.

„No, kako je pa bilo?“ ga vprašam.

„Čisto enostavno: pridem v farovž, potrkam pri gospodu župniku, vstopim in pozdravim.“

„Bog daj! Kaj pa želite?“ vpraša gospod župnik.

„Jaz sem Ivan Cankar, pisatelj iz Ljubljane. Tukaj dam za eno mašo, ki naj se bere na Otoku, da bi šla pri Petranu kelnarica stran. Plačam pet kron, naj bo nekaj še za vbogajme.“

Gospod župnik se je smejal in pripomnil:

„Dobro, zgodilo se bo po Vaši želji.“

Še nekaj časa sva se ciganila po Bledu. Ko pa je moj znameniti gostitelj potrošil do malega ves honorar, nama je postalo zoprno in „prstjeno“. Plačala sva in se odpeljala v Ljubljano.

Gaspari je sicer zamolčal, kako je bilo med njunim obiskom pri Petranu in zakaj naj bi šla »tam kelnarica stran«, vendar si je to kaj lahko predstavljati.

Iz znane blejske rodbine Vovkovih so postale tri sestrične Cankarjeve dobre prijateljice: Julia Vovkova, Mimica Sekovaničeva in Franica Vovkova, ki jo poznamo kot pesnico Vido Jerajeva.

Mlada Julia Vovkova je tedaj na Bledu upravljal družinski penzion »Vila Vovk«, kamor se je Cankar rad zatekal. Ob suhih dnevih — teh pa res ni bilo malo v pisateljevem življenju — je tiho, toda prav mezensko skrbela za svojega prijatelja. Toda njeno ravnanje ji je dajalo pravico, da si je dovolila na njegov rovaš tudi kak trpek in oster očitek, kadar se ni obnašal tako, kot se je njej zdelo primerno. Tako bi lahko sklepali po razglednici, ki mu jo je poslala 1911:

»V zahvalo, ker Vas vendar ni bilo, Vam pošiljam pozdrave! Meni je bilo potem žal za vse „okrutne“ besede, ker jih navsezadnje ne zaslužite, samo človek ne more imeti toliko potrpljenja z Vami! Vaša Julia.« (9)

Vsem pa prijateljstvo, ki se je razvilo med Julo in Cankarjem, ni bilo všeč. Med nje sodi Ada Kristanova (pri Kristanovih v Ljubljani je Cankar stanoval 1907, ko se je pripravljala na poslansko kandidaturu), kar lahko razberemo iz njenega pisma pisatelju z dne 25. julija 1907:

»Na Bledu (soboto pop.) sem bila nekoliko razočarana. Soba je pač pripravljena, a ne zate in ne za O. Zupančiča, kakor so ti pisali, ker so vedeli, da itak ne prideš... Gor imajo neko bogato Dunajčanko in njeno sina, v tisti pripravljeno sobi pa neke-

ga grofa za Zimmerherr-ja. Sploh pa se ona pogaja z raznimi kupci in kdor ji bo več dal, tistemu hoče prodat, ker ima tam zadaj gor še veliko „Baugrund-a“, pa si bodo še enkrat zidali. Mislija sem si, če bi ti res z Otonom Z. prišel tja — kaj bi tistega grofa, ki jim toliko plačuje, ven vrgli?“ (10)

Avtorica pisma je bila tedaj najbolj zapužna Cankarjeva prijateljica v njegovih ljubzenskih težavah: na Dunaju ga je čakala nevesta Štefka Löfflerjeva, s katero se je že nekaj časa poročal pa si na ta račun izposodil cel kup denarja, v Ljubljani pa se je vnel za Mici Kesslerjevo, ki jo je naslednjega leta zasnubil sredi svojih dunajskih ženitnih priprav. Navsezadnje tudi sama ni bila popolnoma ravnodušna do njega:

»Če pa pomislim na Ani in Mici (sestri Kesslerjevi, op.p.), bi najraje umrla. Že spet se jokam. Ne morem nič za to.“

Zakaj nimam tistega finega Aninega obrazka in tistih živih Micijevih oči? Pomisli — če bi bili te dve združene v meni — — — Ali če bi imela vsaj moč sugerirati, da je tako — — — « (11)

Pa je bila s svojim mrzlim opisom razmer v Vovkovi vili Juli krivična. Julia je bila ravno za polovico mlajša od nje. Šestnajstletna brhka Blejka je Cankarja osvojila s svojo mladostjo, svežino in dobrotu. V njunem prijateljstvu ni bilo prav nič spotaljivega:

»Bolj nego vsega sem se razveselil Vaše pisave. Bodite mi prav od srca pozdravljeni: saj sem vedel, da ste mi bili zmerom pravi prijatelj. Spominjam se na Vas z veselimi srcem.« (12)

To je bilo prijateljstvo v najzlahtnejšem pomenu besede. Ko so Cankarja v začetku novembra 1915 kot enoletnega prostovoljca poklicali k vojakom — prijatelji in občudovalci njegovega dela so ga rešili vojaške suknje že po nekaj tednih — je Julia bolehnemu in razrvanemu prijatelju takoj poslala zdravila in nekaj priboljškov. (13) Okrog 25. decembra 1915 se je Cankar znebil vojaščine. Odpotoval je na Rožnik, vendar ne mimo Bleda: na svoji poti „domov“ je obiskal najprej Julo. (14)

Julia Vovkova se je 17. aprila 1918 (15) poročila s častnikom Aleksandrom Molnarjem. Cankar je bil tedaj vedno slabšega zdravja. Poltretji mesec po Julini poroki jo je prosila tedanja pisateljica nevesta Milena Rohrmannova, naj vzame oddiha in zdravljenja potrebnega pisatelja vsaj za en mesec v oskrbo. In mladoporočenka niti trenutek ni oklevala: takoj je bilo vse pripravljeno za obisk ženina in neveste na Bledu. Pri njej seveda. To je bilo Cankarjevo najdaljše bivanje na Bledu, pa tudi zadnje.

Mimica Sekovaničeva je bila hči hotelirja, gostilničarja in trgovca na Bledu. Cankar je bil z njo domač, saj jo je klical kar „Bibica“. Posebno v prvih petih letih svojega romanja na Bled se je večkrat spomnil s kakšno razglednico. Pisal ji je iz Lesca, Ljubljane, tudi z Bleda, pa iz Sarajeva in Kranjske gore.

Tretja izmed sestričen, pesnica Vida Jerajeva — njen oče je bil Prešernov nečak — je bila edina med Cankarjevimi dunajskimi prijatelji in znanci, ki se je spoprijateljila z njegovo nevesto Štefko Löfflerjevo. (16) Po krvnih vezeh se je že rodila z umetniško žilico v sebi. Mlada učiteljica in obetajoča pesnica se je 1901 (17) poročila z violinistom Karlom Jerajem, članom dunajske dvorne opere. Njeno poznanstvo s Cankarjem, posebno pa še z Murnom, sodi v sam začetek naše Moderne. (18) Ko se je z možem preselila na Dunaj, si je Cankarja kar precej prisvojila. Pisatelju pa je bilo všeč, kakor pripoveduje Štefka Löfflerjeva, »da jo (njo namreč, Štefko Löfflerjevo, op.p.) je Cankar, kadar je odšel v domovino, „dal v varstvo gospé Jerajevi kot garddami in z njo sem hodila vsak četrtek v slovensko družbo balinat v Gersthof.“ (19) Družila pa je Cankarja in Jerajeva še skupno ljubezen do pesnika polji in škrjančkov,

tenkočutnega oblikovalca trenutnih občutij, prezgodaj umrlega Josipa Murna Aleksandrova, čigar umetnosti se je blejska pesnica še najbolj približala in ki je imel med svojimi prijatelji Cankarja še najrajši. (20)

Znašli so se na kupu trije umetniki: največji tedaj živeči slovenski pisatelj, priznana slovenska pesnica in prav tako priznan reproduktivni glasbeni umetnik, ki je imel takrat za seboj že številne mednarodne turneje po Romuniji, Angliji, Nemčiji, vmes pa je koncertiral tudi po Švici in drugih deželah. (21) Nič čudnega torej, da je Jerajeva rada načrtovala umetniške večere v svojem dunajskem stanovanju. Kakor je izpričano, se je tesno prijateljstvo med njo in Cankarjem ohranilo vse tja v leto 1914. (22)

V svojih blejskih dneh je Cankar rad skočil kam v bližnjo okolico. Zlasti Gorje so mu bile pri srcu pa tudi v Vrbi se je oglašal. Maja 1914 je takole zapisal v spominsko knjigo na Prešernovem rojstnem domu:

»Po Tvoje bomo delali mi kar nas je prešernovcev!« (23)

31. julija 1918 pa je bil že daljši:

»Oj Prešeren, če bi Ti vedel, kaj se z nami godi, bi si zakril oči, bi zapel še bolj žalostno, nego si v sonetih! — Toda, oj mojster, če bi nam Ti videl v srca in misli, bi zavriskal še bolj veselo, nego si v »Soldaški.« (24)

Nobenega dvoma ni, da so »blejski časi« pustili globoke sledi v Cankarju — človeku in umetniku.

CANKAR NA JESENICAH

Jesenice bi moral Cankar menda spoznati že leta 1907, ko naj bi tu govoril na političnem shodu socialnih demokratov, pa je bil shod tedaj odpovedan.

V avgustu 1912 se je hodil na Jesenice brit in strič, ker v Kranjski gori, kjer je tedaj živel, ni bilo brivca. (25)

V šolskem letu 1912/13 pa je bila na Jesenice premeščena učiteljica Mici Kessler, še vedno Cankarjeva velika ljubezen. Po njeni izjavi jo je Cankar tu večkrat obiskal. Takole je o tem pisala 20. maja 1954 dr. Lojzu Kraigherju:

»Ko sem pozneje šla na službena mesta v Borovnico, nato na Jesenice, me je Cankar vedno obiskoval in nekaj časa živel tam.« (26)

CANKAR V KRANJSKI GORI

Kako je prišlo do tega, da je Ivan Cankar ves mesec avgust leta 1912 preživel v Kranjski gori, se nam v podrobnostih razkriva v članku, ki ga je D.(ušan) K.(ermavner) objavil v Novem svetu 1949. (27) Pisatelj tržaški prijatelj, med njimi še posebno zdravnik na Bazovici dr. Izidor Reja, so vedeli za kritično zdravstveno stanje svojega prijatelja, zato so mu na vsak način hoteli pomagati. Reja je v pismu dr. Henriku Tumi 17. maja 1912 takole opisal Cankarjevo bolezen:

»Glede akcije za Cankarja mi je drago Vam javiti, da se počuti Cankar, kakor mi piše g. Oto Zupančič, ki stanuje z njim skupaj na Rožniku, sedaj že precej dobro. Srce, ki mu je bilo, ko sem ga obiskal, jako slabo, tako, da so mu že noge zatekale, se je sedaj močno zboljšalo in sploh se čuti sedaj popolnoma prenovljenega. Zupančič sam se čudi in ne ve, koji okoliščini je pripisati ta nepričakovani preobrat na boljše. — Mene zelo veseli in sedaj imam še podvojeno veselje, da se mu pomaga, da se ga dvigne iz njegove more. Cankar mi je rekel, da bi hotel najprej, da se plača njegovi sedanji gospodinjji znesek 400 kron, koji dolguje že več časa, ker ga je hranila zastonj ves ta čas, ko je bil bolan in nesposoben za kaj večjega ustvariti. To mi je postavil za conditio sine qua non (28); drugače se ne bode

mogel oprostiti te more, ki ga ubija. To bi se lahko uredilo.« (29)

V nadaljevanju pisma sporoča dr. Reja svoj načrt za pomoč Cankarju in navaja imena tržaških odvetnikov in zdravnikov, ki so v ta namen že obljubili svojo pomoč. Da se je obrnil na dr. Tumo, se ne smemo čuditi: Cankar je dosti objavljaval v Naših zapiskih, ki jih je dr. Tuma nekaj časa tudi urejal, sicer pa je štel med pglavitne sodelavce lista. Dr. Henrik Tuma, utemeljitelj slovenskega alpinizma, je tudi sicer visoko cenil Cankarjevo umetnost. Celó v svojem temeljnem delu »Pomen in razvoj alpinizma« ga večkrat omenja in citira. (30) Toda vzgojile so ga gore, zato je bil do samega sebe pa tudi do drugih trd in dosleden človek. Zanj je veljalo samo delo; bohemstvo je preziral. Zaradi tega je bil tudi ob akciji za pomoč Cankarju precej zadržan. Svojega sodelovanja ni sicer naravnost odklanjal, zahteval pa je jamstva. V odgovoru dr. Reji je v pismu z dne 25. maja 1912 med drugim zapisal:

»Pogoj, da se plača K 400.— njegovi (— Cankarjevi, op.p.) gospodinji, se ne more kar tako sprejeti, ako Cankar ne da garancij, da se podvrže našim zahtevam.« (31)

Organizacijo Cankarjevega zdravljenja in zbiranje denarja zanj je dr. Tuma naložil dr. Reji. Sprejel pa je obveznost, da ga bo na svoje stroške povabil za mesec dni v Kranjsko goro, ko bo tudi sam tam z družino na počitnicah.

Najprej so spravili Cankarja na Kras, o čemer je pisal Reja Tumi 23. junija 1912:

»Na Vaše cenjeno pismo mi je čast Vam javiti, da je sedaj g. Ivan Cankar pri g. dr. Verčonu v Sežani za nekoliko časa. Včeraj smo ga obiskali in na moje veselje sem konstantiral, da je zdravstveno popolnoma prenovljen.

Pravi, da je kraški zrak nekaj posebnega zanj. Sedaj spi, ima dober apetit, hodi sam na sprehod, vsega tega ni bilo na Rožniku. Prečepel Vam je cele mesece v oni gostilni, ne da bi se kam ganil. Pri dr. Verčonu ima še to ugodnost, da je obšel ta teden z avtomobilom ves Kras.« (32)

Kako pravilne so bili Rejeve ugotovitve in kako blagodejno je na Cankarja vplivalo bivanje na Krasu, potrjuje sam v pismu, ki ga je pisal dr. Reju z Bleda 18. julija 1912:

»Bled me je na moje silno začudenje popolnoma razočaral. Ko sem romal po svoji ljubi stari poti kraj jezera, se mi je stožilo po Krasu. Morda le zato, ker ne slišim slovenske besede in ne vidim slovenskega obraza; ali vseeno je: dalj nego do prihodnje srede ne ostanem tukaj, temveč le toliko počakam, da napišem kako malenkost.

Pri mojih znancih je tujcev nabito od vrha do tal. Pa sem le dobil še dosti prijetno sobo. Pred par dnevi je prišla sem gospa Jerajeva z Dunaja; saj jo menda poznaš. Mislim, da se danes snideva.

Ali si govoril z drjem. Tumo? Jaz sam mu res ne morem pisati — čemu bi bilo to podobno? Seveda z veseljem pridem še višje na Gorenjsko za nekaj dni — potem pa bodi, kakor je bilo rečeno: za mesec dni v Ljubljano delat, a nato v Pariz; in vse barke zažgati za seboj!« (33)

Tako se je po dolgotrajnem dopisovanju in dogovarjanju končno le namerilo, da se je Cankar 30. julija 1912 znašel v Kranjski gori. Najbolj avtentična, čeprav ne najbolj prijetna priča o tem, kako je tam zastavil svoje življenje, bo spet dr. Tuma, ko 5. avgusta 1912 sporoča dr. Reji:

»Cankar je tu od torka 30. VII. Bil sem v Gorici, ko se je brzojavno oglasil iz Bleda, od koder ni mogel vsled pomanjkanja denarja. Stanovanje ima čisto in zračno, pogled naravnost na Razor in Prisojnik, na dnu Pišenske doline. (34) Sprehodov v okolico ima vse polno. Temperatura čez dan v sobi 18—20 C. Prvi dan smo kosili skupaj v hotelu Razor. Želel si je, da plačuje in naroča sam. Otrokom, imam jih seboj pet,

preskrbel sem seveda hrano doma in ostajam na kosilu z njimi. Vsled tega ostaja Cankar sam, oziroma je navezan na družbo v hotelu. (35) Sedaj sta skupaj z dr. Mrharjem, prof. iz Trsta, z ženo in svakinjo. Zvečer smo skupaj. 1. VIII. bili smo z otroci in Cankarjem na Mangartskih jezerih cel dan. Videl je Cankar našo najlepšo dolino, po moji sodbi najlepšo podobo iz alpske prirode. Kljub tej prvi ekskurziji brez telesnega napora ga nisem odtlej mogel več spraviti na kak večji sprehod ali izlet. Raje se potika sam okoli. Celó na slavnost otvoritve kočé na Vršiču ga ni bilo spraviti. Izgovarja se, da ni za hojo in da potrebuje svojih poti. 2. VIII. naletel je na nekdanjega sošolca, zvečer prišel je pijan v hotel. Večerjati ni hotel nič in pil še naprej. Pustil sem ga v družbi Mrharjevih. 3. VIII. pravi, imel je moralnega mačka in zato je samotaril po okolici. Včeraj zvečer, ko smo se vrnili z Vršiča, bil je tam tudi prof. Mrhar, obdelovala sva ga precej dolgo in ga malo omehečala.

Iz tega poročila vidite, da bo s Cankarjem težko kaj! Zanj je treba neke sile, da bi se po daljši vzgoji dalo doseči mnogo. Zamenjava svojo osebo in svoje delo. Je kot otrok, ki ne pozna najmanjšega vladanja samega sebe. Treba mu je pripravljati jed (36) in skrbeti sploh zanj, kakor za otroka. Manjka volje vsled nerabe tekóm več let.

Glavni namen navaditi ga na telesni trud in mrzlo studenčnico, izpotiti ga vsak dan in spraviti v red srčno gibanje — se mi ne posreči. Sem vezan na družino in smo preveč blizu krčém in navadne slovenske družbe. Dobi vedno ljudi, da mu kadé in pije z njimi.« (37)

Ponavljam: dr. Tuma, dober odvetnik, velik socialist, vnet alpinist, priden publicist in pisatelj, zagrizen abstinent, je bil trd in zahteven človek. Samo tako si je mogoče razložiti njegovo zahtevo, naj bi največjega slovenskega besednika začeli preprosto prisilno prevzgjajati. V naslednjih pismih dr. Reji svoj odpor do Cankarja — človeka še stopnjuje; nekatera mesta v pismih so taka, da jih je nerodno navajati, čeprav so bila že objavljena. Ko ga dr. Reja spet prosi, naj bi na podoben način, kakor so zbrali denar za Cankarja, pomagali iz siročine tudi slikarju Rihardu Jakopiču, mu med drugim odgovarja:

»Že nekoliko zadnjih let bilo me je dejansko sram kot zasebniku dajati miloščine in vse to, za kar se gre, niso prav nič drugega nego miloščine, katere nižajo nivo naše inteligence vedno bolj in bolj. Afera Cankarjeva me je docela deprimirala. Podpirali smo z blagim namenom našega prvega pisatelja, dejansko smo pa miloščino dajali prav trivialnemu dijaku — krokarju. Tako odurno mi je misliti na to, da ne morem sploh dati več najmanjše miloščine bodisi komurkoli.« (38)

Zaradi Kranjske gore se je Cankar spomnil dr. Tume za Novo leto 1913, v Tumovem precej obširnem odgovoru pa je lahko prebral večino tistega, kar je o njem Tuma pisal dr. Reji. Pa je kljub temu pisatelj 28. februarja 1913 naslovil na trdega odvetnika nujno prošnjo za posojilo 150 kron. Že 1. marca je Tuma v pismu posojilo odklonil, hkrati pa ga imenoval »dijaka brez dela«. To pa je Cankarja vrglo iz tira. V nedatiranem odgovoru se je krepko zavzel za svoje delo:

»Velecenjeni!

Kar ste mi storili dobrega v Kranjski gori, Vam daje pravico, govoriti z menoj svobodnejše, kakor bi smel kdo drugi. Ali tudi najboljšemu prijatelju ne dovolim, da bi mi delal krivico. Predrznili ste se napisati besedo o »študentu brez dela«. Brez dela! Zdej, ko berem Vaše pismo in Vam odgovarjam, imam pred seboj korekturne pole za svojo 25. knjigo. Ali še ni dovolj? Kaj naj kar razbrizgam svoje možgane? Vi se hvalite z delom, delom, delom; z dolžnostjo, dolžnostjo. Kaj pa je to Vaše delo in ta Vaša dolžnost? Kaj na bo ostalo od

vsega tega, komu koristi in kaj pomeni? Jaz sem bolj globoko oral, moje brazde bodo ostale! Vi ste me pač videli ob vinu in ob punčah; živ krst pa me ne vidi tiste dolge tedne, dni in noči, ko hodim gor pa dol kakor v rešetki in kujem s kladivom stavek na stavek. Saj jaz, hudiča, nisem kriv, da sem Slovenec. Butasti blebetač Sudermann je milijonar, pa nima čisto gotovo niti pol mojega talenta in niti četrtrinko moje pridnosti! — Poslal Vam bom čez tri dni svojo najnovejšo knjigo. Takrat prekličite vse, kar ste mi pisali! Saj vendar ni umotvor odvisen od stola in peresa, temveč je odvisen od groznega napora, ki se ga človek iznebi komaj v tistih par urah spanja! Ljudje ne vedo ničesar! S strastjo in ljubeznijo mislim že tri leta na roman, ki bi ga rad napisal in v katerem bi rad vtelesil naš narod, ves, kakor je. V živi podobi njegove zgodovine od 1894—1905. Ne morem! Za tako delo imam moči več kot preveč, toda časa nimam. Treba je namreč čisto živalskega življenja in to stane! Eno samo leto, eno samo leto brez teh grdih skrbi, ki jih nisem jaz kriv, ki jih skrivam, pa jih do konca ne morem skriti! Zdej ne vem, kam sem zašel. Vaše pismo me je tako razburilo, da nisem vedel, kaj bi. Zaradi tistih par kron sem zašel v sramotno blamažo. Vi, ki imate pamet, ste si morali vendar misliti, da bi Vam brez absolutno nujnega vzroka ne bil pisal. Pa bodi! Navsezadnje bo veljalo za vsakega slovenskega umetnika tisto, kar je rekel Costa za Fr. Levstika: »Krepieren soll der Hund!« Tako je! — Z odličnim spoštovanjem Ivan Cankar.« (39)

Tako je rožniški Sirotnik postavil piko na I.

Kako vse drugače, toplo, občuteno, vzneseno, prizadeto je Cankarjev kranjskogorski »avgust dvanajstega« popisala njegova stalna in navdve zvesta spremljevalka ter občudovalka Joža Budinek! (40) Budinekovi v Kranjski gori so nekaj podobnega kakor Vovkovi na Bledu. In mladi učiteljci Joži, ki jo je za Cankarja navdušil prof. Anton Funtek, se je uresničila največja želja, ko sta dr. Tuma in dr. Tičar določila prav njo, da iz bolnega oskrbovanca Mič Pfeiferjeve z Rožnika naredi spet zdravega človeka. Iz vsake vrstice njenega spominskega članka veje občudovanje, naravnost božje čaščenje pa hkrati usmiljenje do velikega ustvarjalca. Odkritosrčno pripoveduje o Cankarjevih romanjih po kranjskogorskih gostilnah in hotelih, o njegovem odporu do seznanjanja z neznanimi ljudmi, ki bi radi stisnili roko največjemu slovenskemu pisatelju pa o tem, kako ga je bilo težko pripraviti do malo daljših izletov, in s kakšnim potrpljenjem ga je morala pripraviti do tega, da je začel jesti. Po dolgem nagovarjanju in nekajdnevni pripravah se ji je posrečilo ob pomoči obiskovalcev iz Mojstrane pripraviti Cankarja do odločitve, da se bo vendarle povzpél na Vršič. 18. avgust je bil dan »križevega pota« našega mučenika, ki mu je pod vrhom že povsem zmanjkalo moči, a je le še zmogel napor, da se je privlekel na sedlo. Pred novim Tičarjevim domom na Vršiču jih je sodnik dr. Toporiš iz Kostanjevice, pri katerem je Joža Budinekova kot učiteljica stanovala, fotografiral, zvečer pa je Cankar v vpisno knjigo narisal svoj »križev pot« na Vršič, kakor je po pripovedovanju Budinekove skico sam naslovil.

Koliko dni je preživel Cankar na Vršiču, ne vemo, pa tudi posebno važno to najbrž ni. Budinekova pravi, da »je ostal več dni na Vršiču«. Sama se je vrnila v Kranjsko goro ter se »po nekaj dneh« vrnila s Tičarjevimi v kočé. Tedaj »je nenadoma vstopila Mica Kesslerjeva, ki je prišla iz Kranjske gore«. Joži se je zdela zanimiv predmet za opazovanje, »ker so mi povedali, da je Cankarjevo dekle. Cankar jo je nagovarjal, naj ostane z našo družbo na Vršiču, da je odklonila. Ko je nanihala žari

sama odšla proti Trenti. Nato smo se tudi mi odpravili v Kranjsko goro.«

Mici Kesslerjeva trdi v pismu Kraigerju drugače:

»Leta 1912 sva se slučajno in v prav vselem razpoloženju dobila na Vršiču in tam tri dni preživela.« (41)

Vse kaže, da so bili Cankarju njegovi sopotniki iz Mojstrane všeč. Ambrožičevo čebelarstvo je slovelo po Evropi hišna gospodinja Cila pa je slovela tudi kot podjetna lesna trgovka. Tako se je na njeno povabilo znašel

CANKAR V MOJSTRANI

Cankarja sta spremljali Joža Budinekova in njena sestra, verjetno Cilka. »Ambrožičeva je vso družbo pogostila z dobro šunko, medom v satovju in mrzlim pivom v steklenicah, ki so se v hudi vročini poletnega dne hitro praznile. Sinko gostiteljice, Helo in Toporišev Ivanček sta sproti odnašala prazne steklenice in prinašala spet polne nazaj. Ker se je Cankar čudil naglici dečkov, saj v bližini ni bilo nobene gostilne, je Ambrožičeva mama izdala skrivališče: »Kar v koritu jih imam!« Cankar se je hotel prepričati na lastne oči, odšel je na dvorišče, mi vsi pa za njim. Sredi dvora je res stalo kamnito korito s čisto studenčnico, na dnu pa so bleščale steklenice s pivom. »Glejte, pa še koliko je teh rdečih ribic!« je Cankar smejoč dejal, zavihal rokav, segel v vodo in ujel »ribo!«. Smeha ni bilo ne konca ne kraja in Cankar je krstil veselo družbo za »koritarje!«

Priznati je treba, da je prikaz Budinekove o Cankarjevem bivanju v Kranjski gori dosti bolj simpatičen od Tumovega.

LITERATURA IN OPOMBE

- (1) Bogomil Gerlanc, Ivan Cankar v sliki in besedi. Zbirka OBRAZI. Št. 1. Mladinska knjiga. Ljubljana 1976. Stran 15. Faksimile citiranega stavka.
- (2) 14. maja 1907 so bile v Avstro-Ogrski prve državno-zborske volitve a splošno in enako volilno pravico. Ivan Cankar je kandidiral na listi socialnodemokratske stranke v zasavskem revirju. Njemu in tistim, ki so ga kandidirali, je bilo jasno, da proti kandidatu Povšetu ne more zmagati. Njegovi predvolilni shodi so bili marsikdaj podobni prizoru iz Hlapcev. Tej kandidaturi pa se moramo zahvaliti za Cankarjevo upesnitev marksistične misli o revoluciji v Hlapcu Jerneju in njegovi pravici. — Več o tem glej v razpravi dr. Frana Petreta Ivan Cankar rudarski kandidat. Novi svet 1949, str. 966, 1033, 1139.
- (3) Dr. Izidor Cankar, Pisma Ivana Cankarja I—III. Ljubljana 1948.
- (4) Dr. Joža Mahnič v Prostor in čas 1973. Obzorja Maribor. Žal se do Mahničeve razprave ob sestavljanju tega zapisa nisem mogel dokopati. — Cankar je obiskoval tudi Medvode (Hinko Smrekar) in Kranj (Maksim Gaspari), vendar se zapis omejuje le na njegove obiske v zgornjem koncu Gorenjske.
- (5) Ivan Cankar, Zbrano delo. XXIV. knjiga. Str. 304. DZS. Lj. 1975.
- (6) *ibid.* str. 256—257 in str. 547: pogovor z Mici Kesslerjevo na sprehodu ob Blejskem jezeru.
- (7) K. Bačar, Varianta Cankarjeve pesmi V album. NOJa 1951, str. 78. Obzorja, Maribor 1951.
- (8) Maksim Gaspari, S Cankarjem na Bledu. Umetnost 1941/42, str. 102—106. Ponatis v ZD Ivana Cankarja, XXIX, str. 505—507. DZS, Ljubljana 1974.
- (9) Ivan Cankar, Zbrano delo. XXIX. knjiga. Str. 508. DZS. Lj. 1974.
- (10) *ibid.* str. 385
- (11) *ibid.* str. 385—386
- (12) *ibid.* str. 272
- (13) *ibid.* str. 511
- (14) *ibid.* str. 512
- (15) *ibid.* str. 513
- (16) Ivan Cankar, ZD XXIV. knjiga, str. 300. DZS. Ljubljana 1975.
- (17) Karel Jeraj navaja kot letnico poroke leto 1900 (SBL I, A—L, str. 403), v C. ZD, XXIX. knjiga, str. 332, pa je naveden natančen datum: 3. VIII. 1901.
- (18) Ivan Cankar, Zbrano delo. XXIX. knjiga, str. 331. DZS. Lj. 1974.
- (19) *ibid.* str. 331
- (20) Začetek nekega Murnovega pisma Cankarju: »Dragi Cankar! Klanjam se Ti, spoštujem Te in občudujem, ker si storil to, kar doslej še ni nihče. Ti si »ausserordentlich feinfuehlige!« (izredno tenkočuten) Spoznal si me tako rekoč nevede, svedda toliko, kolikor sam sebe jaz poznam. Jaz sem v resnici čuden človek. Življenje vnanje se mi zdi kot nekaj, kar ni moje in kar me samo zanima. Iz tega refleksa duševnega si boš laže marsikatero pesem razložil. Včasih se mi zdi veliko in lepo, da ga občudujem in se stresem v neki sveti tihoti, včasih pušto, prazno, mrtvo... Izjokal bi se, ubil bi se!

Ljudje se mi zde nekaj grozovito — ne vem, kako bi se izrazil. Ti vtisi se menjavajo včasih hipno in pretresel si me s svojim stavkom »ali vrag vedi, ta krajina se zdi človeku danes lepa in velika, trenutek potem pa mrtva in prazna«.

(Josip Murn Aleksandrov, Izbrane pesmi. Priredila dr. Silva Trdina. Klasje št. 26. DZS. Ljubljana 1951.)

- (21) SBL I, A—L, str. 403.
- (22) Pisma Vide Jerajeve Ivanu Cankarju. Ivan Cankar, Zbrano delo. XXIX. knjiga, str. 332—333. DZS. Ljubljana 1974.
- (23) Ivan Cankar, ZD. XXIV. knjiga, str. (555). DZS. Ljubljana 1975.
- (24) *ibid.* str. 308
- (25) Novi svet 1949, str. 1123
- (26) I. Cankar, ZD. XXIX. knjiga, str. 515. DZS. Ljubljana 1974.
- (27) D. (ušan) K. (ermavner), Prispevek k Cankarjevi korespondenci. Novi svet 1949, IV. letnik. DZS. Ljubljana 1949. Str. 1120—1138.
- (28) neizogiben pogoj, brezpogojno
- (29) NS 1949, str. 1124
- (30) »Poseben vtis lepote in veličastja povzroči sonce. CANKAR: Na Nebu je zaplamenelo poletno sonce v svoji mogočnosti. Zrak odmeva od pesmi njegovih žarkov, je do vrha poln njegove zlate glorie. (Podobe iz sanj)« — Dr. Henrik Tuma, Pomen in razvoj alpinizma, str. 111. Založba Turistični klub Skala.

(31) NS 1949, str. 1125

(32) *ibid.* str. 1126

(33) *ibid.* str. 1127. — Cankarja so njegovi tržaški prijatelji pa tudi dr. Tuma nagovarjali, naj zapusti Rožnik ter se preseli k svojemu bratu v Pariz. Svede načrt ni bil nikdar uresničen.

(34) Joža Budinekova poroča, da je Cankarju najel dr. Tuma sam v Kranjski gori Pod bregom pri stari Trdinovki, sestri pisatelja Lavtizarja, župnika v Ratečah. (PV 1957, str. 31.)

(35) Že od prvega dne bivanja v Kranjski gori ga je kot sledni pes spremljala Joža Budinekova, ki sta mu jo za gardedamo dodelila dr. Tuma in dr. Tičar. Priznava, da se je skušal včasih otresti.

(36) Joža Budinek o tem pravi takole: »Po Tičarjevem nasvetu sem zase naročila kuhano šunko, hvalila nje okusnost in na vilice nabodene koščke podajala Cankarju za »pokušnjo« v usta, tako da je nehote in nevede pozobal skoro vso porcijo sam.« (PV 1957, str. 30.)

(37) Novi svet 1949, str. 1129—1130

(38) *ibid.* str. 1132

(39) *ibid.* str. 1135. Ta pisma sem izčrpnije navajal, ker jih ni v nobeni izdaji Pisem Ivana Cankarja.

(40) Joža Budinek-Korpar, Ivan Cankar v Kranjski gori in na Vršiču. (Spomini) Planinski vestnik 1957, str. 29—35. Vsi naslednji navedki so iz tega spominskega članka.

(41) I. Cankar, Zbrano delo. XXIX. knjiga, str. 515. DZS. Lj. 1974.

Ivan Cankar (v belem klobuku) na Vršiču

6

Francka je sloka in blede. Možu ni povedala, da gre v Ljubljano, saj je imela zaradi Cankarja še vedno prepire, kakor da je mož učitelj, s katerim se je poročila, ko je bila še učiteljska, še vedno ljubosumen na Cankarja in ki je najbrž po krivici trdil, da se Cankar norčuje iz njega v spisih, v katerih si je privoščil mehko hrbtenico slovenskih učiteljev.

Taki prepiri med Francko in možem sicer niso bili pogosti, a so bili, ker je drugače »praktični« učitelj zavidal Cankarjev vzpon v »sfere duha«, kakor se je izražal, kadar je govoril o umetnosti z vsem tistim poznavanjem in vzvišenostjo, značilno za učitelje tiste vrste, ki menijo, da so na učiteljsku zajeli z veliko žlico modrost vsega sveta, in ki imajo zanje ceno samo tisti pisatelji, za katere so slišali v svojih učiteljskiških časih iz ust svojih profesorjev.

Cankar je sicer v minulih dvajsetih letih zrasel visoko preko teh in so ga že zdaj slavili kot največjega slovenskega pisatelja, s čimer pa se Franckin mož ni strinjal, prav tako ne, kakor se s takim mnenjem ni strinjal veliki župan Ljubljane dr. Ivan Tavčar, pisatelj in narodnjak, ki je Cankarja v svojem krogu imenoval s pomanjševalno Cankarček in ki mu niti na misel ni hodilo, da bi napravil sedaj Cankarjev pogreb zares vseslovenski. Zato ni izdal ukaza, da morajo na stavbah javnih ustanov in po meščanskih hišah ljubljanskega mesta izobesiti žalne zastave ali narodne trobarvnice na pol droga.

Tudi Franckin mož je občudoval Tavčarja in menil, da Cankar ne seže Tavčarju niti do ramen, to pa ne zaradi primerjave umetniške moči obeh, marveč zaradi sovraštva do Cankarja, v katerem je še vedno videl človeka, v katerega je bila zaljubljena njegova Franjca in je ta ljubezen ostala zapisana v pesmih in tudi drugih zgodbah, ki njegovo ženo še vedno trdneje in trajneje povezujejo s Cankarjevim imenom kakor z njegovim.

Učitelj se je zavedal, da bodo o Franjici govorili in pisali še v prihodnosti. Prišla bo v slovstveno zgodovino s Cankarjevim imenom, čeprav ji Cankar ni bil nikoli mož, niti pravi ljubimec, medtem ko bo njegovo, učiteljevo ime kmalu pozabljeno.

To je grenilo Franckinega moža, čeprav mu je Francka vselej zagotavljala, da bi ga nikoli ne zamenjala za Cankarja in da bi s Cankarjem ne mogla biti nikoli srečna.

Pravzaprav tega človeka (tako je pred možem imenovala Cankarja) sploh nikoli ni ljubila, marveč je samo on norel za njo.

— Da, norel je!

Tako je Francka nešteto krat dopovedovala možu. Cankarja niti pogledati ni hotela, čeprav se je morda Cankar domišljal, da ji je všeč. Najraje bi ga popeljala tja gori v Tičnico za Sveto Trojico h klopce, na katero je Cankar davno nekoč zapisal verze o ljubici iz prejšnjih dni, še vedno tako lepi, tako sladki: Tako krasna, tako sladka / Nocoj je mimo okna šla ...

Domisljavec je mislil, da zaradi njega. Pravzaprav, če je odkrita, je bilo zares tako, toda tega takrat Ivanu ni hotela priznati, marveč je k tistim verzom na klopce v Tičnici pripisala svoje: Ja, res je mimo okna šla, / a tebe ni pogledala! Pogledala pa Te ne bo, / če še tako divjaš za njo ...

No, da, užaljena je bila. Imela je vendar v sebi dekliški ponos, čeprav je hodila v svoji samoti v Tičnico žalovat za svojo ljubeznijo, s tem pa se je seveda izdala, da ima Cankarja pravzaprav še vedno rada.

Mogoče tudi Ivanu ni bilo vseeno, saj je čez čas našla na tisti klopce v Tičnici pripisano k njenim verzom še njegove: Če me pogleda ali ne, / pa vendar moje je dekle ... verze, ki ni vedela, ali naj jih čuti kot Cankarjev posmeh ali željo, da bi se zopet zblížala.

Peljala bi moža tja gor, saj tiste čase Ivanovih in njenih verzov še ni izpral dež in jih še ni izsušilo sonce, vendar se je bala pred možem obujati svoje spomine na Cankarja, tiste spomine, ki ta trenutek, ko čaka v vrsti Ivanovih kropilcev, živijo v njej živi, kakor da jih je doživela šele včeraj in ne pred štiriindvajsetimi ali trindvajsetimi leti.

Tudi gospa Helena in njena hčerka Stanka, pri katerih je takrat stanovala, se ji ta hip ne zdita postarani za celi dve desetletji. Nikoli ju ni v tem času obiskala, saj ju v resnici nikoli ni marala.

Tudi danes bi ju ne motila, ko bi nekoč Stanki ne izročila troje Cankarjevih pisem, edino, kar ni tiste dni, ko je ovenela ljubezen med Cankarjem in njo, v jezi sežgala.

Da! Tudi ta tri pisma in pesmi v teh pismih bi použil ogenj, ko bi je ne preprosil Stanka, naj jih da njej; Stanki so se zdela ta pisma prelepa in še lepše Cankarjeve pesmi.

Izročila jih ji je s pogledom, s kakršnim je davno nekoč Ivanu pisala o Zarnikovih dveh — o gospe Heleni in Stanki, danes pa bi rada to zapuščino nazaj.

Ko je pred dobro uro stopala proti Dečmanovi hiši nasproti šentpeterskega mosta, se je spomnila dneva, ko je učiteljski Franc Kette, Stankin sošolec in njen znanec pripeljal k Zarnikovim sedmošolca Cankarja. Fran jih je zabaval s šalami, ki mu jih ni nikoli zmanjkalo, Cankar pa je čedalje bolj pogledoval njo in bržkone opazil, kako je zardevala.

Potem je Ivan začel s prijateljem Franom pogosteje zahajati k Zarnikovim, naposled pa sleherni dan in ji začel prinašati ljubezenska pisma, na katera mu je začela odgovarjati in jih pisala skrivaj. Vsako njegovo pismo je bilo napisano z drobno fino pisavo, pravim lepomisom, in okrašeno z drobno risbo, s cvetočo kito ali kako drugo vinjeto, z izrisano inicialko, na koncu pisma pa je pripisal še pesem, včasih dve ali celo več.

In prav te pesmi ji je Stanka najbolj zavidala in ji napovedovala slavo Primicove Julije.

Tako se je začela obojestranska zaljubljenost in dopisovanje, dokler ni Cankarjeva sestra našla v Ivanovem žepu neko njeno pismo in se ponorčevala iz njegove dijaške ljubezni. Tudi drugim je pravila, saj je kmalu prišlo tudi njej na ušesa.

Ko je Ivanu potem očitala na njegovo neprevidez zaradi njenih pisem, jo je, ne da bi se opravičil, zavrnil, češ da je ni prosil, naj mu jih piše. Šele ko je videl, da jo je s svojimi jedkimi besedami, ranil, je prebledel in med sunkovitim dihanjem poprosil vode, kakor da mu postaja slabo, ker je njegova robotost ranila tudi njega.

To pa je bil znak, kako je ta, navidez zajedljivi in robati fant, v resnici v duši nežen in občutljiv, pravi otrok. Prav to ju

je takrat pripeljalo do sprave. Zato pa ga je začela devati v nič njena sestra, ki se je Cankarjevemu dvorjenju vselej posmehovala in mu nekoč kasneje to odkrito izpovedala, češ da je morala vselej, kadar je bila z njim v družbi, stiskati ustnice, da bi mu ne kazala »širokih«, je rekla in rabila nerodno besedo, ki jo je Cankar takoj zgrabil in jo zavrnil, da ji stiskanje ustnic ni dosti pomagalo, s tem pa užalil sestro, ki se je vselej sramovala nekoliko nenormalno širokih ust.

Pa ne samo sestra, tudi gospe Heleni, ki ji je bržkone Stanka vse izblebetala, Cankarjevi obiski kmalu niso bili všeč.

Morda zato, ker je Ivan nekoč narisal Stanko, potem pa, ko ga je poprosila, da bi narisal tudi njo Francko, med risanjem rekla, da je ne more, ker je »prelepa«.

Na zahtevo gospe Helene je kmalu potem morala prositi Ivana, naj ne prihaja več k Zarnikovim. Pisala mu je, da ji je hudo pri srcu, ker je morala slišati od gospe toliko grobosti, ki jih ni zaslužila, in mu zaupala, da ni bila zaradi njega prvič kregana. Gospa in Stanka sta ji zavidali, ker je častil le njo — Franjo in ne gospe in njene hčerke. Obe sta enako častihlepni, čeprav on — Ivan tega ni opazil; zato pa je opazila ona — Franja ...

Tako mu je pisala, v šoli med poukom in mu obljubljala večno zvestobo in ljubezen, ki je še smrt ne bo mogla razdružiti, tako da bosta združena tudi nad zvezdami.

Da, »nad zvezdami!« Tako je takrat zapisala in morda to tudi verjela. Ni slutila, da bo že čez tri leta poročena z drugim, s človekom, o katerem je bila vse do danes prepričana, da ga je ljubila mnogo bolj kakor Ivana.

»Pa je bil samo moj ponos. Samo moj ponos! Nisem se hotela ponižati pred Ivanom.«

Toda danes? Danes? Zakaj je tu? Zakaj je lagala možu, da ji Cankar niti v sanjah več ne prihaja na misel, ko pa čuti v sebi žalost, resnično žalost, ker je mrtev.

Tako se pomika Francka v vrsti, kakor se je pred njo pomikala že Olga in celo ohola Helena (vse Helene so ohole, nismo Ivanova Helena, ki je Franja ne pozna, ker pozna samo gospo Heleno, mater Stanke), Milena, zadnja Cankarjeva prijateljica — Milenka Rohrmannova, ki je namenila pisatelju poslednje bivališče v družinski grobnici, kamor bodo danes popoldan odpeljali pisatelja.

»Ivan, Ivan,« se ob krsti zganejo Franckine ustnice, toda jokati ne sme. Ne sme, da bi ne vzbujala pozornosti, čeprav jočejo tudi drugi kakor na primer to mlado in ljubko dekle pred njo, lepe rasti in z očmi, ki so bolj ustvarjene za smeh kakor za jok in o kateri nekateri kropilci šepetajo, da je to dekle natakarka v krčmi, kamor je Cankar najraje zahajal, in imel rad njeno mladost in njeno resnično človeško prijateljstvo, ki je bilo morda celo bolj resnično kakor prijateljstvo drugih deklet in žena, ki so se dotaknile pisateljeve usode in o katerih se bodo nekoč široko razpisali, da so dajale pisatelju navdih.

Francka, nič več lepa, ne sliši tega šepeta, pa tudi dekleta, ki je kropilo pred njo, ne pozna. Nekoč bo brala o sebi, brala bo o Heleni, Pavli, Juliji, Anici, Minki, o Cankarjevi nevesti Štefki Löfflerjevi, ki je še vedno na Dunaju in ki je morda na Cankarja že pozabila, a če ni, danes morda niti

ve, da leži tu v Narodnem domu v Ljubljani — v srcu Slovenije, Ivan mrtev, in bo morda zato zvedela šele kasneje, morda šele tedaj, ko se bodo leposlovnji zgodovinarji začeli zanimati tudi za človeško in ne samo za umetniško podobo pokojnega pisatelja.

»Ta joka, ta, ki mu ni bila nikoli nič in ga pozna komaj po delih, ti pa nisi potočila nobene solze,« pravi Stanka Franici, ko jih nepregledna vrsta kropilcev izrine iz Narodnega doma na cesto v siv in turben decembrski dan.

Francka molči. Rada bi se čimprej otresla gospe Helene in Stanke. Rada bi prebrala kje na samem ohranjenju Ivanova pisma, samo troje pisem, vse drugo pa je sežgala, že zdavnaj sežgala, celo nekaj let prej, preden je napravil svoj inkvizitorski kres iz prve Cankarjeve knjige Erotike prevzvišeni ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič.

To jo skeli. Uničevalka Cankarjevih pesmi je. Ko bi to zdaj kriknila, bi jo morda ljudje celo kamenjali.

»Velik greh sem storila,« si šepeta in odhaja kakor omotična proti postaji. »K Ivanu gredo,« opazuje kakor skozi meglo trume mladih ljudi, predvsem dijakov in šolarjev, ki se kakor temna reka stekajo v ulico od postaje sem.

»Niti poslovlila se ni kot se spodobi,« se pogovarjata o Franji gospa Helena in Stanka.

Zal jima je, ker sta ji dali pisma in Cankarjeve pesmi.

»Te stvari bodo imele iz leta v leto večjo vrednost. Kdo bi si mislil, da bo študent, ki je nekoč prihajal k nam, tako slaven pisatelj, zlasti še, če pomislim, kako zanemarjen je bil. Niti spodobne obleke ni imel, čevlje pa tako ponošene, pa jih je še vedno nosil, čeprav mu je skozi luknjo na desni nogi že gledal palec.«

»No, mama,« Stanki tako govorjenje vseeno ni všeč. Zato jo nejevoljno pogleda, pri tem pa zadene ob črno oblečeno dekle. »Oprostite,« se opraviči in se zdrzne. »Ali ni to tista, ki je jokala,« vpraša mama, ko je dekle mimo.

»Rekla bi,« jo prepozna tudi gospa Helena.

»Le kaj ji je pomenil?« razmišlja Stanka. Kako naj bi vedela, da je lepa gospodična natakarka pri »Rožcah«, natakarka Zofka, čeprav so o tem šepetali že kropilci. »Jokala je, kakor da bi ji bil Cankar ljubček ali brat.«

Stankine besede niso daleč od resnice. Dekle v črnem, ki je videti mnogo mlajša kakor v resnici (maja ji je bilo že triintri deset let), je bila zadnji dve leti pokojnemu Cankarju morda najboljša, najbolj človeško čuteča prijateljica. Mnogi jo poznajo, ker jo pozdravljajo. Toda dekle hiti, kakor da nikogar ne vidi...

7

»Janez, Janez, Janez...«

Zofka hoče biti sama. Danes ne bo stregla gostom. Dovolili so ji. Ni še tako dolgo, morda niti cel mesec, ko ji je rekel: »Veš, Zofka, sedaj rad živim. Sedaj je vredno živeti. Sleherni dan je kaj novega. Sleherni dan nova doživetja, novi dogodki! Veliki časi so to,« je govoril z besedami, ki so drobile druga drugo, tako da jih je moral ponoviti, da ga je dojela, obenem pa se razveselila, saj je mislila, da je postal v resnici trdnejši in bolj zdrav, še bolj zdrav kakor septembra, ko se je vrnil z Bleda — od prijateljev, pri katerih je vselej našel skrb in zatočišče. Pripovedoval ji je o Julij Volkovi, o kateri je slišala že prej, saj mu je lani poslala kos slanice, redkost v času najhujše lakote, pa je to slanino prinesel k njej, češ da je ne potrebuje, ker je na hrani pri Struklju, in ji jo vsilil, čeprav se je branila.

»Materi jo pošlji, saj praviš, da je revna in uboga.«

Tako malo je jedel, tako malo, pa bi moral več, saj je oktobra nekaj tednov po prihodu z Bleda zopet upadel, njegove ustnice so bile vročično razpokane, mrzga ga je stresal, čeprav je vselej sedel k peči, postal zamišljen, brez volje za pisanje, čeprav mu je pošel že zadnji denar.

»Ubogi Janez,« jo je plašila prijateljeva pobitost. Zaman je čakala, da bo šel kakor poprej v zadnjo gostilniško sobo, kjer je mnogokrat pisal in jo prosil, naj gostov ne spušča vanjo, razen če druge ne bo več prostora. O kako rada bi slišala to njegovo zahtevo in tako kakor včasih skrbela, da bi lahko pisal v miru. Zaklenila bi ga kakor takrat, ko jo je prosil, naj ne pove nikomur, tudi Mileni ne, če bi ga iskala, da je tu. In res je prav tisti popoldan prišla Milena in ona —, na tistem nanjo ljubosumna, ga je prav rada »zatajila«. Šele ko je odšla »Rohrmannova« (tako je v mislih imenovala Rohrmannovo gospodično), je odklenila sobo, da bi Janezu povedala, kdo ga je iskal, a on je kakor vročičen planil od mize proti njej in jo začel riniti iz sobe: »Pusti me, Zofka... Pojdi... Veš, smrt, prava strašna smrt je pri meni. Smrt v generalski uniformi, s perjanico na glavi... Pogovarjam se z njo, pogovarjam,« je sopesl, ona pa ga je gledala z grozo in s strahom, prepričana, da je zblaznel, pa je prav tedaj — bilo je pred dvema letoma — pisal »Gospoda stotnika«.

»Da, da, takrat je še pisal. In pisal je še lani,« razmišlja Zofka in strmi na »Podobe iz sanj«, ki jih ji je poklonil lani.

Še ga vidi, kako je prišel in ji rekel, da je to prvi izvod, ki ga je dobil, in da ga prinaša njej, potem pa na prvo stran (Zofka seže po knjigi in jo odpre) napisal: Prijateljici Zofki Resnikovi — Ivan Cankar — 20. dec. 1917.

»O bog, čez sedem dni bo natančno eno leto,« strmi Zofka na Janezovo lepo pisavo. Takrat bi nikoli ne pomislila, da Janeza čez leto dni ne bo več.

»Nesrečni Janez,« Zofka obrne list in pogled ji zdrsi po tiskanih vrsticah, dokler se ji ne ustavi ob stavku: »Mnogokdaj se zgodi človeku, da je že odprl duri v zadnji hram, da stoji že vrhu zadnjih stopnic in gleda v samo dno, ki še nikomur ni bilo očitno; predrzna je ta misel in malodušna obenem, znamenje utrujenosti, senca tiste mrzle bele roke, ki ga nekoč usmiljeno poboža po licih. Trenutki so morda komaj zavedni, ko si malodušen zaželi te usmiljene roke.« Tukaj je konec, odpočijem si,« pravi — in glej, še so tam stopnice, še so tam duri, še v skrivnost... vzdigni se, pojdi, ne odlašaj! »Tukaj je dno!« praviš, »zdaj bo vse razodeto!« — pa glej tam, glej stopnice, vstani, spusti se v globočino, v noč! Iz dna, prav iz dna bi se rad izpovedal, iz dna zaklical naglas ljudem, da bi slišali na svoja ušesa in videli na svoje oči — ali poslednjega dna ni, zadnje, za vselej odrešilne besede ni, še nihče je ni slišal, še nihče je ni izpregovoril; VSE JE ZGOLJ BLODNJA IN POT, je brezkončno romanje po tihih katakombah srca...

Zofka strmi v te besede večnega romarja za resnico, človeško dobroto in lepoto; zdaj pa ga ni več; mrtev je.

»Janez, ali boš šel za mojim pogrebom?« mu je rekla nekoč, pa jo je zavrnil: »Kaj še! Tisto pa že ne! Pač pa bi potem, ko bi pogrebci odšli, prišel k tvojemu grobu in bi se čisto na samem pogovorila.«

In ko mu je rekla, da bi bila rada pokopana ne pri Sv. Križu, marveč na kakem samotnem vaškem pokopališču, pa jo je prekinil in se prešerno zasmejal: »Ti na vaškem pokopališču, a jaz — ali veš, kje bi bil jaz najraje pokopan?« »Prav gotovo na domačem vrhniškem pokopališču,« je rekla, on pa ji je pokazal figo: »Ne, nikoli, pač pa na vrhu Šmarne gore, pa do kometca bi mohl roko iz groba in kazal ljubljanskim mogočnejšem takole, vidiš, takole figo.«

Tako ji je rekel in stiskal pest kakor na fotografiji, ki ji jo je poklonil letos za Veliko noč, tole fotografijo, ki jo ima prav v tej knjigi in na kateri se je podpisal: Zofki Resnikovi za Veliko noč 1918 — Ivan Cankar.

To je bilo le malo prej, preden je nekam odšel in ga ni videla, dokler se ni konec aprila zopet nenadoma pojavil in ji povedal, da se je pravkar vrnil iz Trsta.

»— Ho, skoro bi nagovoril neko žensko s tvojim imenom. Bila ti je skoro na las podobna. Visoko frizuro je imela kakor ti. Zares iste oči, ista frizura, — je govoril in jo gledal, kakor bi jo primerjal s tisto neznancko v Trstu, ki mu je tako živo ostala v spominu.

— Pa ne da bi ji bilo celo ime kakor meni, — mu ni verjela.

— Ne verjameš mi. V očeh ti vidim. Pa je bila vendarle res resnična tvoja dvojnica. Prav tako lepa. Prav tako mikavna.

— Le da ji nisi rekel lutka kakor meni pred osmimi leti ob najinem prvem srečanju, — ji je bilo takoj žal, da ga je spomnila na srečanje v točilnici Ilirija, kjer je bila pred osmimi leti v službi, saj je Janez vselej zardel, kadar ga je spomnila na tisti večer, ko so ga v staro točilnico v Kolodvorski ulici pripeljali stalni obiskovalci kipar Peruzzi, pesnik Golar in pisatelj Pugelj.

— Takrat ti še nisem videl v dušo. Mislim sem si samo: lepa frfrica, ki jo obletavajo metulji in ki ji je kakor sleherni povprečni ženski všeč, da jo občudujejo. Pa nisi bila ne frfrica ne povprečna ženska, ki ima namesto srca računalo. Ti pa imaš srce, Zofka, dobro čuteče srce. Vselej si ga imela. Zato pozabi hudo besedo, ki je bila samo na jeziku, a v srcu ne.

— Nisem ti zamerila, samo delala sem se.

— Mene pa je vseeno bolelo. Lepa je. Lepa punčka, sem si govoril. In že tisti hip me je bilo sram, ker sem ti rekel tisto besedo. Kolikokrat sem bil že na poti proti točilnici, pa sem šel vselej mimo v bojazni, da bi me tvoj prezir še bolj ranil.

Tako ji je rekel aprila, ona pa mu je zapupala, da je šla že leto dni po njenem prvem srečanju na Dunaj in prodajala tobak v neki trafiki, včasih pa so jo mladi Cankarjevi znanci, ki so ga častili bolj kot boga, povabili v kavarno »Beethoven«, toda njega ni nikoli srečala. Minilo je celih šest let, ko ga je zopet zagledala. Takrat je imela za seboj tri leta Dunaja, odkoder se je nekaj mesecev pred izbruhom vojne vrnila in poleti najela kočvo v Kamniški Bistrici, kamor je rad zahajal njen stari znanec Cvetko Golar, pa tudi slikar Fran Klemenčič in drugi. Potem je delala v Tičarjevi papirnici v Ljubljani, za Novo leto pa je našla delo v hotelu »Union« kot blagajničarka v kuhinji, a ji je sedenje za blagajniškim pultom presedalo in je raje postala zopet natakarka.

— V »Rožcah«, kjer sem predlanskim zagledala tudi tebe. Prvič po šestih letih, — je rekla, on pa ji je dejal, da ji je mlada žena, ki jo je srečal na sedežu stranke v Trstu in se z njo pogovarjal, tudi po tej strani podobna.

— Težko življenje je živela, čeprav bi ji po zunanosti tega človek ne prisodil. Šele v pogovoru, najsi bo še tako bežen, ti ljudje odpro dušo. In šele takrat vidiš, da je sleherni človek kakor knjiga. Pogovor ti jo odpre. Ti pa začneš brati. Bereš tisto, kar je v besedah, pa tudi tisto, kar je zapisano samo v očeh. Vsak človek je povest, ta samo za drobno črtico ali drobno povest, oni drugi za debelo knjigo ali celo za več debelih knjig. In ta žena mi je samo bežno pripovedovala, ko sem jo vprašal, če je Tržičanka, tržaška Slovenka, da je svojčas živela v Trstu in ne to samo enkrat, marveč trikrat. Prvič, ko je zahrepenela po svetu in jo je pot prinesla iz neke breginjske vasi v Trst — mlado drobno šiviljo, skoro še otroka, ki je samo delal in stradal,

(Nadaljevanje na 10. strani)

da bi si prihranil kako kronico. Potem je delala kot sobarica pri nekem generalu, dokler je ni pot ponesla v Graz kakor toliko naših deklet. V gostilnah je delala kot pomožna blagajničarka, se zaljubila v nekega tiskarskega stavca, se poročila, postala socialistka, potem pa se je začelo njeno romanje iz mesta v mesto, od katerih ji je ostal Trst v najlepšem spominu. Samo v Trstu je bila srečna. Ni rekla žal besede čez moža, v duši pa sem ji videl, da je moral biti prav njen mož izvir njenega trpljenja. Veš, moški smo včasih čudni, ne glede ali smo samci kakor jaz ali poročeni. Bogve kakšen človek je bil tisti tiskarski stavec? Morda je bil tak kakor jaz, ko sem pobegnil svoji dunajski nevesti skoro izpred samega oltarja. Pa saj sem ti že pripovedoval o tem? — je vprašal, a vseeno začel vnovič pripovedovati o časih, ko je živel na Dunaju in stanoval pri neki vdovi.

O tej vdovi so Zofki pripovedovali tudi nekateri Janezovi znanci in namigovali, da je imel prvotno simpatijo do nje in celo intimne stike, vendar Zofka tega ni verjela in ne verjame še danes. Janez bi ji drugače povedal, saj ni znal nobene reči zapreti vase in jo skrivati pred drugimi. Vdovino dekletce se je še napol otrok zagledalo vanj in ko je izpolnila dvajseto leto, je začela tudi Janezu ugajati.

— Pomisli, obe sta me imeli za imovitega ženina. Res je, takrat sem veliko pisal in tudi honorarji so prihajali v hišo mnogo pogosteje kakor danes, pa v resnici nisem bil prav nič bolj bogat. Denarja ne znam obračati. Kadar ga imam, navadno ne mislim, da ga jutri ne bom imel. Ti me najbolje poznaš. Kolikokrat si že stala zame v dobro, ko so druge natakariče sitnarile, naj plačam, pa sem zaman obračal žepe v misli, da bi moral še imeti kje kako krono ali goldinar.

— Vselej si mi vrnil. Nikoli te mi ni bilo treba terjati.

— To je res! Svoje dolgove sem znal vselej na pamet, — je pomežiknil, zgornja ustnica pa mu je vtretetala, kakor že mnogokrat, tako da je bilo to zanj, za njegov obraz, že nekaj značilnega, zaradi česar mu je včasih rekla „zajček“.

— Sicer pa mi nisi bil nikoli veliko dolžan. Pravzaprav mi sploh nisi bil. Toliko svojih knjig si mi dal. Nobene nisem kupila.

— Še to bi manjkalo, da bi ti, moja prijateljica, kupovala moje knjige? A pustiva to, — je zamahnil z roko in postal nenavadno resen in zamišljen in govoril o svoji dunajski ljubici in se nenadoma začel obtoževati, ker jo je na tak nelep, a za dekle prav gotovo nečloveški način, zapustil. Bila je v resnici zlata duša, ki je pazila nanj, kadar je pisal. Poznala je njegovo čud in trenutke, ko začne pisatelju delo presedati in ko potrebuje dvakraten napor za dosego ustvarjalne osredotočenosti, napor, ki je mučnejši od pisanja samega, muka, pred katero bi pobegnil še tako dober in vztrajen pisatelj in odložil delo na „pričakovane trenutke“, ko mu bo delo „teklo“ kar samo od sebe. V takih „brezvoljnih“ trenutkih, ki včasih lahko trajajo tedne in mesece in ki si jih pisatelj, ki je primoran živeti samo od svojega pisanja, ne more privoščiti, je vse odvisno od okolja, najbližjega okolja, v katerem pisatelj živi in ki mu lahko osredotočenost na delo popolnoma poruši ali pa mu s poznanjem pisateljeve ustvarjalne nravi in za „normalnega“ človeka čudnih in „nenormalnih“ pisateljevih navad ali celo „razvad“ pomaga premostiti trenutke „nemoči“ in omrtvelosti ter tako pospešiti ustvarjalni „trenutek“, da pero zopet steče.

In njegova dunajska ljubica (je pripovedoval) je to znala. Ko je videla, da seda k pisanju, ga je zastavila s stoli in mizami in ga „zabarikadirala“, da ni mogel „pobegniti“, potem pa pazila na tišino, da ni čutil prisotnosti nikogar razen oseb, ki jih je s

svojim pisanjem »oživljala«, dihal, živel, delal, ljubil in trpel z njimi, jim iz svojih spoznanj in najbolj skritih kotičkov svoje duše dajal dušo in življenje.

— Da, ona je znala. Jaz pa sem jo zapustil kot kak izprijen falot. Za ljubezen sem ji vračal neljubezen. Mislim sem, da je sploh ne ljubim. Mogoče bi je res ne mogel nikoli ljubiti z dna srca, ker sem v srcu ljubil Heleno ali vsaj mislil, da jo ljubim, ker mi je bila nedosegljiva lepota, poezija, nikoli do kraja izpeta, nikoli do kraja najdena... Hrepenel sem za pesniško ljubeznijo, za pesmijo, za dekletom, ki ga ni ali pa je kot Dafne, po kateri je hrepenel Apolon in jo lovil, ona pa je bežala pred njim in se, ko ni mogla več bežati, spremenila v lovora... Vidiš, Zofka, to je lovora, grenki pesniški lovora... Ali veš, da Helene nisem nikoli poljubil, nikoli imel, le nekaj besed sem nekoč spregovoril z njo, pa sem jo vseeno spremenil v pesem... Pa bi druge, ki so bile dobre z menoj, zaslužile mnogo bolj, da bi jim postavil spomenik ljubezni... No, da, svoj dunajski beg sem opravičeval pred svojo vestjo, da si kot pisatelj, ki mora živeti samo od svojega pisanja, ne morem naptiti odgovornosti za ženo, za družino. Pa ni bilo res. Tudi v težkih časih, ko sem bil brez denarja, je moja dunajska ljubica poskrbela, da nisem bil lačen. Prišla je družba brez denarja kakor jaz, pa jo Štefi pogosti. Svoje uhane, ki sem jih ji nekoč kupil, je nesla v zastavljalnico...

— Gusti, misliš? — je vpadla, ker ji je nekoč pravil o dunajski ljubici, da ji je tako ime.

— Ne, Štefka je bila. Štefi Löfflerjeva. Štefi kakor je bila Štefi tista žena, ki sem jo srečal v Trstu in ki mi je nehote prebudila vest. Šivilja je bila. In tudi moja dunajska ljubica je bila šivilja. Trpela je. Videl sem ji v dušo. Rad bi jo vprašal, če je ni morda ranil mož. Povedal bi ji zgodbo s svojo Štefko. In morda bi videla v meni podobnega človeka, s kakršnim je žvela sama. Morda sem si to samo utvarjal in sklepal. Toda mučilo me je. Rad bi jo vprašal. Rad bi poznal njeno življenje. Mislim sem, da jo bom videl med poslušalci na predavanju. Raztresen sem bil. Iskal sem po dvorani, a je nisem našel, pač pa sem zagledal svojega prijatelja, ki se je v času, ko sem jaz govoril s tisto ženo, izgubil in... kakor da ni polna dvorana poslušalcev in da sva v njej sama... zaklical: Vidiš ga! Ja, kje pa si hodil? Morda bi zinil še kaj in vprašal, če je videl tisto ženo, a sem se ob svojem vzkluku k sreči ovedel, da moram govoriti ljudem... Toda tista žena, tista žena... Njeno zgodbo bi še vedno rad razvzljajal... Morda bi kdaj celo pisal o njej in v zgodbo položil tudi sebe...

Tako je govoril in tistega dne konec aprila povedal še marsikaj, kar se mu je dozdevalo, da je »zagrešil« v življenju.

»Grešnik sem, velik grešnik, Zofka, — je govoril o »grehih«, ki jih je delal že od rosnih let, najprej materi, potem drugim, ki jih je z njim povežala usoda.

Zofka ga ni razumela in še sedaj ne more razumeti, zakaj se je obtoževal saj so se vsi ti njegovi »grehi«, kakor jih je imenoval, spreminjali v njegovem delu v lepoto. Odkrival jih je, izpovedoval se jih je, kesal, trpel zaradi stvari, ki bi si jih drugi ljudje nikoli ne gnali k srcu, kaj šele, da bi jih imeli za »greh« ali krivico, ki so jo storili bližnjemu, on pa je nosil svoje krvaveče in od življenja izmučeno srce na dlaneh.

— Trpel si. Trpel tudi za druge. Če kdo, si ti zaslužil nebesa, čeprav vanje ne verjameš, mu je rekla.

— Ti seveda verjameš? — jo je pogledal.

— Verjamem, — je rekla. Nebesa so vendar plačilo za revne in nesrečne. Takrat bodo lahko videli in uživali stvari, ki jim na zemlji niso bile dane. Na primer ona si bo ogledala vse kraje in pokrajine na svetu, vse lepote, ki jih skriva svet. Z neba jih bo

gledala ali pa potovala, potovala po svojih željah, kamor se ji bo zahotelo.

Tako je govorila, dolgo govorila. — Ali mi ne bo lepo, ko bom v nebesih. Vidiš že zaradi tega verujem vanja, ker verujem, da bomo nekoč tudi revni in ubogi deležni dobrot in lepote.

— To je vera v lepoto. Vera v dobroto. Le veruj, Zofka. Dobra si. Dobra in lepa, pa o tebi in zate nisem še nikoli pisal.

— Pisal si Janez, saj je vse, kar sem brala, bilo napisano zame kakor za druge. Za ljudi, za nas si pisal. Mar nimam prav?

— To že, — je pritrdil.

— In misliš, da to ni dovolj?

— Ne vem. Morda imaš prav? Toda ti bi bila vredna posebne zgodbe ali vsaj lepe pesmi... No, morda bom še napisal... Toliko stvari je, ki bi jih človek še rad...

— Jaz sem zadovoljna in srečna s knjigami, ki si mi jih podaril. In s tem, kar si mi napisal v spominsko knjigo. Vidiš, tisto je samo zame, samo moje...

Zofkina spominska knjiga je odprta. Odprta že od trenutka, ko je zvedela za Cankarjevo smrt. Lani 15. julija ji je napisal te vrstice, izpisane z drobno fino pisavo:

— Rekla si mi, da naj Ti napišem nekaj besed v spominsko knjigo — to je bilo, kakor da bi me v glasni in pijani družbi poklicala, da naj Ti pogledam v oči in Ti vpricho vseh povem vse tisto, kar je v meni. Jaz pa mislim, Zofka, da je boljše, če se pomeniva med seboj, kadar gostje odidejo...

Zofka strmi v te vrstice in roma skozi spomine minulih dveh let, gleda Janeza, kako je sedel ob peči lansko zimo, drhtel od mraza in boleznij, o kateri pa ni nikoli tožil ne iskal zdravnikov. Prvic je sedel tja tisto viharo jesensko noč, ko je »Rožce« že zaprla, nekdo pa je trkal in trkal in ko je vprašala, je po glasu spoznala njega. Odprla je in ga prestrašena pogledala, mokrega, razburjenega, brez klobuka, z razmršenimi lasmi.

— Za božjo voljo, Janez, kakšen pa si, — je rekla in mu pokazala, naj sede k peči, da se ne bo prehladil, on pa je bil potr in zmeden s solzami na licih, nepovezano in razburjeno hlipal o nekem prepiru, ki so ga imeli v unionski kleti.

— Ali sem jih! Z besedami veš! Še Zupancič ni razumel. Še Zupancič je planil name in me udaril. Pomisli, Zofka, Zupancič... še nikoli ni storil kaj takega, čeprav sva si bila v pogovorih marsikdaj ostra, toda prijatelja... prijatelja sva bila vseeno... Zdaj pa... zdaj pa po prijateljstvu klofuta... To boli, Zofka... Boli, kadar ti prijatelj stori krivico...

— Vse bo še dobro, Janez! Če je pravi prijatelj, se ti bo opravičil. Če se ne bo, ti ni bil nikoli resničen prijatelj...

— Morda imaš prav, Zofka, — je rekel, a je že čez nekaj dni prišel prav po otroško razigran in srečen: Zofka, prijatelj je, pravi prijatelj! Hudo mu je, bolj kakor je bilo meni. Opravičil se mi je. Med pravimi prijatelji ne more biti nič takega, kar bi se moglo sprevreči v sovraštvo. Pravi prijatelj se zna opravičiti in pravi prijatelj zna odpuščati...

Tako je govoril in sedel k peči, kakor vselej vrgel nogo čez koleno, se naslonil na mizo, podprl glavo z levico pod brado, tako da je njegova v pest stisnjena roka skrivala del brade do levega lica, le palec in kazalec sta bila iztegnjena, palec pod levim ušesom, a kazalec je bil kakor majhen srp položen čez ustnice. Nekoč mu je v šali rekla, da s kazalcem žanje brke. Misli je, da bo užaljen, zato je takrat hotela naglo spremeniti tok pogovora in se spomnila, da je že zdavnaj hotela brati njegovo povest »Hiša Marije Pomočnice«, ki je ob izidu leta 1904 povzročila toliko prahu in napadov s strani nekaterih slovenskih kritikov.

— Veš, tako si želim, da bi brala to knjigo, — mu je rekla.

— Hišo Marije Pomočnice? — jo je pogledal.

Molče je pritrnila.

— Pa veš, da so mi ob njej očitali, da je moja umetnost Muza najnižje vrste. Neki filister je celo pisal: Ivan Cankar je zagazil v močvirnato blato in ako se ne izkoplje iz njega, ga bo treba odstraniti in mu zapreti vrata v hišo slovenskega naroda... Tako se je kritik Kobal nakobalil na Hišo Marije Pomočnice in mi zagrozil, če se ne dvignem iz kaluznega blata, v katero naj bi po njegovem nerazumevanju mojega dela zabredel. Zagrozil, da me bo slovenski narod odstranil kakor gnusno gosenco... Imenovali so moje delo kot rafinirano, umetniško dovršeno pornografijo, videli umazanost tam, kjer je ni, dekletca, o katerih pa sem pisal in ki so bile brez svoje krivde spočete v močvirju in obsojene na počasno umiranje v Hiši Marije Pomočnice, pa so imenovali izprijene deklice, v resnici pa so bile čiste, za grdo, prirojeno bolezen popolnoma nekrive. Hrepenele so, kakor hrepenijo lahko le najbolj čiste duše. Samo to hrepenenje so imele. Imele vse do smrti. Sredi najbolj strupenega močvirja raste najbolj bela roža čistega hrepenenja. To in nič drugega nisem hotel v Hiši Marije Pomočnice izpovedati. Oni pa, ki duhovno pa tudi družbeno razjedajo slovensko ljudstvo... oni pa so me imenovali gnusno gosenco, ki jo je treba odstraniti.

— Kako so mogli? — se je čudila in ga vprašala, če jim ni zameril.

— Zameril? Kaj še! Zasoval sem jih že, ko so napravili kres iz moje prve knjige... A ne zaradi kresa, marveč zaradi njihovega naglavnega greha — neumnosti, ki jo med vsemi grehi najbolj sovražim. Pa veš, zakaj, jo je pogledal.

— Ne vem, — ni vedela.

— Zato, ker je neumnost neozdravljiva. In taki Kobali, neumni in bedasti, že od Trubarjevih časov kobalijo slovensko ljudstvo, ga tišče k tlom in mu ne puste dihati. Če jih ljudstvo ne bo odkobalilo s sebe, ga bodo kobalili večne čase, vse do takrat, dokler bo to ljudstvo životarilo.

Tako je rekel in, ko je slišal, da bi zdaj še raje brala to knjigo in da bi jo rada kupila, se je nagajivo zasmel:

— Ti, da bi kupovala moje knjige? Ne, tega pa že ne! Takoj grem k Schwentnerju. Prav gotovo ima še kak izvod. Dati mi jo bo moral.

In res je šel takoj, potem pa se vrnil s knjigo in vanjo zapisal: Zofki Resnikovi v en pozdrav.

Tu jo ima. Tu poleg neke francoske knjige, ki jo je zadnjič, ko je bil tu, pustil, naj jo shrani, kakor jo je že večkrat, da bi je ne izgubil. Zelo rad je moral prebirati tega francoskega pesnika Musseta, to knjigo, ki spominja Zofko na njegov zadnji obisk.

— Pri tebi je najbolj na varnem, — je rekel. Ni vedela, da so njuna srečanja prišla do razcestja in da bo v »Rožcah« brez Cankarja, ki ga je bila vajena kakor brata (saj sta se pobratila) in ki ga je imela v resnici rada, praznina, vsaj zanjo velika praznina.

Pa je še nekaj dni pred zadnjim obiskom govoril:

— Ej, Zofka, sedaj rad živim... Veliki časi so...

So zares veliki? Ali so sploh kdaj časi, ki so lahko zares veliki, vredni človeka in človekovega žrtvovanja?

Zofka ne vidi v njih nič tako velikega. Še ničesar se ni izpolnilo, kar je zadnje čase Janez pričakoval. Govoril je o nekakšni jugoslovanski republiki, v kateri naj bi imeli prvo besedo ljudje, ki delajo.

— Janez, tega pa nikoli ne bo, — mu je ugovarjala.

— Bo. Moralo bo biti, ali pa bo življenje izgubilo sleherni smisel in ostalo krivično, kakor je in kakor je bilo.

O teh stvareh Zofka ne razmišlja in ni nikoli razmišljala, ker se ji take napovedi

niso zdele uresničljive. Velikih časov, ki bi uresničili upanja ljudi njene vrste, nikoli ne bo. Vselej bodo brezdolni ljudje, ki bodo ukazovali, in ljudje, ki bodo morali delati in ubogati. Samo upanja bodo. Samo hrepenenje. In seveda tudi besede. A zadnje odresilne besede ne bo.

— Zadnje, za vselej odresilne besede ni, še nihče je ni slišal, še nihče izpregovoril. Vse je le blodnja in pot...

Ali ni tega zapisal on?

In te besede se zde Zofki resničnejše. Njeno spoznanje so. Spoznanje rudarskega otroka — nesrečnega dekletca, ki ji je oče ta že v otroških letih zasulo v rudniku in ki je že v zgodnji mladosti moralo v svet, tako kakor morajo vsi, ki jim domači kraj ne more dati dela in kruha. Po svetu je morala in se mimogrede naučila nemščine in italijanščine. Vse, kar je imela, je bila nadarjenost, ki pa je ni mogla do kraja razviti, ker ni mogla v šole, kakor so hodile domala vse Janezove prijateljice. Ona pa je imela samo še spretno in marljivo roko. S spretnostjo in marljivostjo se je prebijala in se še prebija skozi življenje. Taka je morda bila od Janezovih prijateljic samo še njegova dunajska ljubica in nevesta, vse druge, o katerih ji je pripovedoval, pa so bile učiteljice. Dve od teh, ki ju je imel Janez zares rad, sta že umrli. Najprej je srečal Anico (tako je Zofki pripovedoval majo) natančno pred dvajsetimi leti. Njen oče je bil uradnik deželne vlade, torej gospod, pravi gospod. V šolo je hodila k nujnam. Nanj pa je tiste čase pritiskala ljubljanska beda, kakor je tisti čas svojega bivanja v Ljubljani imenoval. In pred to bedo je pobegnil v Pulj, kjer so mu sorodniki obetali, da bo dobil službo. Od tam je potem pisal mnogo mnogo pisem Nuši, kakor je imenoval Anico. Morda bi se ta ljubezen drugače razvijala, ko bi Anica ne imela sestre Minke.

— Vidiš, in začel sem nihati med obema. Minka me je privlačevala telesno mnogo bolj, a jaz sem še vedno lagal Anico o svoji ljubezni. Sam ne vem, kako se je to zgodilo, oziroma takrat nisem vedel. Minka je prišla na Dunaj. Srečal sem se z njo. Takrat sem stanoval že pri Löfflerjevih, pri moji kasnejši ljubici in nevesti, o kateri sem ti maloprej govoril, da sem ji pobegnil izpred, vsaj tako bi lahko rekel, izpred samega oltarja... No, in takrat na Dunaju sem se zapletel z Minko. Nisem bil trubadur, kakršnega sem se delal v pismih. Človek iz mesa in krvi sem bil. In kar je bilo potem med nama, sem izpovedal v noveletti Rdeča lisa... Veš, Rdečo liso mi je Minka hudo zamerila. Ne vem, zakaj, saj sem v njej napisal o sebi mnogo več slabega kakor o njej. Mogoče mi ne bi zamerila, ko bi zapisal samo to, da me je pustila na cesti samega, kjer sva se poslovila, in če bi zamolčal, da ji je prihajal naproti velik človek z drobnjo palico v roki in širokim belim klobukom na glavi, saj nihče ni vedel in najbrž še danes ne ve, da sem pisal o sebi in njej... Tako se je končalo med nama, s tem pa tudi med menoj in Ano, čeprav sem z obema še ostal prijatelj in si dopisoval z njima. K Anici nisem več mogel. Sram me je bilo, kakor da sem se čutil krivega pred njo. Pa tudi Anica sama ni čakala. Poročila se je z nekim učiteljem podobno kot Franjica. Zdaj sta obe — Minka in Anica že dolgo mrtvi. Minka že dvanajst let, Anica osem let... Vidiš, Zofka, tak sem bil...

Tako ji je pripovedoval pomladi, kakor da se ji izpoveduje.

— Mogoče že prej nista računali name, kakor najbrž, če izvzamem svojo dunajsko ljubico (no, pa tudi ta je morda že poročena), tudi druge niso računale name. Morda so čutile, da mi je umetnost več kakor pravo resnično človeško življenje... In če sem odkrit, mi je takrat tudi bila... Boj se literatov, Zofka! Če sreča katerega, ogni se mu od daleč! Posebno pa jim ne zaupaj ljubezni in ljubezenskih stvari! Ne vem, če so vsi literati enaki, ampak pravi, devetkrat

precejni literat ne ljubi ženske, ki pravi, da jo ljubi, marveč ljubi samo svojo ljubezen... Nekaj podobnega sem pisal nekoč Anici, takrat že razočarani nad menoj zaradi ljubimkanja z njeno sestro. Pisal sem ji, da je to približno tako, kakor človek, ki se koplje, ne ljubi vode, marveč svoj užitek, ki mu ga nudi voda. Če bi mu podoben užitek in lagodje mogel dati ogenj, bi se okopal v ognju. Literat ni v stanju, da bi zares občutil ljubezensko bolečino, marveč samo koketira z njo. To je vse: bolečina ima rad, ker meni, da je bolečina poezija, da je poetična. Nekateri hinavci grede celo tako daleč, da sežejo po lastnem življenju iz same afektiranosti. Vsaj jaz ne verjamem, da bi kdaj kak literat napravil odkritosrčno samomor. Govorim iz lastnih izkušenj, Zofka. Jaz bi to že zdavnaj storil, pa sem se vselej premislil. Ne zato, ker bi ne imel poguma, marveč najbrž samo zato ne, ker ne bi mogel videti samega sebe v tisti tragični pozi: na zofo leži mlad umetnik; desnica drži krčevito revolver, ha, Zofka, smrtonosni revolver, visi navzdol, glava nagnjena nazaj na zofo, iz levega senca polzijo še kaplje krvi, oči polodprte, mirne, vesele... ah, in na mizi leži pisemce, poslovilno pisemce: Draga! Kadar bodo te vrstice v tvojih rokah in tako naprej... Ne glej me tako, Zofka! Vse to ni nič. Samo besede. In tudi, ko bi ne bile, bi bilo vse to poza! Literat je namreč hudo radovedno in obenem pozersko, zelo pozersko bitje, zlasti še, kadar je na začetku svoje poti in je še zelo mlad... In dekleta, mlada dekleta, to naglo spregledajo. Ljubijo romantiko, rade so oboževane, rade utelešene v pesem, odete z žalostnim slovesom Primicove Julije. Da, z žalostnim slovesom, to pribijem, ker vem, da Prešeren zaradi Julije ni trpel, marveč mu je šlo samo za utelešenje svoje ljubezni v sonetnem vencu, v umetni. Ljubil je umetnost. Umetnost pa je ljubica, ki ne trpi nobenega uživanja s kako drugo ljubico, ali pa se maščuje, izprazni te, izprazni ti tvoje resnično življenje, to pa spoznaš šele, ko bi rad resnično zaživel in ne samo pisal o življenju... Vidiš, Zofka, iz prazne steklenice ne iztočiš več niti kaplje vina. In moje vsakdanje življenje je taka prazna steklenica, verjemi, in treba bi jo bilo razbiti...

— Ne, ni res, — mu ni mogla verjeti.

— Je, je! Samo snovi, misli, ideje, ki bi jih bilo treba uresničiti in položiti pred noge te neusmiljene ljubice, ki terja od tebe vedno novo, novo in samo novo... Ko pa bi kdo stopil tisti trenutek k meni in me vprašal, kako živim in ali sploh živim, bi mu ne vedel odgovoriti. Samo čutil bi, da to, kar živim, ni ne dobro ne slabo, ne žalostno ne veselo, marveč samo dolgočasno, predolgočasno, kakor je dolgočasna praznina, ko se je nenadoma zaveš... Vidiš, o tem sem že pred šestnajstimi leti razmišljal in se tega tudi zavedal, a se vseeno nisem mogel spremeniti in zaživeti kakor večina ljudi... Misli? Ideje?... Si mogoče že poznala človeka, ki namesto, da bi živel in užival življenje, živi od misli in od idej?... Vidim, name kažeš, toda, glej, kako prekleto smešne stvari, te misli in ideje! Jaz sedim za svojo mizo, okno zagrnjeno, polmrak v sobi in se ukvarjam s svojimi mislimi kakor stara devica s še starejšimi nogavicami. Zunaj pa je življenje, zunaj sije sonce, zunaj je pomlad, jaz pa nad papirjem, na katerega iztiskam iz sebe stavke, stavke, stavke, vse življenje samo stavke... Ne, to ni resnično življenje, to je polsmrt. Človek ni več človek, temveč kos popisanega papirja. Rad bi v življenje, a ne zna več živeti. Zato ker je steklenica prazna, vržena v kot med cunje in črepinje... Morda bi kdo rekel, da je tak človek vreden vsaj toliko kakor fotografska plošča, ki sprejema podobo resnice in jo prenaša na fotografski papir. Toda, kaj še! Kaj imam jaz na primer od tega, če življenje rišem,

(Nadaljevanje na 12. strani)

namesto da bi ga užival? Ne, niti toliko kakor fotografska plošča ni tak človek vreden, zakaj fotografska plošča ima lahko vsaj ta izgovor, da ni živa stvar, marveč mrtva tvar...

Tako se je izpovedoval, ona pa je ob tem spoznavala, kolikšna je pravzaprav umetnikova samoopoved, če hoče ustvariti in uresničiti svoje delo in kako draga je cena, ki jo za ustvarjeno delo plačuje — odpoved uživanju življenja in vsega tistega, po čemer stremijo drugi ljudje.

— Kakšna neumnost, to moje življenje! Obsojen sem, da jabolko rišem, namesto da bi ga s slastjo pojedel, dasi umiram od lakote. Obsojen sem, da pojem o ljubezni, ko je ni zame, dasi sem jo, starec, tako žejen... In kar je pri vsem tem še najbolj neumno, je to, da se vsega tega zavedam. Neprijeten in celo nesramen čut je to, da je človek pozabil živeti! Zamisli si siromaka, ki stoji na peronu dan za dnem, leto za letom, in čaka na vlak, a mu sleherni odpelje pred nosom. Tako se je godilo z mano in se še vedno godi. Vse, kar bi lahko kdaj lepega doživel in užival, sem zamudil, ko je bilo že čisto pred mano in sadove, ki so se ponujali meni in mi bili celo namenjeni, so potrgali drugi... Samo moje delo pogledaj, koliko lepih žensk sem opeval, pa so že vse v varnem zavetju, v gorkih rokah, jaz pa sem bil zanje samo kot nekakšen predstadij, nekakšna vadnica, nekakšen poizkusni zajček... Zares uganila si, ko si mi rekla zajček, Zofka...

— Nisem ti rekla zaradi tega, le včasih, kadar razmišljaš in preden spregovoriš...

— Vem, vem... Vendar je vseeno res, da sem bil nekakšen poizkusni zajček in nad svojim življenjem in svojimi ljubicami lahko zapojem samo še „Miserere!“... Francka, Helena, Pavla, Julija, Ana, Minca, Štefka, Milena...

— Milena te vendar ljubi. Tvoja nevesta je...

— Nevesta? Ne vem. Včasih mi je, kakor da mi bo tudi ona rekla adijo, kakor mi je enkrat že pred tremi leti... In sam ne vem, ali bi mi bilo zaradi tega hudo ali ne... Obsojen sem, kakor sem rekel in vedel že pred šestnajstimi leti. Zato vsem in najbrž tudi Mileni žegen na pot! Vi plešete, jaz pa godem na harmoniko. Taka je usoda nesrečnih godcev, pa naj jih še tako srbe podplati, da bi zaplesali sami. Stara se ob igranju viž, siromak plesaželjni, pa ve, da ne bo plesal, marveč igral, igral, dokler ne bo omagal po kaki veselici, ki je bila veselica le za druge, življenje le za druge, a zanj delo, samo naporno delo, delo do smrti. A jaz, jaz bom služil, služil besedi... Sicer pa, kaj bi govoril o tem. Vsakomur je usoda že v zibko položena in jo mora živeti, kakor mu je bila namenjena... No, da, kaj bi tožil... Sprejel sem breme na svoja pleča. Misli in ideje me ne izpuste iz rok in načrtov je v meni kljub mojemu lamentiranju še vedno toliko, da bi jih lahko uresničil vse komaj v sto letih. Ideje mi

Tone Tomazin: Nekdanji čuvar grunta

neprestano padajo z neba, načrti za same lepe stvari. Ta samozavest me ohranja in me je že zdavnaj napravila neobčutljivega za vse nezgode, ki so usojene poetu... usojene posebno tu pri nas v naši deželi — deželi filistrov...

Tako je govoril in res je bilo videti, kakor da svoje večne revščine in bede ob bogastvu idej ne občuti. Pa je bil zadnje čase tako slaboten, tako nebogljjen, tako bolan. Toda, da bo umrl, umrl, tega si Zofka zadnjič, ko ji je rekel, naj shrani Mussetja, ni mogla misliti, a še manj, da ga živega ne bo nikoli več videla.

»Prazna, prazna bo zdaj zadnja soba v Rožcah,« se Zofka boji praznine in šele sedaj čuti, vedno bolj čuti, da bo Janeza v resnici pogrešala. Ni bilo samo sočutje, ki ga je čutila do njega, bilo je prijateljstvo,

resnično prijateljstvo. Ni bila Janezu potrebna samo ona, marveč je bil tudi Janez potreben njej. Z nikomur več se ne bo mogla tako odkrito pomeniti, kakor se je z njim. Romarja, kakor se je rad imenoval, ne bo več. Ob treh ga bodo pospremili na zadnjo pot.

Toda ura bo kmalu tri.

»O bog,« vstane Zofka od knjig in spominov na Janeza. Treba se bo odpraviti na pot, na težko pot, morda najtežjo v njenem življenju...

MEDSEBOJNA POMOČ NA VASI III.

NA PRIMERU STUDORJA V BOHINJU

(nadaljevanje)

VZROKI, NAGIBI ZA VZPOSTAVLJANJE IN OHRANJEVANJE MEDSEBOJNE POMOČI

Tudi za obravnavano vaško skupnost v Studorju lahko na splošno ugotovimo, da sili tudi dandanes, verjetno celo v večji meri kot v preteklosti, vaščane k medsebojni pomoči čista gospodarska nuja in pomanjkanje ljudi. Podobno kot v preteklosti se tudi še zdaj od časa do časa zatekajo vaščani k najrazličnejšim oblikam medsebojne pomoči, ker ostaja kljub mehanizaciji in sodobnejšim načinom kmetovanja še vedno vrsta del, ki jih je treba opraviti ročno. Ker bi se tako zastavljena dela preveč zavlekla, če bi jih opravljal vsak sam, si ljudje medsebojno pomagajo. Po drugi strani pa tudi nekateri stroji (mlatilnica) terjajo večje število ljudi, kot jih premore posamezno gospodinjstvo in takrat navezujejo medsebojne delovne odnose tudi tista gospodinjstva, ki sicer vsa dela opravijo v lastni režiji. In končno so posamezna dela, na primer podiranje in spravlanje lesa iz gozda taka, da jih posameznik stežka opravi sam, po drugi strani pa je zavoljo velike oddaljenosti, tudi triurne, predvsem pa zaradi varnosti pri takih delih veliko pametneje, če se združujeta pri težakem delu v gozdu po dva gospodarja.

Prav tako pa tudi kmetijski stroji, ki na eni strani trgajo odnose medsebojne pomoči, rojevajo nove oblike medsebojnih sodelovanj, ker so različna sodelovanja na podlagi menjave dela prav tako bolj ekonomična.

Na vprašanje, zakaj si ljudje drug drugemu pomagajo tudi še danes, smo največkrat dobili odgovor: »Danes kot v preteklosti smo hodili pomagat drug drugemu zato, da smo si potem zagotovili vračvó. Še pred zadnjo vojno, ko je bilo več ljudi, so si prav tako radi pomagali in so si tudi lahko dobili pomoč, ker jih je bilo za delo dosti, strojev pa niso imeli. Če greš na vračvó, veš, da jo boš dobil tudi nazaj, s tem si nekako zasiguraš delavca.«

Končno povzemamo iz prav tako pogostnih odgovorov, da so še pred zadnjo vojno predvsem revnejši vaščani, ki niso imeli dovolj lastnih pridelkov, prihajali na pomoč tudi zavoljo tega, da so dobili hrano in pridelke.

Končno pa, kot zatrjujejo za preteklost, so predvsem revnejši vaščani pa tudi nekateri kmečki radi hodili predvsem na celodnevno delo zavoljo tega, da so bili po ves dan preskrbeljni s hrano. Po drugi strani pa je bilo tudi prijetneje delati, če jih je več, ker da »je krajši čas in pozabiš, da delaš.«

Vrsto odgovorov o vzrokih preteklih in današnjih sodelovanj moremo strniti v naslednje bolj ali manj poglobljene nagibe, ki se med seboj prepletajo, deloma pa so povezani tudi z vzroki za spreminjanje in trganje medsebojne pomoči.

1. populacijski nagibi
2. tehnika dela in lastništvo proizvodnih sredstev.
3. dopolnjevanje življenjske ravni
4. kulinarčni nagibi
5. družabno zabavni nagibi.

Pred podajanjem nagibov za vzpostavljanje in ohranjanje medsebojne pomoči pa naj tudi za Studor podčrtamo osnovni nagib, ki vzdržuje pri življenju institucijo medsebojne pomoči:

Medsebojno pomoč tudi v Studorju ne porajajo in vzdržujejo pri življenju izrazitejši altruistični nagibi, ampak vsakdanja, večidel gospodarska potreba ljudi, katerih način življenja je vezan na izpolnjevanje določenih opravil, za katerih pravočasno in gospodarnejše dokončanje je potrebno večje število ljudi, kot jih premore posamezno gospodinjstvo. Tudi pri izkazovanju vsaj na videz altruistične pomoči v sili, vaščani povsem človeško in stvarno zatrjujejo: danes sem rabil jaz njega, jutri pa bo rabil on mene.

Populacijski nagibi

V Studorju je bilo v drugi polovici 19. stoletja, z majhnimi razločki v posameznih letih, nekaj nad 200 prebivalcev (9). Še leta 1931 so jih našli 218 (10). Že naslednje desetletje število vaščanov neprestano pada. Tako jih naštejemo leta 1971 še 155 (11).

Navedeni podatki nam dovolj zgovorno pričajo, da vaška in z njo povezana družinska populacija nenehno nazaduje.

Ceprav v Studorju niti pred vojno, niti v zadnjih letih ne beležimo izseljevanj in zdomarskih stresov, kot po številnih drugih slovenskih vaseh, se število družinskih članov, ki se umirja šele v zadnjih letih, neprestano manjša. Na manjšanje družin in skupnega števila vaščanov nedvomno v največji meri vpliva v povojnem času omejevanje rojstev. Družine z večjim številom otrok, od tri do štiri, so tudi v Studorju danes redke, prave izjeme. Še pred drugo vojno, zlasti pa ob koncu stoletja, pa naštejemo pri številnih družinah tudi po 10 otrok, v povprečju pa najmanj po 5.

In nedvomno so v številnejših družinah z doraščajočimi otroki lažje opravili vrsto kmečkih del, največkrat še ob pomoči trdnih starih staršev in za delo polno sposobnih staršev. Po drugi strani so po družinah ostajali doma tudi bratje in sestre, »strici in tete«, ki imajo v okviru medsebojne pomoči nedvomno velik delež, bodisi, da so ali pomagali doma ali pa hodili na vračvó.

Prav tako za obdobje pred zadnjo vojno tudi v Studorju ne smemo prezreti, kar se tiče medsebojnih sodelovanj, deleža vaških kajzarjev. Medtem ko so si moški večidel poiskali stalnejšo zaposlitev izven naselja, pa so ženske hodile delat bodisi za plačilo ali pa za hrano in najrazličnejše druge usluge, in sicer večjim in manjšim kmetom. V zadnjih letih pa nekdanji ostareli kajzarji prejemajo ustrezne pokojnine ali podpore, mlajši nekmečki vaščani pa so zaposleni. S tem pa se je seveda ponovno zmanjšalo število ljudi, ki bi se lahko vključevali v medsebojna sodelovanja.

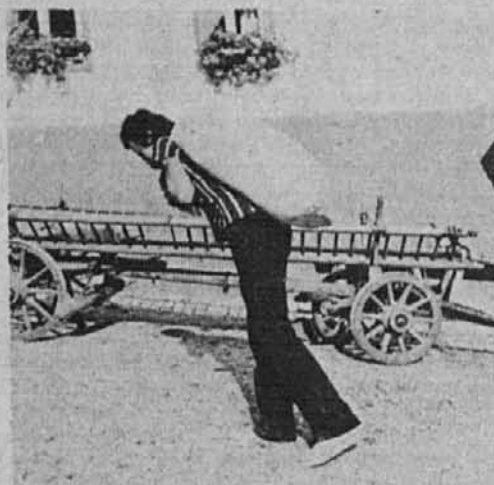
Nadalje so še v prvih povojnih letih posamezni večji kmetje pritegovali v celoletne delovne odnose prav tako kajzarske ženske, tako imenovane »vanišarce«. Plačevali so jih v denarju, po vrhu pa so jim navadno ob koncu leta dali še nekaj zabele, včasih mleko, itn. Nedvomno pa so, v večji meri še med obema vojnama, prav takšne ženske ustrezno dopolnjevale delovno silo številnim gospodinjstvom.

Današnja starostna piramida naselja pokaže, da je v vasi le še 38 moških in 45 žensk v starosti 21 do 60 let, ki so polno sposobni za najrazličnejša dela. Prav tako pa se po večini vključujejo v najrazličnejše odnose medsebojne pomoči na podlagi vračanja ali pa odsluževanja. Seveda pa moramo od omenjenega skupnega števila vaščanov za delo sposobnih odšteti 38 vaščanov, ki so zaposleni in po končani službi komajda opravijo doma svoje nujno delo in se skorajda ne utegnejo vključevati v medsebojne odnose pomoči.

Mimo tega pa nam današnja starostna piramida posameznih gospodinjstev pokaže desetino ostarelih in osamelih gospodinjstev, ki so za nadaljnji populacijski razvoj naselja neperspektivna, prav tako pa se tudi še vedno bolj izključujejo iz medsebojnih odnosov pomoči ali pa so iz njih sploh že izključena.

Tako je od skupnega števila 44 gospodinjstev perspektivnih, kar se medsebojnih sodelovanj tiče, nekaj več kot polovico gospodinjstev v vasi.

Nadalje smo opazili, da prav zavoljo pomanjkanja delovne sile še vedno predstavljajo nepogrešljivo pomoč, seveda v okviru lastnega doma, pri opravljanju živine pa tudi pri težjih kmečkih delih, pri posameznih družinah starejši ljudje, ki bi bili še kako potrebni počitka. Saj celo 77-letna ženska neumorno skrbi za živino in hodi grabit v oddaljeni rovt!

Jelarjev Pavle pomaga Udolnjekovim nositi žito

(Nadaljevanje na 14. strani)

Tudi v Studorju je vsaj deset družin, ki bi glede na mehanizacijo v glavnem lahko opravile večino del v lastni režiiji. Vendar so vsaj ob mlatvi tudi takšna delovna sposobna gospodinjstva prisiljena prositi za pomoč. Saj terja na primer mlatilnica, kot smo že navedli, 9 delavcev, ki pa jih ne premore nobeno gospodinjstvo v vasi. Po drugi strani pa, hočeš nočeš, sodelujejo tudi še pri nekaterih drugih delih, »ker jim ljudje ne dajo miru«.

Zaključujem: V zadnjih letih, ko se je število družinske in vaške populacije v primerjavi s preteklostjo občutno zmanjšalo, ostaja kljub mehanizaciji še vedno vrsta del, ki terjajo večje število sodelavcev, kot jih premore posamezno gospodinjstvo in so zavoljo tega ljudje prisiljeni pomagati drug drugemu.

Po drugi strani pa so spet druga dela, na primer v gozdu ali pa tudi na polju in travnikih (pletev, okopavanje, oranje z živino, ličkanje, košnja, žetev), ki jih dvočlanske družine ali pa družine z malimi otroki ne morejo opraviti same. Ker sta tako danes v Studorju po družinah večinoma le po dva ali tudi po eden za delo sposobni član (zlasti tam, kjer so zaposleni), so za navedena dela prav tako prisiljeni prositi vaščane za pomoč. In ker ni delavcev, ker ni ljudi, ljudje še neprestano vzpostavljajo in s tem tudi ohranjajo najrazličnejše oblike medsebojne pomoči, četudi bi v zadnjih letih lažje kot v preteklosti plačali storjeno uslugo že tudi z denarjem.

Tehnika dela, lastništvo proizvodnih sredstev in materialnih dobrin

K vzpostavljanju in ohranjanju najrazličnejših odnosov medsebojne pomoči studorske vaščane tako v preteklosti kot tudi še danes sili v veliki meri preprostejša, ročna, večidel nemehanizirana tehnika dela.

Tako je na primer še danes pletev krompirja in ponekod še koruze, pa pobiranje krompirja, ki združuje posamezna gospodinjstva med seboj, razmeroma dolgotrajno in naporno delo, ki ga opravljajo največkrat ženske, kleče na kolnih.

Vsaj še pred desetletjem so prav tako »peša« s koso kosili travo in v neprikladnejših terenih jo tudi še zdaj, čeprav imajo kosilnico.

Po uvedbi motorne žage lahko podira drevje sicer en sam človek, toda že pri spravljanju, pri nakladanju hlodovine pa sta potrebna dva človeka, najbolje dva enako močna moška.

Po drugi strani pa tudi delno mehanizirano opravljanje nekaterih del terja še vedno večje število sodelavcev. Kot omenjeno, so v Studorju vaščani že proti koncu 19. stoletja mlatili z ročno mlatilnico, ki so jo spočetka nosili od hiše do hiše, kasneje, okoli leta 1925 pa so začeli mlatiti pri mlatilničarju doma. Mlatilnico na ročni pogon pa so morali prav tako goniti štirje močni moški. In ker pri nobeni hiši tudi v preteklosti niso imeli dovolj svojih gonjačev, so si morali naprositi pomoč pri vaščanih. Pa tudi potem, ko je mlatilničar predelal mlatilnico na bencinski in po letu 1921 na električni motor, je bilo potrebnih, čeprav so odpadli štirje, ki so gnali kolo, večje število delavcev.

Za ilustracijo navajamo vrstni red in število delavcev, ki tudi še zdaj sodelujejo pri mlatvi, da teče delo nemoteno naprej: dve ženski, ki odvezujeta snopje; dve ženski, ki devljeta na mlatilnico oz. na mlatilno mizo; mlatilničar, ki potiska snopje v mlatilnico

ena ženska, ki odgrabuje omlačeno slamo in jo odriiva dvema moškima

še ena ženska, ki odgrabuje žito

dva moška, ki z vilami treseta omlačeno slamo in jo mečeta na hlev, tam pa tlačijo slamo po trije otroci.

Traktorji so prav tako prekinili v zadnjih petih letih z vrsto medsebojnih sodelovanj pri oranju in prevozihi nasploh. Prav na podlagi traktorjev in kosilnic pa se tudi v Studorju rojevajo, vsaj s posameznimi gospodinjstvi, nove oblike sodelovanj.

Nasploh lahko ugotovimo, da lastništvo proizvodnih sredstev dandanes v precej večji meri kot v preteklosti pogaja vzpostavljanje in ohranjanje najrazličnejših odnosov medsebojne pomoči.

Tako se še iz predvojnega obdobja sem vlečejo nekatere tradicionalne oblike medsebojne pomoči med lastniki konj, ki si posojajo po eno žival za pripraganje pri oranju, kjer še vedno dva lastnika enega konja skupaj v par orjeta en dan enemu, drug dan drugemu.

Mimo pripraganja pa se v zadnjih letih, ko so začeli prihajati v vas prvi traktorji, vedno bolj uveljavlja menjavanje vprežnih in strojnih uslug med lastniki traktorjev oziroma vprežne živine. Povsem nove oblike sodelovanj zaradi inovacij v kmetijstvu, ki pa bodo v prihodnjih letih, ko bo še naraščalo pomanjkanje delovne sile, nedvomno dobivale tudi še nove dimenzije.

77-letna Udolnjekova mama nese hrano »južno« na rovt Lazi

Prav tako so tudi sodobnejša orodja, kot je na primer v petdesetih letih okopalnik za okopavanje koruze in krompirja, na eni strani pretrgala medsebojno pomoč pri okopavanju, po drugi strani pa so uvedla nove oblike sodelovanj med lastniki in nelastniki okopalnikov.

Čeprav v manjši meri kot po drugih vaseh, pa smo tudi tukaj ugotovili navado, da so srednji kmetje dajali predvsem malim kmetom v rejo pet do šest mesecev breje krave, če jim je začelo zmanjkovati krme. V rejo so dajali navadno jeseni ob sv. Martinu, ob sv. Juriju, ko začno redno rasti, pa so vzeli živali nazaj. Telička je obdržal tisti, ki je žival preredit; v vmesnem času, tj. do enega meseca pred porodom in pet tednov po porodu, pa je kravo tudi molzel.

Dopolnjevanje življenjske ravni

Če strnemo vrsto podatkov za preteklost, potem ugotovimo, da je vsaj še med obema vojnoma, deloma pa tudi še v prvih povojnih letih, rojevalo vrsto medsebojnih sodelovanj prav dopolnjevanje življenjske ravni.

Že omenjeni vaški kajzarji so vstopali z malimi in srednjimi kmeti v najrazličnejše, največkrat odsluževalske odnose ob mlatvi, žetvi, košnji, ob pletvi, okopavanju krom-

pirja, itn. Tako navadno tudi v primerih, če so rabili prevoz drv. Prihajali pa so tudi delat za skuto, zaseko, za zelje in drugo hrano, zlasti v jesenskem času.

Kot se spominjajo starejši kajzarji, so bajtarji sicer imeli tudi nekaj svoje zemlje in po kakšno domačo žival (kravo, prašiča, kozo). Ker pa so imeli navadno veliko otrok, so bili v prostem času prisiljeni, da so hodili po dninah, bodisi za plačilo, velikokrat predvsem v naturalijah ali pa za že omenjene prevoze.

Samo za ilustracijo naj navedemo, da je pred zadnjo vojno zaslužil kajzar za 1 dan košnje po škafor posnetega mleka (15 litrov). Skisanega so nato použili z žganci. Pa tudi že omenjena prostovoljna pomoč pri ličkanju koruze jim je na večer prinesla po 5 kg koruznega zrnja.

Tako kot je bilo v navadi po drugih vaseh, so tudi tukaj tako kajzarske kot kmečke ženske, če so hodile pomagat kmetom, s seboj vodile majhne otroke, največkrat zato, ker jih niso mogle kje pustiti, da bi jih čuvali, po drugi strani pa so se otroci zraven prav tako najedli, kar je drugim ostalo.

Kot smo že zapisali, tudi še zdaj nekateri starejši vaščani s skromnejšo pokojnino ali pa podporo po svojih močeh pomagajo pri raznih delih. Največkrat zato, ker jih prosijo, deloma pa tudi zato, da dobijo od časa do časa kakšen liter mleka, kepo masti, itn.

Podobno pomagajo ob večjih delih tudi posamezniki, že odseljeni otroci, da si zagotovijo od doma krompir in druge pridelke.

Kulinarični nagibi

V primerjavi z nekaterimi drugimi naselji, na primer v Prekmurju, kjer je kulinarični nagib nedvomno eden izmed poglavitnih nagibov za vzpostavljanje in ohranjanje medsebojnih odnosov tudi še dandanes, moremo za Studor le ugotoviti, da prehranjevanje v precej bolj skromni meri spremlja najrazličnejše oblike medsebojne pomoči. Prav tako pa skorajda nismo dobili podatkov, da bi se ljudje udeleževali skupnih del zato, da bi se najedli in predvsem napili.

Res je, da imamo nekaj izjav za obdobje pred zadnjo vojno, da so najrevnejši vaščani zahajali na nekatera skupna dela tudi zavoljo tega, da so se, na primer na celodnevni ali večdnevni košnji, do sitega najedli. In celo nekateri starejši kmetje so zatrdili, da so šli med drugim radi predvsem kositi v rovte, ker je bila takrat običajno hrana boljša.

Na splošno pa je bila tudi v preteklosti prehranjevalna raven v Studorju na taki ravni, da v splošnem nismo zabeležili številnejših gospodinjstev, katerih člani bi zahajali na skupna dela samo zato, da bi se najedli.

Nedvomno pa je dobra postrežba pritegovala več sodelavcev ob košnji, žetvi, itn. Šaj je marsikatera starejša gospodinja med spraševanjem o prehranjevanju sodelujočih ponosno zatrdila: »K nam so radi prihajali pomagat, ker smo jim vedno dobro postregli«.

Ker je bolj ali manj dobra hrana sestavni del vseh dolgotrajnejših in tudi z medsebojno pomočjo opravljenih del, naj tudi na tem mestu navedemo nekatere poglavitne jedilnike.

Tako so podobno, kot je tudi še zdaj v navadi, senosekom postregli okoli šeste ure zjutraj žganje, kavo in kruh, za »kosiu« okoli 8. ure pa najprej zelje in žgance, dobro zabeljene z zasko, nato še podmet (močnik), zabeljen s kuhanim maslom in ocvrtim belim kruhom, vrhu katerega so potem, ko se je pohladilo, vsuli še skuto. Ko so pojedli, so ponudili še z zaseko zabeljene žgance, polite z belo kavo in najbolj radodarne gospodinjice so ponudile še bele »šnite«, polite z vročim maslom.

Za malico ob deseti uri so kosci jedli kruh, skuto in pili žganje ter hruševno vodo. Okrog ene ure »za južino« pa so jim postregli ješprenj in zabeljen fižol, meso in krhljev kompot.

Ob peti uri je bila ista malica kot dopoldne, velikokrat je bil še pokisan fižol in meso, kar je opoldne ostalo. Za večerjo okrog sedme ure, pa so ponudili zelje in žgance, močnik in kašo, polito s sladkim mlekom, pa še žgance in mleko.

Vse do zadnje vojne, ko so se po več dni mudili kosci po rovih, so gospodinje največkrat kuhale kar na začasnih ognjiščih, ali pa so tako kot zdaj prinašale kosilo od doma. S prinašanjem kosila oziroma s sporočanjem števila koscev, ki so v rovtu, je bilo še pred zadnjo vojno pri nekaterih gospodinjah v navadi, da je prinesla ena izmed grabljic gospodinjji posodo od zajtrka nasproti ali pa jo je pustila na dogovorjenem mestu, zraven pa je priložila toliko leskovih listov, kolikor je bilo ljudi. Na ta način je gospodinja zvedela, koliko ljudi je v rovtu in za koliko ljudi mora pripraviti in prinesiti kosilo. Namreč posamezni naprošeni so obljubili, da bodo prišli kositi, pa se zavoljo kakšnega upravičenega zadržka niso odzvali.

Precej bolj skromna je bila hrana ob drugih delih. Tako so ob žetvi postregli za malico okrog desete ure skuto, kruh in zaseko ter žganje in čaj. Okrog ene so prinesli za kosilo ješprenj, prekajeno meso, fižol, solato, jabolčnik, čaj, kavo, mošt in krofe. Za popoldansko malico so postregli enako kot dopoldne.

Enako hrano so ponudili ženskam, ki so pele.

Na ličkanju pa so »majoucem« po končanem delu ponudili skuto s kruhom in zaseko, kavo, čaj in žganje.

Mlatev, ki je na primer po prekmurskih vaseh spremljana s pravcatimi gostinjami, je prav tako skromna glede hrane. Postregli so enako kot ob žetvi. Prav tako pa so morali biti ob mlatvi krofi »fantovci«.

Družabno – zabavni nagibi

Kljub večkratnemu nadrobnejšemu povpraševanju smo morali navsezadnje le ugotoviti, da ima v Studorju družabno zabavni nagib za vzpostavljanje in ohranjanje medsebojne pomoči razmeroma majhen pomen, tako v preteklosti, kot tudi danes.

Čeprav je situacija naselja z gosto razporejenimi hišami nadvse primerna za tesnejše družabne stike med vaščani, ki so v doslej raziskanih, prav tako strnjenih naseljih, dosegali svoj višek prav ob zaključku nekaterih skupnih del, smo v Studorju opazili prav nasprotno. Tako so vsaj doma – precej drugače je bilo v planinah – tudi takšna dela, kot so na primer ličkanje koruze, največkrat zaključili in spremljali s pogovorom in že omenjeno skromno pogostitvijo.

V vseh doslej raziskanih naseljih so vaščani našli vsaj po dvoje del, ki so se jih ljudje, tako stari kot mladi, radi udeleževali tudi zavoljo tega, da so se pozabavali. V Studorju pa takšnih del, vsaj v obravnavanem obdobju, ni bilo.

Čeprav ljudje zatrjujejo, da so šli raje ličkat koruzo v takšno hišo, kjer je bilo več ljudi, je kot omenjeno, pogovor največkrat pomenil tudi celotno družabnost pri omenjenem delu. Le tu in tam se spominjajo vaščani, da so na ličkanju tudi zapeli in še redkeje zaplesali. Na splošno pa zatrjujejo ljudje: godcev pri nas v Studorju nismo vabili na nobeno delo oz. na noben zaključek del, godce smo vabili edinole na svatbo.

In tudi med ličkanjem, kot pri ostalih delih med premorom, so se največkrat pogovarjali, kot zatrjujejo, o gopodarskih zadevah, kot pa da bi zbijali šale na račun vaščanov in prebivalcev sosednjih vasi ter obirali ljudi, kar je pri ličkanju sicer precej splošno v navadi.

Ušinov kosi Udolnjekovim – malica po končanem delu

Nasprotno pa se rade spominjajo starejše majerice za obdobje pred zadnjo vojno, da so na planini »mimogrede zaplesali«. Posebej, če je kdo prinesel pijačo od doma, je bil tudi godec kmalu pri roki, v zvezi z njim pa petje in ples.

VZROKI, NAGIBI ZA OPUŠČANJE IN SPREMINJANJE MEDSEBOJNE POMOČI

V vrsti nagibov, ki sodelujejo pri spreminjanju in opuščanju najrazličnejših odnosov medsebojne pomoči, moremo tudi v Studorju ugotoviti enake vzroke, kot smo jih doslej ugotavljali tudi za druga raziskana agrarna naselja:

1. Mehanizacija kmetijstva in spreminjeni načini kmetovanja
2. zaposlovanje in predvsem pomanjkanje mladih ljudi
3. rahlanje tradicije in komformistične miselnosti, rahlanje že tako skromnih družabno komunikativnih odnosov med ljudmi.

Mehanizacija kmetijstva in sodobnejši načini kmetovanja

Uvajanje najrazličnejših orodij in strojev, ki v obravnavanem obdobju nadomeščajo številnejšo delovno silo, nedvomno v veliki meri trga najrazličnejše oblike medsebojne pomoči. Po drugi strani pa, kot smo že navedli na drugem mestu, se neprestano, prav tako na podlagi na novo uvedenih orodij in strojev, odvijajo nove oblike medsebojnih sodelovanj, največkrat na podlagi odsluževanja pa tudi menjave dela.

Nedvomno pa so tudi v Studorju traktorji in kosilnice v zadnjih letih v največji meri prekinile z vrsto odnosov medsebojne pomoči. Tako predvsem pri tistih gospodinjah, ki s pomočjo strojev in ustrezne delovne domače sile, lahko sama opravijo večino kmečkih del, razen že omenjene mlatve. V navedenih primerih mehanizirana gospodinjstva tudi raje opravijo vaščanom razne traktorske usluge za plačilo, kot pa da bi vzpostavljala najrazličnejše odnose na podlagi odsluževanja. Po drugi strani pa smo opazili, da pri gospodinjah, ki imajo traktor, opuščajo za traktorsko oranje neprikladnejše njive in jih spremenijo v travnike, ki jih potem prav tako v lastni režiji pokosijo s kosilnico.

Že med zadnjo svetovno vojno, na splošno pa pred desetletjem, so vaščani prenehali sejati pšenico in rž, kar je prekinilo tudi številnejšo medsebojno pomoč ob žetvi. Pa tudi ječmen – kot zatrjujejo, ga v glavnem sejejo samo zaradi kolo-barjenja – so v zadnjih letih začeli pri posameznih gospodinjah kositi še zele-

nega s kosilnicami, da ga posušijo za krmo živini. S tem pa so seveda odpadla sodelovanja ob žetvi ječmena.

Za ilustracijo navajamo podatek, da je pred vojno mlatilo večje količine žita – ječmena, pšenice, rži, še devet vaščanov, nekaj manjši pridelek pa je mlatilo okrog 15 vaščanov.

Z uvajanjem kosilnic pa so se prekinila istočasno tudi številnejša sodelovanja na podlagi vračanja ob košnji, posebej pa tudi z lastnikom mlatilnice.

Nadalje je uporaba kemičnih sredstev proti zatiranju plevela pred približno petimi leti pri večini gospodinjah prekinila z medsebojno pomočjo pri pletvi koruze.

In končno so prekinili medsebojno pomoč pri kopanju temeljev za nove zgradbe buldožerji, ki opravijo delo hitreje in tudi ceneje (kopači kopljejo precej več časa, predvsem pa morajo imeti izdatno prehrano).

Zaposlovanje vaščanov in pomanjkanje mladine

V Studorju, ki šteje danes 157 ljudi, je zaposlenih 38 vaščanov. Od tega se 36 zaposlenih vaščanov še ukvarja po končani službi s kmetovanjem na malih ali srednjih kmetijah. Zlasti v zadnjih letih pa se odpirajo z razvijajočim se turizmom in z epidemijo zidanja vikendov, tudi pri sicer nezaposlenih kmečkih gospodarjih, zlasti pri tistih, ki premorejo traktor, številne možnosti postranskega zaslužka z dovažanjem peska, zemlje, s pomočjo pri gradnji, itn.

Nedvomno pa zaposlovanje izven doma jmlje kmetovalcem že tako omejen delovni čas za domače delo. Ko prihajajo iz službe domov, morajo najprej opraviti svoje delo. Za najrazličnejša medsebojna sodelovanja največkrat nimajo časa. Vanje se, če le utegnejo, tu in tam vključujejo preostali člani družine.

Po drugi strani pa pomeni redna zaposlitev stalne mesečne prejemke in z njimi zagotovljeno boljšo življenjsko raven. Začo zaposleni vaščani, kolikor nimajo strojev ali vprege, raje plačujejo storjene usluge, kot pa da bi vzpostavljali najrazličnejše odnose. Največkrat pa zaposleni zmanjšajo ali pa opustijo rejo živine, dajo zemljo v najem za plačilo ali na spolovino, imenovano »naspó«, ko si udeleženca delifa vsak pol pridelka.

Trganje medsebojne pomoči pri kmečkih delih vaščani jedrnat komentirajo z besedami: »Ljudje so po službah, raje plačajo. Zaposlovanje prinaša pomanjkanje ljudi in predvsem pomanjkanje časa. Tako so na primer še pred zadnjo vojno kosci vsakič, ko so ven urezali, ko so skozi prišli, zapeli in po kakšno pokadili. Takrat se čas ni meril na sekunde, merili smo ga na dneve.«

Po drugi strani pa tudi v Studorju opazujemo pomanjkanje mladine. Po končani osemletki odhajajo v šole in v službe in prihajajo domov največkrat le še ob počitnicah. Doma ostali mladi ljudje, tako moški, kot ženske, pa so še leta po zadnji vojni v polni meri sodelovali pri različnih odnosih medsebojne pomoči.

Rahlanje tradicije in komformistične miselnosti, rahlanje že tako skromnih družabno komunikativnih odnosov med vaščani

Včasih imamo tudi že dolgoletni raziskovalci kmečkega življenja o vaseh, ki jih nameravamo raziskovati, neke vrste »predmnenje«. Tako me je tudi ob prihodu v Studor spremljalo predpostavlanje, da je

(Nadaljevanje na 16. strar.)

Medsebojna pomoč pri spravljanju hlovdovine

v Studorju v večji meri, kot v drugih agrarnih naseljih prisotna tradicionalna in komformistična miselnost. Že po nekaj dneh pa sem morala korenito spremeniti svoje mišljenje.

Tako so tudi starejši ljudje povsem stvarno zatrjevali: »Še pred zadnjo vojno so naši starši govorili: Tako kot se je do

zdaj delalo, se bo še naprej. Danes pa nihče več ne govori tako. In tudi pri posameznih družinah, kjer skušajo starejši voditi mlajše, morajo na koncu ugotoviti, da jih ne poslušajo, da mladi delajo po svoje.«

In končno na splošno menijo vaščani: »Zdaj so drugačni časi, ne moremo delati tako, kot včasih. Je malo ljudi in več strojev, pa moramo drugače gospodariti.«

In če so posamezni starejši kmetje še do zadnjega časa menili, da se je treba »držati kmečke orange«, pa mladi nasprotno ugotavljajo, da se na druge načine živi precej lažje, kot z gorskim kmetijstvom.

Navedeni odgovori pa dovolj zgovorno pričajo, da so tudi v Studorju tradicionalne vezi in navezanost na tradicijo močno načete. To spoznanje pa se vriva tudi v odnose medsebojne pomoči. Tam, kjer so ljudje prisiljeni, da si pomagajo, sodelujejo, sicer pa se izključijo iz odnosov medsebojne pomoči. Pa tudi še ohranjena tradicionalna sodelovanja, npr. pri ličkanju koruze, imajo gospodarsko ozadje: gospodarneje dokončati dela, ki bi se sicer preveč zavlekla, če bi jih opravljala posamezna gospodinjstva sama.

Nekaj večjo tradicionalno, predvsem pa komformistično usmerjenost, opazujemo v še ohranjenih medsebojnih sodelovanjih ob svatbi in ob smrti. Tu so vaščani še eno-

glasnega mnenja, da »se je treba držati starih navad«. In zato še zdaj povabijo tako sorodnike kot sosede na svatbo, kot tudi poprosijo sosede ob smrti, da nosijo umrlega.

Prav tako se v zadnjih letih zavoljo pomanjkanja časa in mladih ljudi, razen z redkimi izjemami, ne pripravajo med seboj. Vendar tudi starejši sami za zadnja leta zagotavljajo: tu in tam se še obiščemo med seboj, ker imamo nekaj več časa, kot mladi, vendarle ob prostem času raje, kot da bi hodili v vas k sosedu ali pa k drugim vaščanom, beremo Kmečki glas, Gorenjski gals, Nedeljskega, poslušamo radio in gledamo televizijo.

Televizija je sicer v času, ko so prihajali prvi aparati v vas, krepila družbene stike med vaščani. Saj so se na primer pred desetletjem v hiši, kjer so prvi kupili televizijo, vrstili vaščani kot v kinodvorani. V zadnjih letih pa imajo vsaj po tistih hišah, kjer radi gledajo televizijo, že povsod svoje aparate.

Končno se spominjajo starejši ljudje, da so vse do zadnje vojne dekleta in fantje zahajali drug k drugemu v vas. Prav tako so se v kakšni kmečki hiši, kjer so bila dekleta, učili plesat. Dandanes se, kot omenjeno, večinoma v času počitnic, prisotna mladina najraje zabava izven vasi.

Tomazin

PARTIZANSKI KURIRJI PRIPOVEDUJEJO

BEG PRED
NAVIDEZNIMI NEMCI

Ni dolgo tega, kar so imeli gorski reševalci svoje vaje. Pri opoldanskem počitku v njihovi prijetni koči sem prisluhnila njihovem pogovoru. Trije nekdanji partizanski kurirji so pripovedovali, kako so med vojno po teh grebenih in gozdovih prenašali partizansko pošto.

Zapomnila sem si veselo zgodbo, ki jo je pripovedoval Dolfe Kramžar iz Mojstrane.

V partizanskem taboru so imeli kurirji celo radijski sprejemnik na baterije, da bi bili hitreje seznanjeni z vsemi novicami. Ta radio pa je imel svoje muhe. Igral je le takrat, kadar se mu je zljubilo, to pa je bilo zelo poredko, zato so nanj pozabili.

Nekega jutra se je Dolfe bril pod smreko poleg barake, ko zasliši čisto blizu sebe nemško govorico. Kot star partizan je brž spoznal, da Nemci spet stikajo za njihovim taborom. Pridušeno je zaklical:

»Tovariši, Nemci, hajka!« Pograbil je brzostrelko in jo popihal v grmovje samo v spodnjih hlačah, ostali partizani pa za njim. Dolfe je trdil, da je slišal Nemce tik za barako in da se bo vsak čas pokazal dim iz zažgane barake. Vsem je bilo hudo, saj so postavili barako z veliko truda, pa tudi zima je že trkala na vrata.

Dolgo so čakali, zgodilo pa se ni nič. Previdno so se splazili nazaj proti taboru in res zaslišali nemško govorico. Spet so se umaknili nazaj v gozd. Že so napravili načrt, kako bodo napadli Nemce. Nenadoma se je kurir Lovro na ves glas zasmejal. Komandir ga je ozmerjal, češ, kako se vede, ko je sovražnik v bližini. Lovro pa je končno le izdaval:

»Tisti švabi v baraki govorijo samo iz radia!«

Spomnil se je, da je malo pred preplahom nekaj brskal po aparatu in da se mu je posrečilo ujeti neko nemško postajo. Zdad so se zasmejali tudi vsi drugi. Vrnili so se v tabor. Bili so veseli, da je bila hajka le maslo njihovega radia.

Nataša Krapež, 5. a
osn. šola Tone Čufar

NEUBOGLJIVA KAŠA

Dogodilo se je leta 1944 v Javorniškem rovtu. V temnem smrekovem gozdu je stala majhna koča. V njej je začasno bivalo sedem kurirjev. Med njimi tudi moj stric Mirko.

Danilo se je že, ko so vstali Mirko in njegovi tovariši. Tone je odšel v dolino po živež, ker druge hrane razen kaše ni bilo več.

Tudi drugi tovariši so se odpravili po svojih potih. Mirko je moral ta dan skuhati kosilo. Ker pa drugega ni bilo kot kaša, je začel pripravljati kašo.

V lonec je stresel sedem litrov kaše in pri tem modroval, da bo dovolj za vsakega liter. Prinesel je drva in zanetil ogenj. Lonec je postavil na ogenj, sam pa medtem malo zadremal.

Toda kaša ni čakala, da se bo Mirko zbudil. Začela je vreti in uhajati iz lonca. Zbudil se je šele, ko je bilo kaše že vsepovsod. Nesrečni Mirko ni vedel kaj storiti.

Začel je polniti kar mu je prišlo pod roke in kar je bilo podobni posodi. Čeprav je kaše že precej ušlo ven, jo je bilo še vedno veliko.

Prvi se je iz doline vrnil Tone. Ko je zagledal nesrečnega Mirka čisto obupanega sredi polnih loncev kaše, se je začel smejati. Tudi drugi tovariši so se vrnili in se nasmejali iz vsega srca.

Pozneje so zgodbo o kaši radi povedali vsakomur in mnogo smeha je bilo na račun »neubogljive kaše«.

Stanka Klakočar, 5. a
osn. šola Tone Čufar

UČITELJICA

S sošolko sva obiskali nekdanjega partizana Karla Kozarja-Romija. Zelo rad nama je ustregel, ko sva povedali, zakaj sva prišli. Začel je pripovedovati:

»Kar bom zdaj povedal, se je zgodilo leta 1942. Naša prva četa Cankarjevega bataljona je dobila sporočilo od terenskih aktivistov, da nemška učiteljica v Železnikih ne pusti otrokom prepevati slovenskih, še manj pa partizanskih pesmi. Ta pritisk na slovenske otroke se je povečal še bolj, ko smo začeli tovornjak, ki je vozil hrano Nemcem. Šolarčki so namreč napravili tovornjak iz starega zaboja in ga zažgali, posnemajoč našo akcijo, ki smo jo pred kratkim izvršili. V štabu so se odločili, da je treba to učiteljico opozoriti. Proti večeru sem odšel še s tremi tovariši po zdravila v dolino. Tovarišica magister nam je povedala, da ta učiteljica hodi v nemško restavracijo večerjat. Med tem, ko smo se odpravljali iz apoteke nam je magistra z roko pokazala na žensko, ki je šla mimo: »To je ona.«

Hitro sem stekel za njo. Po nemško sem ji zaklical, naj se ustavi. Takoj se je ustavila. S puško sem jo usmeril proti gozdu, kjer je bilo taborišče. To smo imeli že v načrtu. V našem taboru jo je čakala večerja in ležišče. Večerjo je odklonila z besedami:

»Čemu mi bo večerja, saj me boste tako in tako ubili, ali pa vsaj ostrigli na balin.«

»Gospodična učiteljica! Ne bomo storili ne prvega in ne drugega. Spočijte se, ker bova zjutraj nadaljevala najin pogovor!« sem ji odgovoril.

Gospodična je bila zjutraj zelo lačna, zato je pojedla včerajšnjo večerjo. Tedaj sem ji povedal naslednje:

»Ne siite slovenskih otrok, da prepevajo nemške in hitlerjevske pesmi! Otroci naj prepevajo v svojem materinem jeziku!«

Učiteljica nam je obljubila, da bo poslej pustila otrokom govoriti in peti v slovenskem jeziku. Kar ni mogla verjeti, da ji partizani niso storili nič hudega. Nemci so ji naslikali partizane kot umazane, razcapanne in neobrite bandite, ki ubijejo vsakega, kdor jim pride na pot. Zato se je zelo čudila, ker sta moja zunanost in ravnanje nasprotovali tistemu, kar so trdili Nemci.

Naslednji dan sem gospodično odpeljal nazaj v Železnike. Nemci so že napisali plakate, da so jo partizani zverinsko ubili, toda uštel so se. Ko se je javila na žandarmeriji, je po pripovedovanju očividcev izjavila:

»Naša nemška propaganda je grda laž. Partizane po krivdi imenujete bandite. Delajo samo to, kar morajo — BRANITI DOMOVINO.«

Po nekaj dneh učiteljice niso več videli v Železnikih. Najbrž so jo Nemci poslali nazaj v Nemčijo.

Snežana Čeranič, 6. a
osn. šola Tone Čufar

KURIRJI GORENJSKE

Napotila sem se v Planino pod Golico, kjer živi Frenk Košir, ki je bil med NOB partizanski kurir. Ko sem prispela k njemu in povedala kaj želim, mi je takoj začel pripovedovati.

»Kurirji,« je začel, »so morali biti predvsem zdravi, trdni in vzdržljivi, kajti pot, ki so jo tolikokrat prehodili, je bila le malo, kdaj lepa in varna. Najbolj nevarne in hude so bile ceste, železnice, pa tudi reke. Tam so Nemci skoraj vedno postavljali zasede in pobili mnogo kurirjev, ki so nič hudega sluteč prišli pred sovražnikove puške. Najtežje so bile kurirske poti pozimi, ker so kurirji puščali sledove za seboj.«

Mnogi smo dobili naloge, da gremo na koroško stran, kjer pa so Nemci imeli tamkajšnje kurirje bolj na očeh, kakor pravimo, kot pri nas. Zato smo najraje videli, če smo šli ponoči čez Karavanke, vzeli njihovo pošto ali sporočilo in odšli hitro nazaj.

Mislil, da je bilo septembra leta 1943, ko je šest kurirjev iz postojanke G-22 v Medjem dolu dobilo nalogo, da gredo na zvezo pod Stol, kjer so jih čakali drugi kurirji. Tisti dan je zelo deževalo. Mislili so, da nemških zased verjetno ne bo. Prišli so na majhno jaso, ko je zaregljala strojnica. Zagledali so Nemca z mrtvaško glavo na kapi, ki je nekaj poveljeval svojemu vojaku. Zatekli so se v grmovje, medtem pa sta dva že padla. Druga dva sta se približala padlima, da bi jima pomagala, pa je zadelo še njiju. Dva pa sta se nekako rešila in še danes živita na Jesenicah.

Tudi kurirji smo imeli pomemben položaj v NOB. Saj so partizani iz sporočil, ki so jih prinašali kurirji, dobili ukaze, kaj morajo storiti, pa tudi druga sporočila o dogodkih doma in po svetu, je končal svojo pripoved, ki pa je le utrinek tistega kar bi mi govornik lahko še povedal o gorenjskih kurirjih.

Nevenka Kus, 6. a
osn. šola Tone Čufar

V STALNI NEVARNOSTI

Naš sosed je brez roke. Zanimalo me je, zakaj je invalid, pa mi radovednost ni dala miru in sem sklenila da ga vprašam.

Ime mu je Alojz Peternel. Njegovo partizansko ime je bilo Dušan. Bil je partizanski kurir na postaji GT-19. Postaja se je večkrat premeščala. Včasih je bila nad Belco, drugič spet nad Dovjem. Nosil je s svojimi partizanskimi tovariši sporočila v Kranjsko goro, Plavški rovt in včasih, če je bilo treba voditi ljudi, so imeli zvezo preko drugih tudi s Primorsko. Takrat je dopolnil sedemnajsto leto.

Ko se je 11. julija 1944 vračal s Pokljuk v postajo s tremi kurirji, so naleteli na dva nemška žandarja v civilu. Lovila sta srnjad in ko sta zagledala partizane, sta se postavila v zasedo. Ko je bil izstreljen prvi rafal, ni vedel, kaj naj stori. Zbežal je po

hrību proti postaji. O ostalih treh kurirjih ni vedel dosti, toda kasneje se je vrnil še en kurir in povedal, da sta onadva padla.

Po tem dogodku niso menjali postaje, čeprav jih je neka kmetica opozorila, da so v bližini Nemci.

Drugo jutro po tem opozorilu, so bili že zgodaj zjutraj napadeni. Nemci so na ležišče vrgli tri zvezane bombe. Del bombe je ranil tudi sosed. Ni dolgo okleval, kar na lepem je planil iz bivaka med Nemce in po jarku v gozd. Ko so mu pohajale že zadnje moči, se je zavlekel pod skalo in tam obležal v nezavesti.

Ko se je prebudil, mu je nemški pes trgal okrvavljeno roko. Nemci so mu veleli, naj dvigne roke. Dvignil je le zdravo in še to s težavo. Odpeljali so ga na žandarmerijsko postajo na Jesenice, kjer ga je nemški poveljnik mučil in izpraševal pet ur. Nato so ga peljali v Begunjske zapore. Dali so ga v bunker, kjer je bil tudi neki ujeti slovenski zdravnik, ki je svetoval Nemcem, da mu morajo zastropiti roko odrezati.

Nemci so ga odpeljali v golniško bolnico in po enotedenskem zdravljenju nazaj v Begunje. V Begunjah je bil že en mesec, nato pa so ga poslali v internacijo v Nemčijo.

Po končani vojni se je vrnil v domovino.
Romana Robič, 7. r
osnovne šole
Kranjska gora

KURIRJI NISO POZNALI OVIR

Lepa sončna nedelja je bila, ko je s ceste proti nam zavil starejši moški. Odprl je leso in vstopil na naše dvorišče.

Ko sem ga plašno pozdravila, mi je dejal, naj pokličem ata. Stekla sem v hišo in poiskala očeta, ki je bil ravno poglubljen v branje časopisa.

»Ata, zunaj je neki mož, tebe hoče.«

»Kdo neki bi bil?« napol zase reče, vstane in se kar s časopisom v roki odpravi ven.

Komaj se zagledata, že se jima razvedri obraz in sežeta si v roke.

»Slavko, kaj je pa tebe prineslo?« je dejal ata.

»No, malo pa moram obiskati zopet tovariše, s katerimi se nisem videl že od vojnih let.«

Ven na vrt sem jima prinesla stole, da sta lahko sedla, sama pa sem vzela pikasto žogo ter jo metala v zrak in zopet ujemala.

Tu in tam pa sem ujela kak stavek ali besedo. »Veš, pod Karavankami, ko smo se morali umakniti...« in zopet: »Pa ni bil slab ta Andrej, bil je zelo pogumen fant...« pa je zopet preskočil nekaj stavkov in nadaljeval: »Hudirjevo zvit je bil in pa iznajdljiv, potuhnil se je, da še veja ni škrcnila...« »Biti kurir ni bilo lahko. To je bilo zelo važno delo...« »Ko sem še jaz obveščeval čete partizanov...«

Takrat me je pričelo zanimati. Morda bom to snov potrebovala kdaj v šoli. »Lepa prilika je to,« sem si prigovarjala in se pričela smukati okrog njiju.

Atov vojni tovariš me je svetlo pogledal ter me za roko povlekel k sebi. Kar samo mi je ušlo z jezika in zaprosila sem ga, naj mi pove kaj iz partizanskega življenja.

»Ja, hmm, hm, bova pa že nekaj našla, mnogo akcij in dogodkov je bilo, v katerih sem sodeloval tudi sam.«

»Povejte mi vsaj eno od teh,« sem nestrpnostno zaprosila.

»Veš, bil je lep jesenski dan, ne vem natančnega datuma, a vem, da je bilo 1943. leta, ko je Italija kapitulirala. Nemci so tedaj zelo podivjali in so hoteli imeti to ozemlje. Tudi na Gorenjskem je bil hud teror. Čeprav smo se partizani kar dobro oborožili in čeprav je bilo že mnogo pogum-

nih ljudi v partizanih se vendar nismo smeli predati popolnemu zaupanju o nas samih in o naši zmogljivosti. Ravno na tisti lepi oktobrski dan je zbolel eden naših najboljših kurirjev Andrej. Bil je že tako slaboten fant, a pogumen od sile.

Za jeseniški rajon je bilo namenjeno važno sporočilo o premiku čet in mene so določili, da poneseš to sporočilo. Vedel sem, da je pot težka in nevarna, in da me lahko presteže okupatorjevo oko na slehernem koraku, pa me vendar ni bilo strah. Odločno sem vzel sporočilo in sem ga vtaknil v pas, ki je bil na notranji strani preizan, prav nalašč za takšne naloge.

Bilo je zgodnje jutro, ko sem se odpravil na pot. Po pobočjih Karavank sem stopal, kot bi me ne težila nobena stvar. Vedel sem, da traja pot tja in nazaj približno dvanajst ur. »Moral bom pohiteti, da bom pred nočjo nazaj,« sem si dejal.

Kot lisjak sem se smukal od drevesa do drevesa in kdaj pa kdaj je vejica počila pod mojimi nogami. Nekje pri Dovju sem prav blizu sebe zaslišal nemško govorico. Prilepil sem se za drevo ter čakal. Precej časa je minilo, preden se je govornica nekoliko oddaljila. Zopet sem se podal na pot. Še nekje pri Hrušici sem naletel na fašiste, pa sem se obakrat dovolj zgodaj pritažil, da me niso opazili. Proti poldnevu, če ne že nekaj čez, sem dosegel četo partizanov in komandirju dal pismo, v katerem je bilo sporočilo. Oči so mi žarele in ponosno vzravnal sem stal pred njim z zavestjo, da sem varno prinesel sporočilo tja, kamor je bilo namenjeno. Nazaj grede nisem imel velikih težav, čeprav sem zopet naletel na fašistične patrulje. Pozneje, ko je moj prijatelj, s katerim sva večkrat skupaj prenašala pošto, padel pod Stolom, sem ga začel nadomestovati jaz. Naloge kurirja so bile mnogokrat zelo nevarne in težke, a tvegati je bilo treba na smrt ali življenje.«

Tako je končal svojo pripoved, mene pa radovednost še vedno ni izpustila.

»Pa vas nič ni bilo strah?«

»Pravzaprav lahko rečem, da ne, v sebi sem nosil trdno zavest, da moram narediti tisto, če hočemo kdaj uživati v svobodi.«

»Pa je bil takih misli vsakdo od vas?«

»Seveda, prav vsakdo. Zaradi enakega mnenja, smo tudi zmagali in pregnali Nemce iz naše domovine.«

Tedaj je mama prinesla čaj. Tokrat sem se morala odstraniti, odšla sem za hišo v sadovnjak in pričela premišljevat, kakšna bi bila jaz kot partizanski kurir.

Pp.: Slavko Zima živi z družino v Bohinju, kjer opravlja službo železniškega načelnika, sicer pa je bil rojen v Gozd Martuljku.

Edita Košir, 8. a razred
osnovne šole
Kranjska gora

RAZMIŠLJANJĀ OB KNJIGI IVANA CANKARJA »NA KLANGU«

Cankar je naš največji pisatelj. Njegova dela so nastala iz prepričanja, da svet ne sme ostati takšen, kot je bil – razdeljen na siromake in bogataše, kar je največja krivica tega sveta. Živel je v prepričanju, da smo vsi ljudje enaki in da siromakov in bogatašev ne bi smelo biti na svetu. Vse delo je usmerjal v ta problem. Ker je imel zelo grenko življenje, so njegova dela težko razumljiva nam, mladim bralcem, ker tega življenja ne poznamo, ker še nikoli nismo čutili lakote, ker se nismo še nikoli borili za življenje. Danes, v naši socialistični Jugoslaviji ni več bogatašev, ni več klancev siromakov, vsi smo enakopravni člani naše

socialistične družbe, vi smo delavci z istimi dolžnostmi in pravicami. To je bil tudi Cankarjev cilj in smisel njegovega pisanja. To je bil cilj naprednih ljudi v takratni družbi. Škoda, ker ni užil vsaj delček tega sadu, ki ga je gojil v takem trpljenju in pomanjkanju. Lahko bi ustvarjal v lepšem svetu in bi ne opisoval bede in trpljenja revežev, ampak srečo srečnih ljudi. Kakšna bi bila šele tedaj njegova dela!

Toda ali v Cankarjevem življenju res ni bilo trenutka sreče, ki bi zasijala iz dela? Za podobami njegovih junakov se skriva skrb, beda, ponižanje, pomanjkanje – gorje. Mar so bili v takratnem svetu sami krivični ljudje? Zakaj ni Cankarja nihče razumel? Cankar je moral biti res tenkočuten človek, da je lahko pogledal človeku v dušo in da se je tako poglubil v vsako najmanjšo stvar, katere se danes komaj zavedamo. Zato pa je treba razumeti njegovo življenje, treba se je do konca poglوبي v njegove misli, v njegove knjige, ki jih je pisalo njegovo trpljenje in trpljenje malega človeka v nekdanji Avstro-Ogrski. Šele potem ga lahko razumemo. Trpljenje Francke – matere – je trpljenje slovenskih mater. Gorje hčerke Francke in njenih bratov Toneta in Lojzeta pa je podoba gorja slovenskih mladih ljudi iz siromašnih družin takratnega časa. Družina s Klanca je obsojena na prezgodnjo smrt. Odprite njegovo knjigo »Na klanču« in brali boste:

»Zmračilo se je, Lojze je stopil na prag in sveži zrak mu je zapihal v lica.«

»Brez koristi!« je izpregovoril na glas, kakor da je bil videl poslednji vzklík v materinih očeh.

Klanec siromakov je ležal pred njim, ubožne hiše, ubožstvo v hišah.

»Na smrt obsojeni! Vse trpljenje brez koristi, življenje brez koristi!...«

V trgu so se prižgale luči, zasvetilo se je tu, tam, noč je prihajala in vžigala se je tudi na nebu.

»Obsojeni na smrt!«

Darja Baloh 8. razred
osn. š. Žirovnica

NOČ IN DAN NA POTI

Ko je prišel v partizane, so mu rekli: »Ti boš kurir!« Dobro je poznal te kraje, zato so mu to nalogo zaupali. Bil je zelo ponosen na to svojo nalogo, saj ni bilo mogoče, da bi vsak postal kurir. To je važna, a tudi zahtevna naloga. Kot kurir je moral prehoditi veliko poti. Hodil je tako rekoč noč in dan. Seveda pa to niso bili navadni sprehodi, za boljše počutje in zdravje. To je bila dolga, mučna hoja, ki jo je vseskozi spremljala skrb, kako se bo prebil skozi nemške zasede in kako bo prenesel pošto ali pa tudi ustno sporočilo. Toda ob vsem tem delu je upal, da bo kmalu svoboda in bo s tem, že bo raznašal pošto, še pripomogel k uresničitvi želja vsega ljudstva.

Njihova postojanka se je imenovala G-22. Njegova pot je držala na relaciji Golica – Stol.

V spomin se mu je vtisnil dogodek, ko je šel na zvezo na Golico. Bilo je na pomlad. Ko je prišel na cilj, je poleg dveh svojih tovarišev, prav tako kurirjev, našel tudi internirance. Koroški odred jih je osvobodil iz zapora v Podljubelju nad Trzičem. Ko jih je kurir Cvetko zagledal, je malo ospunil, kajti bil je presenečen.

Njihova zunanost je bila pretresljiva. Imeli so raztrgane obleke, bili so premrazeni in njihovi čevlji so bili razcapani. Neobriti obrazi, razmrščeni lasje in njihova izmučenost ter podhranjenost so kazali, kako so trpeli v taborišču.

Kljub temu, da so vedeli, od kod je prišel, so nekaj časa z nezaupanjem strmeli vanj. Vsi so opazili, da so interniranci lačni, ne samo lačni, ampak prestradani kot volkovi. Zavedali so se, da jim morajo preskrbeti hrano in jim pomagati. Kurirja sta odpeljala internirance, on pa je odšel v vas. Šel je na Koroško Belo, kjer se je oglasil pri Ledarjevem atu. Povprašal je po hrani in Ledarjev ata mu je povedal, da imajo pri sosedih državnega bika. Šla sta ponj. Toda bik se je naenkrat ustavil in ni hotel nikamor več. Morali so ga ubiti, razkosati in ga nesti v nahrbtnikih. Končno je prispel na cilj in napravili so pojedino. Prestradani taboriščniki so jedli z velikim tekom in si nabirali moči za pot naprej. Toda kurir Cvetko, kljub temu, da je bil prej lačen, sedaj ni mogel jesti, kajti bil je preutrujen. Hodil je 30 ur in to ga je tako utrudilo, da ni mogel jesti. Prehobil je pot od Golice na Zabreško planino, v Rovte, na Čopove Lpene, Koroško Belo in nazaj.

Po pripovedovanju Cvetka Vilmana napisala Branka Smole, 7. c -- osn. šole Koroška Bela

PRVI TERENSKI ODBORI V MOJEM KRAJU

(Po pripovedovanju starega očeta
in Maksa Juvana)

Slonim nad papirjem, grizem svinčnik in se jezim, ker ne vem, kaj naj napišem. Tedaj pa vstopi stari oče. Olajšana se oddahnem, ker vem, da mi bo on marsikaj vedel povedati o prvem terenskem odboru v Ratečah. Poprosim ga, naj mi pove kaj o pomenu tega odbora in kdo se je vključil vanj.

V začetku se brani, potem pa mi zavzeto začne pripovedovati:

»V naši okolici so bili partizani bohinjskega odreda. Ti partizani niso imeli ne zadosti hrane, ne obleke, bore malo orožja, še manj pa zdravil in denarja. Težko so se borili proti močnemu okupatorju. Prav zaradi tega so zanesljivi ljudje v naši vasi začeli zbirati živež, obleko, denar, zdravila in orožje za partizane, ki smo jih imenovali tudi »gošarji«. Tajno zbrani material so na javki predali kurirjem, le-ti pa so ga odnesli do partizanov, ki so bili v Karavankah ali v Julijskih Alpah. Nemci niso smeli vedeti kaj se dogaja v vasi, zato so se ti aktivisti povezali v trojke in začeli propagirati delo proti okupatorju.

Že 2. februarja leta 1942 pa so v Planici v skromni baraki pod 120-metrsko skakalnico ustanovili prvi terenski odbor OF na področju Rateče – Planica. Kako je odbor deloval, ti ne morem povedati, ker s tem nisem bil seznanjen, predlagam pa ti, da obiščeš Maksa Juvana, enega izmed še živečih ustanoviteljev tega odbora.«

Tako je svoje pripovedovanje zaključil stari oče. Zahvalila sem se mu za podatke, potem pa sem obiskala tovariša Juvana. Našla sem ga v gozdu pri sekanju drv. Ko me je zagledal, je že vedel, zakaj prihajam. Vprašal me je, če tudi jaz želim zvedeti kaj o odboru OF. Pritrdila sem mu ter ga poprosila, naj mi pove, kako je deloval prvi terenski odbor OF v Ratečah.

Zamislil se je in začel:

»Vse to gibanje je potekalo ilegalno. Še najbližji sorodniki včasih niso vedeli, kje sem. Pred ustanovitvijo v Planici smo se zbirali od leta 1941 naprej v bifeju Kajžar na železniški postaji. Drugega februarja pa smo se zbrali pod planiško skakalnico v baraki, da ustanovimo prvi terenski odbor OF. Na ta sestanek je prišel tudi partizan bohinjskega odreda Ivan Krivec. Na našem sestanku je bil tudi delegat ukrajinca od-

bora Franc Gregori iz Podkorena. Ivan Krivec nam je dal navodila in nam povedal, da bomo še naprej sodelovali z bohinjskim odredom, le da bomo morali biti opreznější, ker je sovražnik začel obračati pozornost na nas. Med ustanovitelji smo bili še: Jože Tof, Alojz Makovec, Jakob Kajžar, Franc Odar, Janez Kavalar, Maks Juvan, Janaz Makovec je bil že prej blagajnik, Alojz Oman in kurir. Sodelovali sta še Antonija in Ivanka Volc. Na tistem sestanku smo prevzeli funkcije in naloge. Povezali smo se tudi z aktivisti iz Podkorena.

Leto 1943 pa je bilo za našo organizacijo usodno. Eden izmed članov odbora je bil izdan in okupator ga je ujel ter strahotno mučil. V mukah je izdal vse svoje tovariše. Ko smo zvedeli za to, smo mislili uiti v partizane, toda to se nam ni posrečilo, ker so nas Nemci prej aretirali. Odpeljali so nas v Begunje ter nas tam nečloveško mučili. Potem so v Podkorenu sklicali prisilni sestanek Ratečanov in Podkorenčanov. Sredi vasi so razglasili sodbo. Obsodili so nas na smrt. Štiri mesece smo v Begunjah čakali na smrt. V tistih grozljivih celicah smo stradali, mučila nas je žeja, zmrzovali smo, nekateri zraven nas so umirali, mi pa jim nismo mogli pomagati, ker smo se tudi sami borili s smrtjo. To so bili grozni trenutki. Vsak dan znova smo pričakovali vojake, da nas odpeljejo na streljanje. Neprijetno, strašno pričakovanje. Po štirih mesecih trpljenja so nas poslali v razna koncentracijska taborišča. Tam nas niso le mučili. Delati smo morali kot živina, hrane in vode pa so nam dali le malo. Vsak dan so

ubili ali sežgali nekaj ljudi. Vedno smo bili v strahu, vseskozi smo trepetali, da ne pride vrsta na nas. V taboriščih smo ostali do osvoboditve.

Med tem časom so nekateri stari neizdani člani, katerim so se pridružili novi, osnovali drugi odbor OF. Ustanovili so ga 4. maja leta 1944. Deloval je do septembra tega leta, potem pa je bil osnovan ljudski odbor OF.

Nekateri smo se vrnili iz taborišč in uživalo priložnost svobode v naši domovini, nekateri pa so podlegli ob sovražnikovih strahotah. Prestali smo mnogo gorja, tako v Begunjah, kot v taboriščih, toda nihče ni po osvoboditvi v novi domovini ni obžaloval trpljenja, kajti s tem smo pomagali graditi lepšo bodočnost slovenskega naroda. Tudi po končani vojni smo se večkrat sestali in si pripovedovali o življenju v taboriščih, kajti v Begunjah so nas ločili. Vsi smo ponosni na ta prvi odbor OF v našem kraju.«

Tako je aktivist Maks Juvan zaključil svoje pripovedovanje. Še bi govoril, kajti mnogo bi lahko še povedal o tem odboru, toda mračilo se je že. Zahvalila sem se mu za pripovedovanje in odgovoril mi je, da je zelo vesel, če ga kdo obišče s tem namenom, ker se rad spominja teh trenutkov, čeprav so bili izredno težki. Toda, če ne bi bilo vseh aktivistov in partizanov, mi ne bi nikoli svobodno dihali v naši prelepi domovini Jugoslaviji.

Marjana Makovec, 7. razred
osnovne šole Kranjska gora

Tone Tomazin: Odprava

Protest

*Ulica stresa se od delavske jeze
in buta v slapovih med dvoje sten,
tisoč obrazov, usak izpit je, bled in koščen
gori v plamenih marseljeze ...*

*Policija na konjih drvi,
policija na džipih drvi.*

*Nad množico morje rdečih zastav,
ki dvigajo se s klanca upora v protest:
vrastel se vanjo je Manifest,
kot zora, ki svita se iz daljav.*

*Policija na konjih s sabljami,
policija na džipih s pendreki.*

*Na trotoarju opičje cvili in se repenči
zelenih polizancev stari svet
in pljuje v delavce — že se krivenči
pod žuljavimi pestmi krvava sled.*

*Policija s sabljami in pendreki —
kri se cedi v povodenj ljudi.*

*Stopil orjak je s pestjo v pozdrav na zid
in s trdo besedo prebuja vest.
Strel s trotoarja in pade ubit —
mrtev, še mrtev stiska pest.*

Trst, junij 1946

Lepa Vida

*Tesnoba trpka me objema,
teman kot jaz nocoj je Kras:
na njeni sliki krizantema —
zame je mrtev ta obraz.*

*Bila teran je, poln opoja,
med bori živ ciklame cvet:
ni lepšega naslikal Goya,
Tizián bi bil nad njim zauzet.*

*Kaj res dolarji so — omama —
vojak jo odvel je v daljni kraj,
morda z dolarji zdaj je sama
in vrača se na Kras nazaj ...*

*Morda nekoč kot Lepa Vida
očiščena boš blodnih sanj
in več kot pravljica Florida
ji bo le košček kraških gmajn?*

Motiv z gosposke ulice

*V ulico Giosuè Carducci
glad prignal, kot temen oblak iz barak,
je trop lačnih otrok:
razcapani, povešenih rok
v slepeči neonski luči
požirajo z očmi v izložbah kruh.
Mimo nese mogočna gospa
psa k zdravniku — preobjedel se je mesa,
mimo hiti nebrižni svet:
kaj če nekdo je zaradi kruha preklet.*

Trst, oktober 1945

Misel

*Vsakdo ima
svoja radostna,
žalostna
polja,
svoje soteske,
pustinje,
prepade,
stopinje,
svoja vesolja.*

*Natančno opolnoči
za plotom čaka črna ujeda,
strupena se ji beseda
zelena iz ust cedi.*

*Tedaj ji kri zadiši:
usloči njemu se hrbtenica,
ko kri mu sesá roparica
in s slino ga kačjo slepi.*

*Natančno opolnoči
mu kremplje namaka v srce
in vse do sivega dne
mu kljuje, izkljuje oči.*

Stari kmet

*Stari kmet — jesensko drevo:
čezenj razlite so zarje večerne,
čezenj razlite so zore nemirne,
sveže brazde v očeh mu sijo,
z vetrom se igrajo mu beli lasje,
cvetje zavija v slap ga dišav
kadar žuljave roke v pozdrav
razklene čez dobro mater-zemljo.*

Joj, odšla si

*Joj, odšla si, joj, odšla si
v svile šum in zven zlata,
joj, odšla si, joj, odšla si
daleč z dobrega polja.*

*In če kdaj se boš vrnila
v vetra šum in klasja zven:
kam boš žalost položila —
šla čez polje bo jesen.*

V molku pračudes

*V molku pračudes
večnost kleše spomenike,
kleše jih v kameniti sijaj,
v nežnost nedostopne planike,
v belih meglic ples.*

*Najina božajoča vez
so drobne, tople besede;
v pesem zaplapolam:
to pojočo kri ti dam
za oči kot Soča sinje,
za zvezd srebrnih svetinje,
ki so nad nama razpete.*

*Ves sem kot dete
s prošnjo: sredi tišine postoj,
da bodo vse zvezde preštete
in do dna posrkan opoj!*

Veter igra se zibaje

*Veter igra se zibaje med trsti,
čolni počasi drsijo v večer.
Hiša med bori. In njeni beli prsti
vezejo temno slovo na klavir.*

*Pesem pada name kot mrzli cvetovi,
kakor snežinke na žgoče dlani,
kakor nikoli rojeni sinovi
bridko slovo je od večnih čeri ...*

Pogovor s Cankarjem

(OB STOLETNICI UMETNIKOVÉGA
ROJSTVA)

Kaj naj ti rečem

*Ivan:
ob vsem pompu veljakov
igri bedakov
izvozu duha
uvozu praznine —
da te ni
v bolni duši
domovine?*

*Izkrivljena je
psihofizična podoba sveta:
brez korenin
in neba
ni vstajenja
ni sil življenja
iz dna ...*

Kaj naj ti rečem

*Ivan?
Tvoj duh ni
za baročen opred
Tvoj duh je
svoboden razcvet
življenja ki čase preživi
Ne sprostuitirajo ga
votle besede, molitve, laži*

Kaj naj ti rečem

*Ivan?
Resnico si ljubil:
na križpotju civilizacije
vest poteptana leži
Roboti zamenjujejo kažipote
Do izvira brišejo sledi ...*

Krošnjari

*Dan za dnem
prihajajo krošnjari
in vsiljujejo svoje
preizkušenoizničujoče barve*

*V meni je maurica!
jim pravim —
pa ne razumejo ...*

zarotniško se zbirajo za vogalom

Pomladansko darilo

*Pregrizel se je
skozi suho skorjo
do sokov brstenja —
in dala mu je
temno srčiko
belega debela ...*

Omejenost

*Iz rok v roke
te podajajo
po zobeh vladajo
prežvekujejo
in izplunejo ...
kadar umira duh
pod svinčeno teža
omejenosti*

Andrej Kokot

Odkritje

Ne bom klical vas iz pekla,
ne vas, ki ste umrli srečne smrti.
Pogledal bom v tla
kako globoko šli so krsti.

Daleč v zemlji našel rek sem star:
»V človekovo deželo šli smo!
Vračam se kot zasut rudar,
ki mu usode njegove verjeli niso.

Beseda je tiha

Beseda je tiha,
osramočena leži na jeziku,
zapahnenim za mrežo sourašva.

Vendar
pogum zbira
zavržene prste,
sprožene v znak dobrote.

Čas sprijetih dlani
zaključuje svoj krog.

Besede pravice
se pripravljajo na svečani trenutek.

Pozabljeno sonce

Pozabljeno sonce
zaman sije
v rosno lice devištva
in bujni cvetovi
v prazno odpirajo
svoj pisani maj.

Utrujene
noge brezbržno stopajo
mimo brstečega časa.
Misli sklonjene glave
so že daleč nekje v jeseni,
oči zamaknjeno ždiijo
v slutnje grozeče.

Le kdo naj še zvedri
motne oči,
da bi zazrle veselje
pojoče poljane?

Izviri solz

Izviri solz so posušeni.
Bolečina pa še vedno
udarja po krvavih hrbtih
upornih misli.

Na pragu sourašva
ždi trenutek smrti.

Prehojeni koraki
odmevajo v votlino ničā,
postavljeno na temelj
našega izvora,
zakopanim z gmoto lažnih sanj.

Vendar je igra smrti,
porojena iz sourašva
potvorila pravilo, zakaj
resnica nikdar ne omahne,
četudi smrt v pomoč njim je,
ki svet na svoje radi hi brotili

Ostrine jezika

Ostrine jezika
so skrhane,
potrpežljivost razdana.
Z zelenih miz so pomedli
lupine mrtvih besed.

Opomini resnice
izgubljajo mero za večnost,
zakaj ure vesti
so zdavnaj onemele.

V noč brezupa
se razrastle pogum je
in razvnel cvetove kresov,
ki z vseh strani zasvetili
so v turobno noč.

Zdaj vstalo bo,
kar nas je prekaljenih,
da se združimo
v tihi nezlomljiv upor!

Ne bom več

Ne bom več
udarjal ob mizo
obloženo s pravico.
Ne bom več kazal
na mečnik resnice.

Truden je moj jezik
in trudna roka,
nemi zagovornik moj.

Stopil bom
na kolovoze mojih njiv
in posejal
kar nakopičilo
se v teku
dolгих let.

Počakal bom,
da vzklije seme, spoznano
za mrtev sad preteklih žetev...

In zdaj si

v pušavi, neskončnem morju
nemih sil.

Nebo usahljeh upov
lažne slike riše
na obzorja,
da podaljšuje
iztekajoče se korake
k temlju molka.

Tisočletne
sfinge zaman zrejo
v tvojo smer,
da bi razdale svoj ponos
in umirile tvoj zanos.

Tvoja pot
je večni kolobar
in zemlja,
ki te nosi
je posejana s peskom,
potemnelim od laži.

Nihče ne zasluti

Nihče ne zasluti groze tišine,
sreče razjokanih lic,
nihče ne pozna vsakdanje sivine
in zamolklega petja ptic.

Nihče ne ve za vrenje
razgrete krvi, napetost zenic,
nihče za vrtenje
laži in poteptanih resnic.

Iz skrinje skritih upov
se črni dim vali,
poln žgočih strupov
in ni in ni namena da igra besno ukroti.

Valentin Polanšek

Pospravljam stojnico zija

in tvojih obljub
in zapeljive ljubavi,
razcefravam spominke
kot volilne letake
propalih kandidatov,
nabadam se
na konice
samogneva,
zadrbi se
v svet
kot stekel pes!
Navsezadnje moram prostovoljno
vtakniti roke v lisice
(uvidevnost
se to imenuje v družbi),
da me pahnejo
v ječo,
pa še sam
zahtevam
stražarja pred temnico
(Upanje
v prebolenje krize!
pravimo temu
v družbi),
da me ne raznesejo
s svojim klevetom
brezbržni ljudje.

Povest o strahu

Metafizični posegi
se izcimijo
iz dejstva:
človeka je bilo strah,
človeka je strah,
človeka bo strah,
ker je vedno
tičal v nekaki nevednosti,
ker je samemu sebi
skrivnost,
ker bo samemu sebi
ostal uganka.
Od enega odkritja resnice
do drugega razkrinkavanja
tabuja
škili
v bojzani kreature-človek.
Nekaterim je Nirvana to,
kar je sodobni presežnik
bodisi selfmademanov alkohol
bodisi skrivačev mamilo
ali kakršenkoli okultizem,
uprid lastnih izgovorov.
Ali ni strah
sorodnik laži?!
Brez strahu,
te povest o strahu
še dolgo
ne bo konca.

Dolgočasno deževje

Premočeni večer
hočejo dvigniti
bahavi gostje
na vsak način
z otopelim pogovorom,
ko smešijo
logiko razuma
in se rogajo
blagoti srca.
Prvič
v življenju
si zaželim
osladnega kiča,
dokler
bo zunaj lilo...
Preziram
samega sebe
in neprizadeto kadim
čik za čikom —
pa očitno naveličano
pogledujem
spet in spet
na ura

Utelešen čas

1
Iztrošen dan, kot brušen
pršec časa
s pritajenim utripom
v molk lebdi.
In noč je svojo pot
obsula z drobnim prahom
mrtvih dni.

Življenje je utelešen
čas v prostoru
in svojo tujost sklanja
še nad grob.
Kot sfingino oko motri
v puščavo, v neznan znan
svet v kristal
zalitih dob.

2
S koprivami nagačen jezik
liže misli
v prizmah dni.
V zatišju te posli
še s samoto
in z dežjem sanj
natrosi kri v oči.

Življenje je utelešen
čas v prostoru
in svojo pot razdaja
za spomin.
Z nagrobnikov polze
ostanki vetra
kot v tihi čas
vkovana sled stopinj.

3
In v travi mehka mesečina
vseh pomladi,
spreminja
zemljo v grenko noč.
Utelešen čas,
utrip sveta v prostoru
pod prtom zemlje
izgublja svojo moč.

Valentin Polanšek

Na celjskem gradu

Samo razvaline so ostale
od nekdanjih mogotcev,
razvaline,
s katerimi danes delamo
turizem.

Ko gledam tvojo lično roko,
mlada Korošica,
se razbeli bolečina
mi v prsih:
Kakšna lepotica
je morala biti
Veronika z Desenic,
ki je nesrečno končala
svoje življenje,
ker je prevesto
ljubila!
Midva pa samo veva,
da bova nesrečno
končala,
če bova nezvesta.

Prah noči

V deževno noč se čas useda,
kaleč spomin pomlaja klince ptic
in molk zveni
zaprt v utež ihtenja,
v priprte oči,
v skodelico luči.
Svetleča trava se rodi
iz zvezd in pesmi,
prividno redka
kot oklep iz senc.
Ob bližnjici do upa
in življenja
ostajam sam
v blodišču sna.

Saj vse življenje je
le rjasto kopje
zapičeno v drevo sprememb
in v glavo vetra,
ki piskajoče krvavi.
Saj vse življenje je le jajce časa,
le bel privid
na pašniku ljudi.

Kot da mi noč prižiga
zadnje sveče,
njih plamen je nagnit
kot lunin sij,
postan, premražen,
v večnost zataljen.
Kot da me noč pripravlja
na usmrnitev
v mlakuži svojih udov
in strasti.

In zmrzne čas
namočen v lunin veter
in prostor ozemljen,
razdan vzdrhti.
In prah noči prekrije
medle gibe
kot mineral
iz pesmi in prsti.

Brez lastnega časa

Veter utriplje v miru
mimoidočih in plamen dneva
je strohnel. Zapuščam budnost
in slapove zvezd. Zapuščam
temni zvok in senco, plaho kot žival.

Gozd se je razklal v očeh
v privide, v svetlikajoče delce
spremenjene v mrz. In luže zraka
vsakega človeka lebdi v mraku,
v kalni duši časa. Zloglasen
mesec se je v svet podal.

Tema je utihnila na
valu vetra, lebdenje se je
spremenilo v nič.
In rana dneva
je razpadla v hladne
delce zvezd,
v ugaslo noč.

Magnetna reka

1. Mumija nemirov:
Magnetna sluz vseh ur do prebujenja
z ogorkom sna v kovini prenoči,
stopalo skal, ta trpki strah zelenja
obrazu senc navdahne dim prsti.

Sidrišče zvoka zlomi tekočina
težiščnih bliskov in koščen pogled
staljene pesmi, saj nam bol spomina
prebuja v mraku solzni daljnogled.
Umazana je mumija nemirov,
verižna roka strgana z ramen
in dan kjer sončna pot iz ran izvirov
namaka rojstvo, se je zrušil s sten.

2. Sončnotemni dan:
S perutmi luč, trenutni pelod sonca
prši na neizvirno rojstvo dni
in sled limit izginja v krošnji konca
kjer listje se v lobanje spremeni.

In naša smrt bo izgubljena reka,
magnetna žara sončnotemnih cest,
vodeni veter, ki se v nemost steka,
zmečkan papir z neba časovnih mest.

Magnetni veter bo navrtal morje,
V magnetni vodi bo razbit obraz,
in zemlja senc izpila bo obzorje
v magnetu ognja. kot uho izraz.

VOLK, KI JE HOTEL IMETI ČEVLJE

Nekoč je neki kmetič šel orat na polje. Medtem ko je bil zamišljen v svoje delo, se približa volk in mu reče:

»Zdaj te bom požrl!«

»Volk, ne me pojesti,« je goreče zaprosil kmetič.

»Dajva se pobotati kako drugače.«

»Prav, pa se dajva,« reče volk. »Jutri mi moraš prinesiti par čevljev. Naveličal sem se pešačiti bos.«

»Seveda, jutri zjutraj ti prinesem čevlje,« je obljubil kmetič.

Naslednjega dne pride kmetič navsezgodaj z vozom na polje. Voz je bil pokrit z veliko ponjavo.

»Kje imaš čevlje,« vpraša volk. »Obljubil si mi, da jih prineseš, pa tega nisi storil.«

»No, nisem ti jih prinesel,« odgovori kmetič, »pač pa sem pripeljal dva mojstra čevljarja, da ti jih pomerita in naredita. Kar poglej na voz.«

Volk se je previdno približal vozu in odgrnil ponjavo, ven pa planeta dva velika huda psa, prav zares dva velika huda psa.

Volk se hudo prestraši in zbeži hitro kakor veter, da bi se skrivil v svoji jazbini. Žal se ni mogel ves potegniti vanjo, zunaj ostaneta zadnji taci. Psa ju grizeta in praskata.

»Odgriznita mi raje rep,« tuli volk, »prosim, pustita mi taci.«

Tedaj mu kmetič odgovori:

»Čevljarja vendar ne bosta vzela mere za rep.«

Psa pa ne popustita vse dotlej, dokler volka ne izbežata iz jazbine in ga dodobra zdelata.

Tako sta psa vzela volku mero, da mu naredita čevlje.

Po romunski pravljici
priredil Črtomir Šinkovec

GOLOGLAVEC IN ŠEST NJEGOVIH NEVOŠČLJIVIH BRATOV

Živel je kmet, ki je imel sedem sinov: šest je bilo neumnih in nevoščljivih, sedmi pa je bil bister in vesele narave. Od prevelike bistrosti so mu nazadnje celo izpadli lasje. Bil je popolnoma plešast in vsi so mu rekli Gologlavc. Njihov oče je še pred smrtjo vsakemu zapustil telička in jim rekel:

»Vsak naj sam skrbi za svojega telička in ga vodi na pašo. Teliček bo sčasoma postal krava, od katere bo vsak lahko živel.«

Bratje so vsak po svoje skrbeli za telička, ga vodili na pašo, kakor jim je bil nasvetoval oče. Nekega dne pa Gologlavc zbolil. Zato naprosi svoje brate, naj ženejo na pašo še njegovega telička. Bratje ga uslišijo, toda ko so bili že iz vasi, vržejo Gologlavčevega telička v zapuščen vodnjak. Ko se zvečer vrnejo, pa rečejo, da je vanj padel po nesreči.

Gologlavc je kaj hitro doumel, kaj so bratje storili z njegovim teličkom. Nemudoma je odšel do vodnjaka, da pogleda, kaj je z njegovim teličkom, tedaj pa ugleda kamelo, ki je bila zbežala iz neke karavane. Tedaj je telička prepustil usodi in se vrnil domov s kamelo. Ko ga bratje ugledajo, obstanejo odprtih ust. Gologlavc pa jim je dejal:

»Šel sem bil k vodnjaku, kamor je padel moj teliček, prosil sem ga, naj pride ven, toda namesto telička je prišla kamela, pa sem jo pripeljal domov.«

Ko bratje to slišijo, se v trenutku odločijo ter odpeljejo svoje teličke k vodnjaku in jih vržejo vanj. Nato pa se nadenj priklanjajo in ves ljubi dan prosijo, naj pridejo ven. Že se je zvečerilo, toda iz vodnjaka noče priti nobena kamela. Naposled se jim le posveti, da jih je Gologlavc hudo potegnil za nos.

Bratje pihajo od jeze in Gologlavcu iz maščevanja zapalijo hišo. Le-ta je na mah izgubil vse svoje premoženje. Toda izgubil na poguma. Vzel je dve vreči, eno napolni z ugašenimi ogorki, drugo s pepelom in se odpravi v mesto.

Na mestnem trgu se postavi med sejmarje in vpije, da ima za prodajo dve vreči srebra. Kmalu je pristopil bogat trgovec z željo, da odkupi srebro. Gologlavc pa mu je dejal:

»Zelo rad vam prodam to srebro, toda le pod pogojem, da odvežete vreči šele pod lastno streho. Če bi jo odvezali poprej, bi se srebro spremenilo v ogorke in pepel, zakaj to je začarano srebro.«

Trgovec je bil s predlogom zadovoljen in za srebro izplača Gologlavcu kup denarja. Denarja je bilo toliko, da si je lahko znova postavil hišo in si kupil celo čredo kamel, nekaj pa ga mu je še ostalo. Bratje zelenijo od nevoščljivosti in nadvse radi bi zvedeli, odkod bratu toliko denarja. On pa jim je povedal svojo zgodbo.

Zdajci bratje nemudoma zažgejo svoje hiše, napolnijo z ogorki in pepelom vreče in se napotijo v mesto, postavijo se med sejmarje in vpijejo, da imajo na prodaj srebro, toda nihče ga ne sme prej videti razen pod lastno streho, zakaj srebro je začarano in lahko bi se spremenilo v ogorke in pepel. Zgodilo pa se je, da je tja mimo zaneslo bogatega trgovca, žrtev Gologlavčeve potegavščine. Ko je zaslišal vpitje o začaranem srebru, vzame palico in z vso močjo udriha po bratih. Tako so bili nevoščljivi bratje ob vse, niso več imeli teličkov in ne hiš, le hrbet so imeli pokrit s temnimi marogami.

Po nigerijski pravljici
priredil Črt Šinkovec

SONCE, LUNA IN KIKIRIKI

Mnogo, mnogo let je odtlej, ko so živeli na nebu trije bratje: Sonce, Luna in Kikiriki.

Nekega dne se je Sonce odpravilo na delo, Luna in Kikiriki pa sta ostala doma. Proti večeru pa Luna ukaže Kikirikiju, naj prižene čredo s paše. Toda Kikiriki se je delal utrujen, kot da bi delal ves božji dan, ni hotel ubogati, zato ga Luna, hudo jezna na lenuha, zgrabi za greben in vrže z neba globoko doli na Zemljo.

Ko se je na večer vrnilo Sonce in vidi, da Kikirikija ni, vpraša Luno, kje da je. Luna nekaj časa menca, nakar le pove, kaj se je zgodilo. Sonce ji z nejevoljo reče:

»Luna, vidim, da ne znaš živeti v miru, zato tudi jaz ne bom več živel s teboj. Od danes dalje je noč tvoj delovni dan, dan pa moj. Brat Kikiriki, ki si ga vrgla na zemljo, ti tudi ni več prijatelj, medtem ko mene ne bo več pozabil. Kadar bom vstal, bo vstal tudi on in me bo s petjem pozdravil. Kadar pa boš vstala ti, se bo on odpravil spat.«

In to je poslej držalo kakor pribito. Sonce zjutraj še ni dobro zlezlo na nebo, že je Kikiriki ves vesel, da ga vidi in vzklika:

»Kikiriki, kikiriki!«

V petelinjem jeziku to pomeni: »Sem že tu, sem že tu!«

Zaradi prijateljstva s Soncem petelin poje od ranega jutra ves božji dan, a preden se na nebo pokaže Luna, že Kikiriki odhaja spat in se skriva sestri, ki je ne mara več videti.

Po maleški pravljici
priredil Črt Šinkovec

BUTALSKE MODROSTI

Butalci so že od davnih časov uživali veliko spoštovanje zaradi svoje brihtnosti. K temu spoštovanju je pripomogel tudi možakar, ki se je odpravil iz Butal na semenj v bližnje mesto, kjer bo prodal nekaj hlebcev sira. Komaj je došel na vrh sedla, kjer se je odprla dolina proti mestu, nasloni vrečo na skalo. A glej ga šmenta, hlebec sira pade iz vreče in preden ga je možakar utegnil pobrati, se je zakotalikal po bregu proti mestu. V nekaj minutah je izginil izpred oči.

»Dobro, dobro, hlebec moj,« se je namuznil možakar iz Butal. »Sam od sebe je našel pot na semenj. Če je tako, pošljem za njim še druge hlebce sira. In tako je drugega za drugim zakotalikal doli po bregu.

»Ne pozabite me počakati na semnju,« jim še zakliče, ko so veselo skakljali doli po bregu. Vesel, da mu jih ni treba nositi, jim je tudi sam sledil navzdol po bregu.

Toda ko je prispel v mesto na semenj, hlebci sira še niso bili prispeli. Prispela niso niti do večera, ko so semenj zaprli. Možakar se tedaj zateče k svojim prijateljem in jih vpraša, če so morda videli njegove hlebce sira na semnju.

»In kako naj bi bili prišli hlebci na semenj?« ga vprašajo.

»Sami od sebe, za vraga,« jim odgovori možakar iz Butal. »Za pot so vedeli bolje od mene.«

Potem se potrka s prstom po čelu:

»Sem pa res bedak. Zdaj razumem, kaj se je s hlebci zgodilo. Tekli so tako hitro, da se niso utegnili ustaviti na semnju, pač pa so tekli kar naprej. Gotovo jih bom našel v bližnjem mestu.«

Zato je možakar iz Butal zajezdil konja in odjezdil proti bližnjemu mestu, kjer bo našel hlebce sira. In ker se še ni vrnil, jih verjetno še vedno išče.

Po angleški pravljici
priređil Črt Šinkovec

LISICA IN ŠTORKLJA

Nekega dne lisica reče štorklji:

»Dober dan, štorklja.«

»Dober dan, lisica. Kaj bo novega?«

»Brala sem nekatere zelo globokoumne knjige in odkrila, da sva si midve pravzaprav sestrični,« de lisica. »Lepo bi bilo torej, da se druga drugo obiščeva ter postaneva prijateljici.«

»Imenitno,« odgovori štorklja. »Začni ti s povabilom na kosilo.«

Lisica povabi štorkljo na kosilo. Skuhala je zdrob in ga vlila na en sam krožnik:

»Posluži se,« pravi gostiteljica. »Vzemi kolikor te je volja.«

Štorklja s svojim dolgim kljunom brklja po krožniku, toda ne posreči se ji pojesti niti za en grizljaj zdroba, medtem pa lisica použije vsega sama.

Naslednjega dne povabi štorklja lisico na kosilo. Pripravila je okusno juho z zakuho, vlije jo v vrč za vodo z ozkim in dolgim vratom, ter reče lisici:

»Posluži se, vzemi kolikor te je volja.«

Lisica se vrti okrog vrča, poskuša vtakniti gobec v odprtino, pa se ji ne posreči pojesti niti za požirek juhe, medtem pa je štorklja s svojim dolgim kljunom posrebala domala vso juho.

Tako je tudi bilo konec prijateljstva med lisico in štorkljo.

Po ruski pravljici
priređil Črt Šinkovec